

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΑΡΙΘΜ. ΦΥΛΛΟΥ 121 • ΜΑΤΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 1992 • ΙΓΙΑΡ - ΣΙΒΑΝ 5752

כורך פרומי לין קצה מה שד. טריא תרצא קי טי חרור טו
 קצרו קי קוסטומי קי דינומי קתי אינו אישא חידיו אליס קי
 עין נדלוגמי מי טו חרור טו קצרו קי טו ווטמי סטו ק חרוסת
 קי למי: משה ומרור בלו ברכה זכר למקדש כהלל הגנן שיהיה בודקן
 ואבלן בבח יאנת לקיים מה שפנימאר על מצות ומוריס יאכלהו
 שלחן עוף טבלא אדל: נזסני נפמי אוטי מס אדושי או תיאור
 עפמ שדמי לין מיס: טין מזה פו אפיקמן אסוקטו טו טרקי: יא
 אס'קומין קי דינוק דינוח: תי אינו אישא סי ח'א אילא קי
 לימי זכר לקרבן פסח הנאכל לשבע
 ברכ מ'אומה קא ילא קי לימי טו חלל: ברכת ה'אמן
 נירצא לימי טו ברכה אכרונה קי אסטרא טו יהי רצון: ק
 הל' י ח'אומי טא ילא קי לימי טו חלל:

Οδηγίες για την τελετή Σέδερ, του δείπνου του Πέσach, στα ελληνικά με χαρακτήρες του εβραϊκού αλφαβήτου - Ιωάννινα, αρχές του αιώνα. (Από το βιβλίο του κ. Ν. Σταυρουλάκη «The Jews of Greece»)

ΕΝΑ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΟΥ ΑΙΩΝΑ

Η ελληνική γλώσσα και ο Εβραϊσμός

Του ΓΟΥΣΤΑΒΟΥ ΚΑΛΟ

Η ελληνική γλώσσα, η τόσο μελωδική, η τόσο μουσική, είχε γοητεύσει τα ότα των αρχαίων Εβραίων μέχρι του σημείου να γεννηθεί εις αυτούς την επιθυμία να την μεταχειρίζονται ως ιδιον αυτών ιδίωμα. Εν γένει, εάν εξαιρέσωμεν το μέρος εκείνο της "εθνικής" φιλοσοφίας, το οποίον δεν συνεβιβάζετο με τας εβραϊκάς παραδόσεις και τα έθιμα αυτών, οι Εβραίοι υπέστησαν την γοητείαν του ελληνικού πολιτισμού διατηρούντες εν ταυτώ ακεραίαν την ουσίαν του Ιουδαϊσμού.

Όντως, οι Εβραίοι οι οποίοι διετήρουν φιλικάς σχέσεις με τους Έλληνες και προ της εποχής του Μεγάλου Αλεξάνδρου, καθώς μας διδάσκει αυτή η Γραφή, δεν ηδύναντο ούτε έπρεπε να κρατούν τας θύρας κλειστάς εις τον πολιτισμόν εκείνον ο οποίος είχε κερδίσει την λατρείαν του γνωστού τότε κόσμου.

Σήμερον, ότε επί της ωραίας ταύτης χώρας, ο σημερινός Εβραϊσμός, προτίθεται δια του περιοδικού τούτου, ελληνιστί γεγραμμένου, να εκθέσει δημοσίαι τας σημερινάς του ιδέας και τα αισθήματα και την παρελθούσαν του ιστορίαν, θέλω προσπαθήσει να είπω ολίγα τινά περί της τιμητικής θέσεως, την οποίαν είχαν η ελληνική γλώσσα μεταξύ των Εβραίων και των μάλλον ορθοδόξων εξ αυτών.

Οι Εβραίοι υπέστησαν
την γοητεία του ελληνικού πολιτισμού
διατηρούντες εν ταυτώ ακεραίαν
την ουσίαν του Ιουδαϊσμού

Οι Ραββίνοι οι οποίοι δια να δώσουν μεγαλύτερον κύρος εις τας γνώμας των εστήριζον αυτάς εις τας ελευθέρας και πνευματώδεις πολλάκις ερμηνείας ρητών της Γραφής, δεν έλαβον μεγάλην δυ-

σκολίαν να εύρουν εδάφιον επί του οποίου να βασίζουν την προς την ελληνικήν γλώσσαν προτίμησίν των. Το εδάφιον τούτο είναι το 27 του 9 Κεφαλαίου της Γενέσεως

Συνέχεια στη σελ. 30 •

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΟΦΥΛΛΟΥ: ΖΑΚΥΝΘΟΣ: Ο κεντρικός δρόμος της εβραϊκής συνοικίας σε φωτογραφία του 1948.

ΜΑΪΜΟΝΙΔΗΣ

Ένας μεγάλος ιατρός, αδελφικός φίλος του Αβερρόη

Του κ. ΔΗΜΗΤΡΗ Κ. ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ,

Επικούρου καθηγητού Καρδιολογίας

Κορδούη. Cordoba στα ισπανικά, μια πόλη της Ανδαλουσίας στην Ισπανία. Σημαντική ρωμαϊκή αποικία. Κατόπιν πρωτεύουσα των Αράβων Ομμεϋάδων.

Σ' αυτήν την πόλη γεννήθηκε ο Μαΐμονίδης το 1135. Το πλήρες όνομά του ήταν Moise ibn Maimoun. Ήταν οπαδός του ιατρού Αβερρόη (όνομα στα ελληνικά ληφθέν από το εκλατινισθέν Averroes) που και ο ιατρός αυτός γεννήθηκε στην Κορδούη και ετελεύτησε στο Μαρρακές: 1126 - 1198. Με τον Αβερρόη ο Μαΐμονίδης είχε τόσο μεγάλο πνευματικό δεσμό, ώστε να θεωρείται αδελφός του.

Ο Μαΐμονίδης υπήρξε μέγας ιατρός και φιλόσοφος. Διαπρεπής στοχαστής του ταλμουδικού στοχασμού (**Ταλμούδ**, δηλαδή διδασκαλία, συλλογή ραββινικών παραδόσεων που ερμηνεύουν τον νόμο του Μωυσή).

Μαΐμονίδης και Αβερρόης διεκτέχοντο από τις αριστοτελικές αντιλήψεις και από την αγάπη για τον πλη-

σίον. Δεν ήταν τεχνοκράτες. Δεν ασχολήθηκαν με την χειρουργική, αλλά με τον ιατρικό στοχασμό και την ιατρική ηθική. Και ο ένας, όπως και ο άλλος ανήκαν σε μια σχολή όπου ο ορθολογισμός ήταν το χαρακτηριστικό γνώρισμα.

Ανήκαν σε μια εποχή σφύζουσα από ειρηνιστικές ιδέες, αλλά σπαράσσουσα από θρησκευτικούς φανατισμούς. Ο Αβερρόης πίστευε στον Αλλάχ και τον μουσουλμανισμό. Ο Μαΐμονίδης ήταν βαθιά πιστός στην εβραϊκή θρησκεία. Ο Άραβας και ο Εβραίος έπαιξαν ένα σημαντικό ρόλο στην πολιτική της χώρας των: Η ανάμειξη αυτή στην πολιτική και ορισμένες φιλοσοφικές αντιλήψεις είχαν σαν συνέπεια να εξορισθούν από τη γενέθλιο χώρα τους. Με λύπη και οι δύο εγκατέλειψαν την Κορδούη, αυτή τη δυτική πρωτεύουσα του ισλαμισμού, αυτό το κέντρο της υλικής και πνευματικής μεγαλοσύνης.

Ήσαν και οι δύο αυτοί ιατροί του δωδέκατου αιώνα

εξίσου ενάρετοι και μιας θαυμαστής δύναμης χαρακτήρος. Η λατρεία προς αυτούς έφθανε μέχρι φρενιπιδας. Το πεδίο της ανθρώπινης γνώσης πλουτίσθηκε από τα έργα τους που διατηρούνται ως αποκτήματα μιας άφθαρτης αξίας.

Όσο ζούσαν, ο αριστοτελισμός έφθασε στα ύψη. Μετά από αυτούς και μετά την κατακρήμνιση της μαυριτανικής ισχύος στην ιβηρική χερσόνησο ο αριστοτελισμός παρήκμασε στην Ισπανία από την οποία εν συνεχεία διεισδυσσε στην Ευρώπη.

Βαθυστόχαστοι, καλλιεπείς συγγραφείς, στολίδια του ιατρικού αραβισμού, ιατροί στην αυλή των καλίφηδων μπόρεσαν και διατήρησαν μια στερεά φιλοσοφική φήμη.

Η ιατρική τους είναι σφραγισμένη με την ίδια φιλοσοφική σφραγίδα. Ιατρική φιλοσοφική, θεωρητική που προσεγγίζει σ' ορισμένα την Αγία Γραφή. Αλλά το άρωμα της φιλοσοφίας δεν αποβάλλεται ποτέ από την ιατρική τέχνη και επιστήμη. Ό,τι και να κάνουν οι θετικιστές οι πιο αμιγείς, η ιατρική θα σκορπάει εις τους αιώνες των αιώνων την πηγαία οσμή της φιλοσοφίας από την οποία γεννήθηκε.

Άλλωστε αυτό αναφέρεται και στην Ιπποκράτειο Συλλογή Επιστολές 23. Δημόκριτος Ιπποκράτη περί φύσιος ανθρώπου (ο Δημόκριτος προς τον Ιπποκράτη, στο θέμα της ανθρώπινης φύσης). Ιστορίην σοφίης γαρ δοκέω ιητρικής αδελφήν και ξύνοικον (Νομίζω πως η γνώση της φιλοσοφίας είναι αδελφή της ιατρικής και ζει κάτω από την ίδια στέγη).

Ο Μαϊμονίδης ως προς την Ιατρική έγραψε υπέροχα κείμενα που αφορούν την φυσιολογία και την λειτουργία των οργάνων. Για την χειρουργική δεν έγραψε. Το μυαλό του ήταν συγκεντρωμένο σε αφαιρέσεις, εξηγήσεις, συνθέσεις.

Θεωρητικός της ψυχοσωματικής

Οι γνώσεις του είναι εκτεταμένες επί παντός επιστητού που τον αναδεικνύουν σε λεπτό σχολιαστή με κριτικό πνεύμα. Ερευνά τα αρχαία γραπτά τα αναφερόμενα στην ιατρική, τη φιλοσοφία και τη θρησκεία. Η ενασχόλησή του και με τη θρησκεία τον κατέστησε και ραββίνο. Κόπος και ευχαρίστηση σ' αυτή την έρευνα. Παντού αναζητεί αρμονίες και ισορροπίες.

Όλο το ιατρικό έργο του Μαϊμονίδη ερείδεται στην αντίληψη της στενής σχέσης που υφίσταται ανάμεσα στην ύλη και τη λειτουργία, ανάμεσα στο πνεύμα και το σώμα. Είναι ο πρώτος θεωρητικός της ψυχοσωματικής ιατρικής.

Γνωρίζει την ενέργεια των φαρμακευτικών ουσιών. Τις χρησιμοποιεί και προσπαθεί να τις βελτιώσει και συμπληρώσει σε όσες περιπτώσεις είναι ανεπαρκείς.

Για τον Μαϊμονίδη η υγιεινή, η διαιτητική, η σωματική άσκηση (ιδιαίτερα η κολύμβηση), η αποχή, η νηστεία συνιστούν την καλύτερα προφύλαξη και θεραπευτική. Το πιο γνωστό ιατρικό έργο του Μαϊμονίδη είναι το βιβλίο του με θέμα την Υγιεινή (Traité d'hygiène) που γράφτηκε με επιθυμία του βεζίρη Al Fadil. Το βιβλίο αυτό θεωρείται ότι είναι ένα μικρό αριστούργημα και αποτελεί βασικό κώδικα όλων των ψυχοσωματικών θεωριών. Θα ήταν λίαν επωφελές αυτό να γίνει το βιβλίο προσκεφαλαίου για κάθε ιατρό.

Μορφή και περιεχόμενο εξαιρετα. Κόσμημα της παγκόσμιας ιατρικής βιβλιογραφίας. Είναι λυπηρό που αυτό το βιβλίο δεν είναι γνωστό σε μας εδώ στην Ελλάδα.

Άλλα έργα του είναι: 1) Ο Οδηγός των Πεπλανημένων (Guide des Egarés), 2) Σχόλια επί του Ιπποκράτους και Γαληνού, 3) Το Γλωσσάριο (Glossaire), 4) Οι Αφορισμοί.

Τα έργα του εγράφησαν στα αραβικά και κατόπιν μεταφράστηκαν στα εβραϊκά από τον οπαδό του Samuel Ibn Tibbon.

Ορισμένοι αφορισμοί διορθώνουν και συμπληρώνουν τις αντιλήψεις του Ιπποκράτους και του Γαληνού.

Καμιά έκπληξη ότι ο συγγραφέας αυτός ήταν περιζήτητος ιατρός και ότι άσκησε την ιατρική σε παλάτια και αυλές. Διετέλεσε ένας από τους προσωπικούς ιατρούς του σουλτάνου Saladin.

Το οδοιπορικό του Μαϊμονίδη αρχίζει από την Κορδούνη, περνάει από τη βόρειο Αφρική και καταλήγει στο Fostat (το παλαιό Κάιρο), όπου ούτος και απεβίωσε το 1204.

Παντού όπου πέρασε, έκανε σ' όλους το καλό. Τους ομοθρήσκους του ενίσχυσε όσο μπορούσε. Ο εβραϊκός λαός του οποίου υπήρξε ο πιο σοφός αντιπρόσωπος, τον ενταφίασε σε προγονική γη, στην Τιβεριάδα. Ήταν εκτέλεση θέλησης του Μαϊμονίδη που την είχε διατυπώσει πριν από το θάνατό του. Ο τάφος του είναι πάντα εκεί τόπος προσκυνήματος. Τον φρουρούν σαν να πέθανε χθες.

Η Ιατρική τιμάται από χριστιανούς και αλλόθρησκους. Είναι το κοινόν έδαφος όπου συναντούνται άνθρωποι καλής θέλησης. Από τους ανθρώπους αυτούς ουδείς αποκλείεται. Η θρησκευτική πίστη δεν εξουδετερώνει την κύρια ιδιότητα του ιατρού που είναι η παροχή ιατρικής φροντίδας και βοήθειας για κάθε ανθρώπινο πλάσμα. Ο ιατρός ήταν, είναι και θα είναι στο πέρασμα των αιώνων πατριώτης της ανθρωπότητας.

Άλλωστε αυτό αποκρυσταλλώνεται στην προσευχή του Μαϊμονίδη, που είναι πράξη επαγγελματικής πίστης από τις πιο ευγενείς που έχουν διατυπωθεί μετά τον όρκο του Ιπποκράτους.

Ιδού μερικές περικοπές από τον όρκο του Μαϊμονίδη: Θεέ μου, γέμισε την ψυχή μου με αγάπη για την τέχνη και για όλα τα πλάσματα... Στήριξε τη δύναμη της καρδιάς μου για να είναι πάντοτε έτοιμη να εξυπηρετήσει τον φτωχό και τον πλούσιο, τον φίλο και τον εχθρό, τον καλό και τον κακό... Κάνε ώστε το μυαλό μου να είναι φωτεινό κοντά στο κρεβάτι του αρρώστου, να μην αφαιρείται από τίποτα ξένο, για να είναι παρόν για ό,τι η πείρα και η επιστήμη το έδιδαν. Διότι μεγάλες και υπέροχες είναι οι επιστημονικές έρευνες που έχουν σαν σκοπό να διατηρήσουν την υγεία και τη ζωή όλων των πλασμάτων... Κάνε ώστε οι άρρωστοι να έχουν εμπιστοσύνη σε μένα και στην τέχνη μου... Απομάκρυνε από μένα την ιδέα ότι μπορώ το παγ. Δώσε μου την δύναμη, τη θέληση και την ευκαιρία να διευρύνω από περισσότερο σε περισσότερο τις γνώσεις μου. Μπορώ σήμερα να ανακαλύψω, σε ό,τι γνωρίζω, πράγματα που δεν υποπτευόμουν χθες, διότι η τέχνη είναι μεγάλη αλλά το πνεύμα του ανθρώπου διεισδύει νωρίτερα".

1935

Ο επίσημος εορτασμός της ογδόνης εκατονταετηρίδος του Μαϊμονίδη στην Ισπανία, την Αίγυπτο και την Εβραϊκή Παλαιστίνη

(Από την ομιλία του δημάρχου της Κόρδοβας εις την επίσημον ιεροτελεσίαν του μνημοσύνου επί τη 8η εκατονταετηρίδι του Μαϊμονίδου ενώπιον των επίσημων προσωπικοτήτων και των Εβραίων αναπροσώπων ολοκλήρου του κόσμου, το 1935).

Βιογραφία

Κατά την διάρκειαν της μακράς περιόδου πολλών αιώνων, η Ιβηρική χερσόνησος είδε να ακμάζει εις τους κόλπους του εβραϊσμού εις όλον της τον πλούτον και εις όλες τας διακλαδώσεις της η καλλιέργεια των ερμηνευτικών γνώσεων, ταλμουδικών, φιλοσοφικών, μαθηματικών και ιατρικών. Και δικαίως αυτή η λαμπρά Ισπανο - Αραβική περίοδος ονομάσθη η χρυσή εποχή της εβραϊκής φιλολογίας της οποίας η πληρεστέρα έκφρασις, η υψηλότερα και η βαθύτερα συνεκεντρώθη εις την προσωπικότητα του επιφανεστέρου σοφού του Μεσαίωτος, Μωυσέως Μπεν Μαϊμόν, ή Μαϊμονίδου, του οποίου το αραβικόν όνομα είναι Αβού Ιμπράν Μουσαΐ Ιμπν Μαϊμόν. Πνεύμα διεθνές, μιας θαυμαστής δυνάμεως, μιας διαυγείας και γαλήνης αναλλοίωτον, πλάτους και βάθους ιδών μη γνωστών έως τότε, μεστών γνώσεων και αληθείας, ο Μαϊμονίδης εισήγαγε πρώτος την τάξιν και την μέθοδον εις τας ταλμουδικάς μελέτας, έδειξε την διευθύνειν και τον σκοπό των θεολογικών γνώσεων, καθόρισε δια πολλούς αιώνας τους θρησκευτικούς και φιλοσοφικούς όρους, συνετέλεσεν εις την πρόοδον της ιατρικής και διεσκόρπισε επί πολλών γενεών τας πολλαπλάς ακτίνας της διανοητικής εστίας της εποχής του.

Ο Μαϊμονίδης εγεννήθη εις την Κόρδοβαν της Ισπανίας την 30ήν Μαρτίου 1135 (14 Νισσάν 4895). Ο πατήρ του, Μαϊμόν, διακεκριμένος δικαστής και ταλμουδιστής, τον εμύησεν εις την Θεολογίαν και τας λοιπάς επιστήμας και τον εισήγαγεν εις τας Αραβικάς σχολάς.

Ήτο ηλικίας 13 ετών όταν ήρχισεν ο θρησκευτικός διωγμός ο ασκηθείς υπό των Αλμοαδών εναντιον των χριστιανών και εβραίων της Ισπανίας. Τεθείς

εις δειλhma να εκλέξει μεταξύ του Ισλαμισμού και της μεταναστεύσεως, υπετάχθη επί πολλά έτη να διδάσκει επιφανειακώς την Μουσουλμανικήν θρησκείαν.

Αλλά εις ηλικίαν τριάκοντα ετών μετέβη εις Αφρικήν ένθα τον ευρίσκομεν εις το Φεζ τω 1160, έπειτα εις την Παλαιστίνην τω 1165 και τέλος εις το Κάιρον ένθα εγκατεστάθη και ένθα ήρχισε δημοσίας παραδόσεις φιλοσοφίας, θεολογίας και ιατρικής. Ιδιαιτέρως ως ιατρός απέκτησεν μίαν μεγίστην φήμην. Έγινεν ιατρός της Αυλής των Φατιμίδων και απέθανε την 13 Δεκεμβρίου 1204 (20 Τεβέτ 4965) περιβαλλόμενος από την ευλάβειαν των Εβραίων και τον σεβασμόν των Αράβων.

Ο Μαϊμονίδης συνέγραψε πλείστα βιβλία εξ ών το πρώτον εις νεαρωτάτην ηλικίαν συνέγραψεν εις Φεζ και είναι μια μελέτη επιστημονική επί του εβραϊκού ημερολογίου εις εβραϊκήν γλώσσαν υπό τον τίτλον "Μασμάρ Α - Ιβούρ" εκδοθέν υπό του Λ. Δούννερ εν Φραγκφούρτη το 1911. Εν συνεχεία συνέταξεν σχόλια επί μερικών τεμαχίων του Ταλμούδ εξ ών δεν απέμεινε ειμή η πραγματεία του Ρωσ - Ασανά συντεταγμένη εις Αραβικήν γλώσσαν. Επίσης εις Αραβικήν γλώσσαν και εις ηλικίαν τριάκοντα ετών συνέταξεν τα σχόλια επί της Μισνά εκ των οποίων εν μόνον μέρος είδον την δημοσιότητα εις την εβραϊκήν γλώσσαν.

Πώς η σύγχρονος Ισπανία εξαγοράζει τα σφάλματα της Ιεράς Εξετάσεως

Βραδύτερον θα γνωσθώσιν αι λεπτομέρειαι των ιεροτελεσιών και εορτών αι οποιαί εγένοντο εις ολόκληρον τον κόσμον εις ανάμνησιν του Μαϊμονίδου επί τη ογδόνη εκατονταετηρίδι από της γεννήσεώς του. Αι εορταί αύται προσέλαβον μίαν ιδιαιτέραν λαμπρότητα και ένα συμβολικόν χαρακτήρα δια της ομιλίας του δημάρχου της Κόρδοβας και δια του γεγονότος ότι η αρχαία συναγωγή της πόλεως ταύτης μετατραπείσα εις εκκλησίαν υπό την Ιεράν Εξέτασιν απε-

*"Η Ισπανία
επικαλείται
την συγγνώμη
του Εβραϊκού λαού
δι'όλας
τας δοκιμασίας
τας οποίας τον έκαμε
να υποστεί.
Τούτο χρησιμεύει
τουλάχιστον
ως ηθικόν μάθημα
εις τα έθνη άπανα
εξακολουθούν ακόμη
να καταδιώκουν
τους Εβραίους"*

Η 800^η ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΑΠΟ ΤΗ ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΪΜΟΝΙΔΗ. ΕΠΙΣΗΜΟΣ ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΟ 1935

δόθη επισήμως εις τους Εβραίους. Ο δήμαρχος της Κόρδοβας εις την ομιλίαν του ήτις απέβη ιστορική διεκήρυξε κυρίως: "Το παράδειγμα της Ισπανίας όφειλε να χρησιμεύσει ως μάθημα εις τας χώρας αίτινες εξακολουθούσι να καταδιώκωσι τους εβραίους". Η προειδοποίησις αύτη στηριζομένη εις την πικράν πείραν εγένετο δια τους Εθνικοσοσιαλιστάς της Γερμανίας. Διότι όλοι οι ιστορικοί αναγνωρίζουσιν από συμφώνου σήμερον όπι η εκδιώξις των εβραίων ήτο η κυριότερα αίτια της ταχείας καταπτώσεως της Ισπανίας.

Η επίσημος ομολογία αποτελεί σήμερον την λαμπροτέραν αποκατάστασιν των εβραίων. Δεν πρέπει να είναι κανείς προφήτης δια να προείπει εις την Γερμανίαν όπι θα έχει την αυτήν τύχην ην είχαν η Ισπανία της Ιεράς Εξετάσεως.

Κόρδοβα 2 Απριλίου. Όλαι αι εορταί και ιεροτελεστίαι αι οργανωθείσαι υπό της Ισπανικής Κυβερνήσεως εις ένδειξιν τιμής εις την μνήμην του σοφού Ισπανοεβραίου Μαΐμονιδου, επί τη ευκαιρία της ογδός εκατονταετηρίδος από της γεννήσεώς του προσέλαβον ένα χαρακτήρα αληθώς συγκινητικών.

Το τελεσθέν μνημόσυνον ετελείωσε δια μιας προσευχής γενομένης εις την ανανεωθείσαν συναγωγήν ήτις είχε μετατραπεί εις εκκλησίαν μετά την εκδιώξιν των εβραίων της Ισπανίας διαρκούσης της Ιεράς Εξετάσεως. Η προσευχή εγένετο αληθώς συγκινητική· περισσότεροι από 30 αντιπρόσωποι εβραίοι παρίσταντο εις αυτήν την ιεροτελεστίαν μεταξύ των οποίων ο καθηγητής Λεών Ροθ κάτοχος της έδρας Ας Αδ - Αάμ της φιλοσοφίας εις το Εβραϊκόν Πανεπιστήμιον. Η Δημαρχία της Κόρδοβας ευθύς ως έλαβε την διαταγήν της κυβερνήσεως δια τον μετασχηματισμόν της αρχαίας εκκλησίας εις συναγωγήν αυθορμητώς προσεφέρθη να απασχοληθεί δια τον ευτρεπισμόν και την επίπλωσιν του ναού.

Τα "Σέφερ Τορά" είχαν σταλεί υπό της συναγωγής της Βαρκελώνης· η προσευχή ανεπέμφθη εις τε το δόγμα Σεφαραδίτ και Εσκεναζή. Πολλοί αρχираββίνοι ήσαν παρόντες και το πλήθος απήγγειλε με ζέσιν το "Σεχιάνου".

Ανεγνώσθησαν ακολούθως αι επιστολαί και τα συγχαρητήρια τηλεγραφήματα αποσταλέντα υπό προσωπικοτήτων και οργανώσεων εβραϊκών ή μη εβραϊκών εξ ολοκλήρου του κόσμου μεταξύ των οποίων τα αποσταλέντα υπό του Προέδρου της Ισπανικής Δημοκρατίας κ. Ζαμόρα, του προέδρου της κυβερνήσεως κ. Βιρράνο και πολλών υπουργών οιπνες εξήτησαν συγγνώμην μη δυνθέντες να παρευρεθώσιν εις την ιεροτελεστίαν λόγω της κυβερνητικής κρίσεως, του κ. Λούδ Τζωρτζ, της Alliance Israelite Universelle του Βαάδ Λεουμί, των Ισραηλιτικών Κοινοτήτων Αλε-

ξανδρείας, Καΐρου κ.λπ. Εξεφωνήθησαν λόγοι λίαν ενθουσιώδεις υπό του διοικητού, του δημάρχου της πόλεως των επιφανών Ισπανών και μερικών εβραίων αντιπροσώπων, όλων εκφραζόντων την χαράν των μετά την δήλωσιν της ισπανικής κυβερνήσεως ήτις ηκύρωνε το βδελυρόν Διάταγμα του Φερδινάνδου και της Ισαβέλλας της καθολικής, οιπνες εξεδίωξαν τους εβραίους της Ισπανίας και επεκύρωνε την πλήρη θέλησιν της αποκαταστάσεως ολοκληρωτικής θρησκευτικής ελευθερίας εις τους πολίτας εβραίους.

Μια φράσις του λόγου του Δημάρχου της Κόρδοβας φαίνεται να είναι μια ηχώ των προφητικών λέξεων αίτινες ελέχθησαν προ 45 και πλέον ετών εις την Τιβεριάδα υπό του μεγάλου καθολικού Ισπανού συγγραφέως Ερρίκου Γομέζ - Καρίλλο όστις ήλθε να υποκληθεί επί του τάφου του Μαϊμονίδου: "Η ημέρα αυτή σημειώνει μιαν χρονολογίαν εις την ιστορίαν μας διότι είναι δι' ημάς μια ημέρα εξιλεώσεως (Κιπούρ). Ζητούμεν συγγνώμην από τους Εβραίους δι' όλας τας ταλαιπωρίας τας οποίας υπέφερον και τους παρακαλούμεν να λησμονήσωσι το παρελθόν".

Μαδρίτη 2 Απριλίου. Το μνημόσυνον της ογδός εκατονταετηρίδος του Μαϊμονίδου είχε έναν χαρακτήρα επίσημον κατά την διάρκειαν μιας ιεροτελεστίας εις την οποίαν παρίσταντο πολλοί προσωπικότητες και οι εβραίοι αντιπρόσωποι. Ο πρύτανης της ιατρικής Σχολής εξεφώνησε λόγον με θέμα "Ο Μαϊμονίδης ιατρός", καταδείξας το έργον του μεγάλου αυτού πνεύματος.

Αι εορταί εν Αιγύπτω

Κάϊρον, 4 Απριλίου. Αι ιεροτελεστίαι και εορταί επί τη επετείω της ογδός εκατονταετηρίδος από της γεννήσεως του Ραββίνου Μοσέ Βεν Μαΐμόν ορίσθη να αρχίσωσιν από την Ισραηλιτικήν συνοικίαν εις την οποίαν διέμενεν ούτος δια να είναι πλησιέστερον εις τους ομοθρήσκους του τους οποίους ηγάπα με όλην την δύναμιν του και δια τους οποίους είχαν αφιερώσει τον περισσότερον καιρόν του φθάσας μέχρι του σημείου να σχηματίσει εν τη οικία του μιαν κλινικήν εις την οποία αυτοπροσώπως εδέχετο και περιέθαλπε δωρεάν τους απόρους ανεξαρτήτως καταγωγής. Επίσης, εις την Ισραηλιτικήν συνοικίαν ο Μαϊμονίδης διήλθε περισσότερον από το ήμισυ της ζωής του και εκείθεν εξήλθον τα συγγράμματα τα οποία τον κατέστησαν επιφανή εις ολόκληρον τον κόσμον.

Η πρώτη ιεροτελεστία έλαβε τον χαρακτήρα ενός ευσεβούς προσκυνηματος διότι εγένετο εις την συναγωγήν εις την οποίαν συμπεραίνεται όπι ο σεβάσμιος Ραββίνος ανέπεμπε τας δεήσεις του. Πολύ προ της 7ης μ.μ. ώρας του Σαββάτου ήτις είχαν ορισθεί δια το μνημόσυνον ο κόσμος είχε κα-

ταλάβει την συναγωγήν εν πρωτοφανή συνωστισμῷ. Παρίσταντο ο σοφολογιώτατος Αρχираββίνος Ναχούμ Εφφένδης, ο κ. Ναχαμούλης αντιπρόεδρος της κοινότητος ασθενούντος του προέδρου και τα μέλη του Ραββινικού Συμβουλίου του Καΐρου.

Πρώτος ομίλησεν εβραϊστὶ ο σοφολογιώτατος Αρχираββίνος ὅστις εξιστόρησε μερικά χαρακτηριστικά της ζωῆς ἐκείνου ὅστις "υπῆρξε και παραμένει ἀκόμη ο αετὸς της συναγωγῆς". Ακολουθῶς ομίλησε ὁ Δρ Βόλφeson, μέλος της επιτροπῆς των εορτῶν, ὅστις μεταξύ ἄλλων εἶπεν ὅτι: "Χάρις εἰς τον Μαΐμονιδην ὁ εβραϊσμός ὅστις ἦτο εἰς τας παραμονὰς μιας περιόδου παρακμῆς, ἔλαβε μιαν νέαν πνοήν ἣτις συνεκλόυνισε τὰς μάζας, ἀφυπνίσας το ἐνδιαφέρον των δια τας πνευματικὰς θεωρίας, ἐμφυσήσας ἐν νέον αἷμα εἰς τὰ ἐξηγλημένα μέλη του δισκορπισμένου Ισραὴλ. Ὁ Μαΐμονιδης δὲν ἦτο μόνον ἕνας δάσκαλος του εβραϊσμοῦ, ἀλλ' ἐπίσης ἕνας προφήτης. Τα ἔργα του εὔρον θέσιν εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν του ἐθνικοῦ μας θησαυροῦ".

Μετά τον κ. Βόλφeson ομίλησεν εἰς καθ'αυτοῦσαν φιλολογικὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν ὁ κ. Σιμεὼν Μάνι, πρόεδρος της Στοᾶς Μπενέ Μπερίθ Καΐρου. "Ὁ ἄνθρωπος εἶπε και το ἔργον του μας ἐνδιαφέρουν ἐξίσου διότι δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν το ἐν χωρὶς το ἄλλο. Ὁ Μαΐμονιδης παραμένει δι' ἡμᾶς το ὑπόδειγμα του ἀληθοῦς εβραίου του ευσυνειδήτου ἀπέναντι του εαυτοῦ του και των ὁμοίων του".

Τὴν Κυριακὴν το ἀπόγευμα ἐγένετο φιλολογικὸν μνημόσυνον του Μεγάλου Σοφοῦ εἰς τὴν Ἰσραηλιτικὴν Σχολὴν εἰς Ἀμπασιέχ. Τὴν τάξιν ἐπέβλεπον οἱ μαθηταὶ των σχολῶν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν των διευθυντῶν των τὰς δε πᾶς εἰς τοὺς προσκεκλημένους ἀπέδωσαν οἱ Μακκαβαῖοι. Μεταξὺ των ἐπιστῆμων παρίσταντο ὁ πρόεδρος της Κοινότητος και γερουσιαστὴς Κατοῦ Πασσάς, ὁ Αρχираββίνος Καΐρου Ναχούμ Εφ., ὁ Αρχираββίνος Αλεξανδρείας Σοφ. Δαβὶδ Πράττο, ὁ κ. Π. Ρόλο πρόεδρος Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Αλεξανδρείας, ὁ γερουσιαστὴς Πικιότι Βέης, ὁ δρ. Δαβὶδ Γελλιν, ὁ κ. Σ. Αβιγδόρ της Μεγάλης Στοᾶς Μπενέ Μπερίθ κ.λπ.

Πρώτος ομίλησεν ὁ ἱατρός Δ. Γελλιν ἐκ μέρους του Εβραϊκοῦ Πανεπιστημίου ὅστις ἀρχικῶς υπέμνησε ἕνα γνωμικόν του Μαΐμονιδῆ: "εἰς ποῖον πρέπει νὰ ἀπονέμεται ἡ ἀγαθοεργία;". Ἡ ἀπάντησις εἶναι σαφής: "εἰς αὐτὸν τον ἴδιον, εἰς τὴν οἰκογένειάν του, εἰς τοὺς συγγενεῖς, τοὺς φίλους και εἰς τοὺς ἄλλους" ἀλλὰ ὅταν πρόκειται νὰ ἐκπληρωθῇ καθήκον εἰς ὄφελος της Παλαιστίνης, ἡ ἀγαθοεργία αὕτη πρέπει νὰ προηγηθῇ ὅλων των ἄλλων".

"Ὁ Μαΐμονιδης, ἐσυνέχισεν, ἦτο εἰς γιγαντιαίους νους και το τεράστιον πνεῦμα του τοῦ ἐπέτρεψε νὰ γράψῃ δι' ὅλα με θαυ-

μαστὴν διαύγειαν. Υπῆρξε φιλόσοφος, θεολόγος, νομοδιδάσκαλος, ἀστρονόμος, ἱατρός και ἐξοχος πνευματικὸς ἀρχηγός. Εἰς ἡλικίαν 13 ἐτῶν κυριευμένος ἤδη ἀπὸ τὰς τρομεροτέρας δυσκολίας της ζωῆς συνέγραψεν το πρῶτο του ἔργον. Ἀκόμη, ὅταν ἦτο ἐν τῇ ζωῇ ἡ φήμη του εἶχε διατρέξει βουνὰ και θαλάσσας. Οἱ πλέον ἀπομακρυσμένοι φιλόσοφοι ἔκαμνον ταξίδια δια νὰ τον ἀκούσωσι και νὰ τον συμβουλευθῶσιν· οἱ ἱατροὶ τον ἐπλησίαζον ὡς τον ἀνώτερον ἀποκαλυπτήν της ἱατρικῆς ἐπιστήμης. Δια τοὺς διδασκάλους του Νόμου μας, ἦτο ὁ οὐδερκὴς και ἀναμφισβήτητος προϊστάμενος. Προ αὐτοῦ ὁ Εβραϊκὸς νόμος ἦτο περίπου μιὰ λέξις νεκρά. Οἱ ἀσχολούμενοι με αὐτὸν κατετρίβοντο εἰς παιδαριώδεις διαπληκτισμούς. Ἐρχεται ὁ Μαΐμονιδης ὡς ἕνας δεῦτερος Μωυσῆς ἔλαβε ἀνὰ χεῖρας το γιγαντιαῖον σύνολον των δισκορπισμένων σχολίων του Ταλμούδ και ἔκαμε μιαν μονάδα μνημειώδη και ἀθάνατον. Ἐπέτρεψεν ἐπίσης εἰς τοὺς διδασκάλους νὰ μὴ ἀπέχωσι των γραμμικῶν και σαφῶν βάσεων του δόγματος ἡμῶν και ἰδιαιτέρως νὰ δυνηθῶσιν νὰ κατανοήσωσι και νὰ θαυμάζωσι ἕνα Θεὸν ὅστις νὰ εἶναι πνεῦμα και ὄχι ὑπὸ μορφήν ἀνθρώπινον. Ὁ Ραββίνος Μωσὲ Μαΐμονιδης συνέγραψε ἐπίσης τὰ 13 ἄρθρα του Νόμου τα ὁποῖα συντέτινον νὰ συμπληρωθῇ ἡ γρανιτώδης ἐνότης του εβραϊσμοῦ. Αὕτη ἡ συνοπτικὴ ἐκθεσις της υπερφυοῦς ζωῆς του Μαΐμονιδῆ ἐπέτρεψε εἰς τοὺς διδασκάλους μας νὰ βεβαιώνωσι "ὅτι ἀπὸ τον Μωυσὴν εἰς τον Μωυσὴν δὲν υπῆρξαν ἄλλοι Μωυσεῖς".

Ὁ κ. Γελλιν κατέληξεν ἀναφέραις το ρητὸν του ἐπιφανοῦς ποιητοῦ Γεουδά Αλαριζή. "Ὁ Θεὸς εἰς τὴν Βίβλον εἶπε ὅτι ἔκαμε τον ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα Του. Εἶναι δια Σε, ὦ Μεγάλε Μαΐμονιδῆ, που ὁ Θεὸς εἶπεν αὐτά, διότι πραγματικῶς ἐπέτυχες νὰ εἶσαι ἀνώτερος εἰς ὅλον τον κόσμον".

Ακολουθῶς ομίλησεν ὁ σοφολογιώτατος Αρχираββίνος Αλεξανδρείας Δαβὶδ Πράττο ὅστις μεταξύ ἄλλων συναρπαστικῶν και μεστῶν σοφίας λόγων εἶπε: "Διηγούνται ὅτι ὁ Μωυσῆς μετὰ τὴν φυγὴν της Αἰγύπτου εὐρισκόμενος εἰς τὴν ἔρημον εἶχε νὰ βοηθῇσιν ἀρνία ἀδόσποτα και τὰ ὀδηγεῖ νὰ πῶσι νερὸ εἰς τὰ πηγάδια. Ἐνας ἄλλος Μωυσῆς, κατὰ τὰς ὥρας τὰς πλέον θυελλώδεις και ἀσαφεῖς της εβραϊκῆς σκέψεως, ἠξιώθη της μεγάλης και ευγενοῦς ἀποστολῆς νὰ συγγράψῃ ἔργα τα ὁποῖα ἐπέτρεψαν εἰς τὰ ἀποπλανημένα ἀρνία μας της Δύσεως και της Ανατολῆς, νὰ ἐπανεῦρωσιν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν των σελίδων των ἔργων αὐτῶν τοὺς ὁδηγοὺς δια νὰ πλησιάσωσιν ἐκ νέου εἰς τὴν θρησκείαν και τὴν κατανόησιν της Τορᾶ.

"Αὐταὶ αἱ ὥραι της συγχύσεως και ἀταξίας ἐπανάλαμβάνονται ἐκ νέου και ἐκ νέου ἡ διάνοια του Μαΐμονιδου παρειαίρε-

**Ἡ 800στὴ ΕΠΕΤΕΙΟΣ
ΑΠΟ ΤΗ ΓΕΝΝΗΣΗ
ΤΟΥ ΜΑΪΜΟΝΙΔΗ.
ΕΠΙΣΗΜΟΣ
ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ
ΤΟ 1935**

Η 800στή ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΑΠΟ ΤΗ ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΪΜΟΝΙΔΗ. ΕΠΙΣΗΜΟΣ ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΟ 1935

ται και μας πλησιάζει εις τας αθανάτους παραδόσεις μας. Εις την Κόρδοβαν η συναγωγή, ένθα νέος ακόμη ο Μαιμονίδης προσήχθετο, μετετράπη κατά την ιεράν εξέτασιν εις εκκλησίαν. Προ ολίγων ημερών δια διαταγής της Ισπανικής Κυβερνήσεως, ο ναός αφιερώθη εκ νέου εις την Ισραηλιτικήν Κοινότητα. Ο Δήμαρχος της Κόρδοβας εις τον επίσημον λόγον του, εδήλωσεν ότι δι' αυτούς η ημέρα εκείνη ήτο ημέρα Κιπούρ (εξιλεώσεως), διότι ώφειλον να μεταμεληθώσι και να ζητήσωσι συγγνώμην από τον θεόν δι' όλα τα κακά τα οποία είχαν κάμει εις τους εβραίους. Και καθ' ην στιγμήν το σύμβολον μιας άλλης θρησκείας αντεκατεστάθη από τας Πλάκας του Νόμου και αι ωδαι των ψαλμών ανεπέμνοντο δια μέσου των κίωνων, ο Αρχираββίνος καταληφθείς υπό συγκινήσεως έκλαιε με πύριν δάκρυα. Αντιλαμβάνομεθα την συγκίνησιν του και χαιρετίζομεν την ημέραν εκείνην ως μιαν των ωραιότερων καθιερώσεων της Θείας Δικαιοσύνης. Και ιδιαιτέρως να μην απογοητευόμεθα, εξακολουθήσωμεν να παλαιώμεν και να ελπιζώμεν, διότι δεν είναι επίσης μακράν η ημέρα καθ' ην εις τας όχθας της Σπρε και άλλαι συναγωγαί θα έχουν την χαράν να ακούσουν εκ νέου τα άσματα της απελευθερώσεως.

"Αυτή η μεγάλη ανθρωπίνη ύπαρξις διήλθε τρία μεγάλα κέντρα τα οποία εφώτισε: την καθολικήν Κόρδοβαν η οποία τον είδε γεννώμενον και πάσχοντα: το Μουσουλμανικόν Κάϊρον ένθα διετέλεσε Μέγας Ραββίνος, Θεολόγος, Φιλόσοφος, διαπρεπής ιατρός και η Εβραϊκή Τιβερίας ένθα αναπαύεται εις τον αιώνιον ύπνον. Η Κόρδοβα δοξάζεται σήμερον διότι του έδωσε το φως: το Κάϊρον τμήται μ' όλην την αιγλην της διανοίας του και η Τιβερίας ένθα η μεγάλη του ψυχή ζει αιωνίως θαυμάζει και ευφραίνεται από την εκπληκτικήν αναγέννησιν του Ισραήλ".

Εν συνεχεία ομίλησεν ο Αρχираββίνος Κάϊρου όστις ειπε μεταξύ άλλων ότι "η μεγάλη διανόησις του Μαιμονίδη εξεδηλώθη εις Κάϊρον ένθα έζησεν επί 37 έτη καίτοι είχε να αντιμετωπίσει ισχυρούς αναπάλους ως τον Μουσελάμ Αρχираββίνον Αλεξανδρείας, οίτινες τον κατηγορούν δια τον τρόπον της ερμηνείας της Τορά και εδοκίμασαν να τον κακολογίσουν και να τον αφορήσουν. Από την κλίνην του βαρυσάλων τους έγραφεν επιστολάς τας οποίας κατέχονμεν και αίτινες είναι υπέροχα μνημεία σοφίας, επιστήμης και πίστεως. Η φήμη του διεσπάρη εις όλον τον κόσμον. Δοκιμασθείς δια σειράς οικογενειακών ατυχημάτων, επεδόθη εις την σπουδήν της ιατρικής δια να επαρκέση εις τας επιτακτικώς ανάγκας της ζωής. Το επάγγελμα της ιατρικής του εχορήγησε την θέσιν του ιατρού παρά τω Χαλίφη Σαλάχ Εδδίν και την δυνατότητα μιας αναπαυτικής ζωής. Αυτή η νέα κατά-

στασις πραγμάτων του επέτρεψε να ανακουφίσει την Κοινότητα από την επιχορήγησιν του και να της ειπεί ότι ηδύνατο εφεξής να εργασθεί δια τον εβραϊσμόν χωρίς να του ζητήσει τίποτε".

"Ο Μαιμονίδης, εσυνέχισεν ο ρήτωρ, υπήρξε προ παντός ένας μεγάλος παρήγορος των ψυχών. Ως ιατρός αφιερώθη αδιακόπως δια να ανακουφίζει τους πόνους πλουσίων και πτωχών: ως πνευματικός αρχηγός: ο Αιγυπτιακός εβραϊσμός όστις προ αυτού διελύετο εις την αταξίαν της αμαθείας, ανηγέρθη και αναλαβών την θρησκείαν των παραδόσεων χειραφετήθη από την κατάστασιν αυτήν της δουλοπρεπείας και ανέκτισε την χιλιετή αξιοπρεπείαν της. 238 ιστορικοί και κριτικοί εξέτασαν και εσπούδασαν το πελώριον έργον του Μαιμονίδου, χωρίς να υπολογισθώσιν αι επιθεωρήσεις, αι εφημερίδες και τα βιβλία άτινα εγράφησαν επ' αυτού και άτινα αποτελούσιν επιβλητικώς βιβλιοθήκας. Αλλά δεν πρέπει να πιστευθεί ότι ηδυνήθησαν να είπωσιν ή να γράψωσι την τελευταίαν λέξιν επί του έργου του Μαιμονίδου. Η μεγαλοφυΐα αυτή ήπιτατο με όλην της την μεγαλοπρεπείαν και η σπουδή των συγγραμμάτων του θα είναι διαρκώς η ανεξάντλητος πηγή των σκέψεων των συμβουλών και των ασφαλών κατευθύνσεων εις τους ελιγμούς του προβλήματος της γνώσεως. Ο κόσμος βλέπει και θα ιδει ακόμη πολυαριθμούς πεπλανημένους αλλά ο Μαιμονίδης θα είναι πάντοτε εκεί έτοιμος, δια του έργου του, του μεγέθους της σκέψεώς του και της πίστεώς του, να τους επαναφέρει, να τους παρηγορήσει και να τους πείσει να αισθάνονται εαυτούς υπερήφανους διότι είναι εβραίοι".

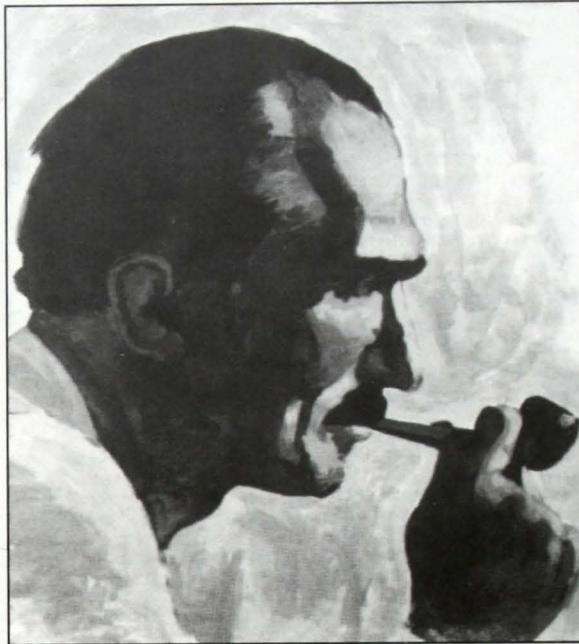
Η εορτή ετελείωσε δια του ύμνου της Ατικβά ενώ οι Μακκαβαίοι απέδιδον τας τιμάς.

Την δευτέραν 1ην Απριλίου η εταιρεία των Ιστορικών Εβραϊκών Σπουδών της Αιγύπτου οργάνωσεν υπό την προστασίαν του Ελ Χιλαλί Βέη υπουργού της Δημοσίας εκπαιδεύσεως εορτήν εις την βασιλικήν Όπεραν. Παρίσταντο πλείσται εξέχουσαι προσωπικότητες αντιπρόσωποι του βασιλέως και της κυβερνήσεως.

Ο υπουργός της Παιδείας έκαμε έναρξιν της εορτής λέγων: "Εν ονόματι του Καλοκαγάρθου και Φιλευσπλάχνου Θεού και υπό την αιγίδα της Α.Μ. του Βασιλέως ανοίγω το μνημόσυνον του 8ης εκατονταετηρίδος του Ίμπν Αμράν Μουσσά Ίμπν Μαιμούν".

Ακολούθως, ο σοφολογιώτατος Αρχираββίνος Κάϊρου ομίλησεν εις άπταιστον αραβικήν γλώσσαν εξιστορήσας την ζωήν και το έργον του Μαιμονίδη. Ομίλησαν εν συνεχεία πολλοί καθηγηταί της Αιγυπτιακής Ακαδημίας και φιλόλογοι αναλυσάιντες διάφορα βιβλία του Μαιμονίδη.

(Δημοσίευμα του περιοδικού "Φωνή του Ισραήλ", Απρίλιος 1935. Από το αρχείο του Ραφ. Α. Φρεζή)

Η εβραϊκή σκέψη στον Ν. Καζαντζάκη

Από το βιβλίο του Νίκου Καζαντζάκη **"Αναφορά στον Γκρέκο"** παραλαμβάνουμε τα παρακάτω αποσπάσματα, που αφορούν το εβραϊκό πνεύμα

Ι
Ενας ραββίνος, όταν πήγαινε στη συναγωγή να προσευχηθεί, έκανε πρωύτερα τη διαθήκη του, αποχαιρετούσε με κλάματα τη γυναίκα και τα παιδιά του, γιατί δεν ήξερε αν θά 'βγαινε ζωντανός από την προσευχή. Γιατί, έλεγε, όταν προφέρω μια λέξη, ας πούμε: *Κύριε...*, η λέξη αυτή κάνει κομμάτια την καρδιά μου, με κυριεύει τρόμος και δεν ξέρω αν θα μπορέσω να πηδήξω στην ακόλουθη λέξη: *...ελέησον*".

II
"Μια φορά, παιδί ακόμα, τού 'χα πει πως θέλω να μάθω οβραϊκά για να διαβάζω στο πρωτότυπο την Παλαιά Διαθήκη. Είχαμε τότε στο Μεγάλο Κάστρο (Σημ. "Χρονικών": στο Ηράκλειο Κρήτης) οβραϊκή, φώναζε το ραββίνο, συμφώνησαν να πηγαίνω τρεις ώρες τη βδομάδα να μου κάνει οβραϊκά. Μα ως τὸ 'μαθαν οι συγγενείς κι οι φίλοι, σηκώθηκε η τρίχα τους, έτρεξαν στον πατέρα μου. "Τι 'ναι αυτά", του φώναζαν: "δε λυπάσαι το παιδί σου; μπας και δεν ξέρεις πως οι σταυρωτήδες βάνουν τη Μεγάλη Παρασκευή τα χριστιανόπουλα σε μια σκάφη με καρφιά και πίνουν το αίμα τους;" Βαρέθηκε ο πατέρας μου τις φωνές τους και τα κλάματα της μητέρας μου. "Βρήκαμε τον μπελά μας", μου 'πε μια μέρα: "παράτα τα οβραϊκά και τα μαθαίνεις σα μεγαλώσεις".

III
"Χρόνια τώρα με είχε μάθει ένας παλιός ραββίνος, ο Νάχμαν, πώς να καταλαβαίνω πως ήρθε η ώρα ν' ανοίγω

το στόμα να μιλώ, να πιάνω πένα να γράφω. Ήταν απλός, γελαστός, άγιος: αρμηνευε τους μαθητές του πώς να γίνονται κι αυτοί απλοί, γελαστοί και ν' αγιάζουν: μα μια μέρα έπεσαν στα πόδια του:

- Αγαπημένη Ραβή, του παραπονέθηκαν, γιατί δε μιλάς κι εσύ όπως ο ραββίνος Ζαδίκ, ν' αραδιάζεις μεγάλες ιδέες, να οικοδομάς μεγάλες θεωρίες, να σε ακούν συνεπαρμένοι, με ανοιχτό στόμα, οι άνθρωποι; Μόνο μιλάς με λόγια απλοϊκά, σαν τις γριές γιαγιάδες και λες παραμύθια;

Ο αγαθός ραββίνος χαμογέλασε: έκαμε κάμποση ώρα ν' αποκρίθει: τέλος άνοιξε το στόμα:

- Μια μέρα, είπε, οι τσουκνίδες ρώτησαν την τριανταφυλλιά: "Κυρά - τριανταφυλλιά, δε μας μαθαίνεις κι εμάς το μυστικό; Πώς φτιάχνεις το τριαντάφυλλο;" Κι η τριανταφυλλιά αποκρίθηκε: "Πολύ απλό 'ναι το μυστικό μου, αδερφές μου τσουκνίδες: αλάκερο το χειμώνα δουλεύω με υπομονή, μ' εμπιστοσύνη, με αγάπη το χώμα, κι ένα μονάχα έχω στο νου μου, το τριαντάφυλλο. Με δέρνουν οι βροχές, με συρομαδούν οι ανέμοι, με πλακώνουν τα χιόνια, μα εγώ ένα μονάχα έχω στο νου μου, το τριαντάφυλλο. Αυτό 'ναι το μυστικό μου, αδερφές μου τσουκνίδες".

- Δάσκαλε, έκαμαν οι μαθητές, δεν καταλάβαμε.

Ο ραββίνος γέλασε:

- Κι εγώ καλά καλά δεν καταλαβαίνω, είπε.

- Το λοιπόν, δάσκαλε;

- Μου φαίνεται πως ήθελα να πώ απάνω κάτω τούτο: *Όταν έχω μια ιδέα, τη δουλεύω καιρό πολύ, αμίλητα, με υπομονή, μ' εμπιστοσύνη, με αγάπη: κι όταν ανοίγω το στόμα, τι μυστήριο είναι ετούτο, παιδιά μου! όταν ανοίγω το στόμα, η ιδέα βγαίνει παραμύθι.*

Γέλασε πάλι.

- Εμείς οι άνθρωποι το λέμε παραμύθι, είπε: η τριανταφυλλιά το λέει τριαντάφυλλο".

Το εσωτερικό της Συναγωγής Κερκύρας στις αρχές του αιώνα.

ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΕΡΚΥΡΑΣ

Στοιχεία για τα ονόματα και τα επαγγέλματα στα τέλη του 19ου αιώνα

Του κ. ΓΙΩΡΓΟΥ ΖΟΥΜΠΟΥ, Μαθηματικού

Η ΙΣΤΟΡΙΑ δεν μπορεί να σβήσει όποιες προσπάθειες και να γίνουν, όσα μέσα κι αν χρησιμοποιηθούν. Έτσι, παρά την τεράστια καταστροφή της Κοινότητας της Κέρκυρας σε έμψυχο και άψυχο υλικό κατά τον τελευταίο πόλεμο, τα στοιχεία και οι ειδήσεις για την συνεχή παρουσία του ισραηλιτικού στοιχείου στο νησί επί επτά αιώνες παραμένουν άφθονα περιμένοντας τον ερευνητή.

Τμήμα του Ιστορικού Αρχείου της Κέρκυρας (ΙΑΚ) είναι οι ληξιαρχικές πράξεις γεννήσεων και θανάτων που φθάνουν μέχρι τον αιώνα μας (1932).

ΟΙ ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΕΣ ληξιαρχικές πράξεις αφορούν μόνο το χριστιανικό στοιχείο, αλλά τα μετά την Ένωση χρόνια καταγράφονται και οι γεννήσεις Ισραηλιτών. Τις πρώτες εγγραφές Ισραηλιτών στα βιβλία επισημάναμε στα 1885.

Δεν αποκλείεται να υπάρχουν και παλαιότερα σε πολύ μικρότερους αριθμούς.

Η ΕΡΕΥΝΑ ΜΑΣ περιορίστηκε στην περίοδο 1885 - 1897. Αρχικά υπήρχε πρόθεση να καλυφθεί όλο το διάστημα μέχρι το 1932, αλλά καθώς προχωρούσε η έρευνα, φάνηκε ότι ο χρόνος των καλοκαιρινών διακοπών ήταν λίαν ανεπαρκής! Έτσι περιοριστήκαμε στο διάστημα αυτό που είναι σημαντικότερο για την ιστορία της Κοινότητας Κέρκυρας, μια και εξετάζονται λίγα χρόνια πριν και λίγα μετά τα επεισόδια της "συκοφαντίας του αίματος" στα 1891. Από τη χρονιά αυτή και μετά αρχίζει η αποδυνάμωση του κερκυραϊκού εβραϊσμού.

ΘΕΩΡΟΥΜΕ υποχρέωσή μας να ευχαριστήσουμε και από τις γραμμές αυτές τον αντιπρόεδρο της Ισραηλιτικής Κοινότητας Κέρκυρας κ. Αρμάνδο Ααρών για την βοήθεια με τις ατέλειωτες γνώσεις του γύρω από τα εβραϊκά θέματα. Ευχαριστούμε επίσης τους συναδέλφους εκπαιδευτικούς Φρανσέ Αλέγγρα και Μουσή Σαλιέλ της Κοινότητας Θεσσαλονίκης.

Η ΕΡΕΥΝΑ

Α. Καταχωρημένα στοιχεία

Κατά την περίοδο που εξετάζουμε, η Κοινότητα της Κέρκυρας μέτραγε γύρω στις 5.000 ψυχές. Μετά βέβαια το 1891 αρχίζει η βαθμιαία αποδυνάμωση που θα την φθάσει μέσα σε 16 χρόνια στις 3.650 ψυχές.

Ο αριθμός των πράξεων που είναι καταχωρημένες υστερεί κατά πολύ από τον αναμενόμενο στατιστικά σε πληθυσμό 5.000 ατόμων. Υπολογίζουμε ότι οι εγγραφές κυμαίνονται στο 10 - 70% αυτών που θα έπρεπε να είναι. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι στα 1885 είναι καταχωρημένες τρεις (3) γεννήσεις και είκοσι έξι (26) θάνατοι, ενώ στα 1893 εκατόν δύο (102) γεννήσεις και σαράντα πέντε (45) θάνατοι.

Συνολικά, στα 16 αυτά χρόνια είναι κατοχυρωμένες 720 γεννήσεις και 690 θάνατοι. Και στις δύο περιπτώσεις, τα 3/4 των πράξεων αφορούν άνδρες και το 1/4 γυναίκες.

Β. Επάγγελμα και τόπος γέννησης γονέων

Εξετάζοντας τις γεννήσεις του 1893, όχι από το γενικό ευρύτεριο όπως των άλλων ετών, αλλά από τα βιβλία πράξεων, καταγράψαμε τα επαγγέλματα των γονέων (των πατεράδων), καθώς και τον τόπο γέννησης.

α/α	Επάγγελμα	Συχνότητα %
1.	Αχθοφόρος	16.13
2.	Δερματοπώλης	2.15
3.	Διδάσκαλος	1.08
4.	Έμπορος	18.28
5.	Εργάτης	2.15
6.	Κρεοπώλης	3.23
7.	Μεσίτης	2.15
8.	Λεπτοσιδηρουργός	4.30
9.	Μεταρράτης	6.45
10.	Μεταφορέας	3.23
11.	Οινοπώλης	1.08
12.	Ομβρελοποιός	2.15
13.	Οπωροπώλης	2.15
14.	Ορειχαλκεύς	1.08
15.	Παντοπώλης	1.07
16.	Ράπτης	2.15

17.	Σαπωνοποιός	6.45
18.	Τραπεζίτης	2.15
19.	Υαλοπώλης	2.15
20.	Υπηρέτης	4.30
21.	Υποδηματοποιός	11.83
22.	Χρυσοκεντητής	2.15
23.	Χρωματοπώλης	2.15

Σημειώνουμε το όνομα του δασκάλου: Λέβη Σαμπατάη.

Οι γονείς είναι στην απόλυτη πλειοψηφία τους Κερκυραίοι. Υπάρχουν όμως και αρκετοί ξένοι. Έτσι επισημάναμε:

ΖΑΚΑΡ έμπορο γεννημένο στην Άρτα και παντρεμένο με Σαλώμ επίσης από την Άρτα.

ΖΑΚΑΡ έμπορο γεννημένο στην Άρτα και παντρεμένο με Ιωραήλ από τα Ιωάννινα.

ΖΑΚΑΡ και ΜΠΕΣΟ εμπόρους από την Άρτα.

BIBANTE λεπτοσιδηρουργό από τη Ζάκυνθο παντρεμένο με ΜΟΡΔΟΥ από τη Ζάκυνθο επίσης.

ΛΕΒΗ, ΝΕΓΡΙΝ και ΚΟΕΝ εμπόρους από τα Ιωάννινα. Για τον Κοέν σημειώνεται ότι είναι υπήκοος Οθωμανός.

Στα ονόματα των μητέρων βρήκαμε ακόμα: ΒΙΤΕΡΜΠΟ από Αγκόνα, ΜΟΡΔΟΥ από τη Ζάκυνθο, ΒΙΤΑΛ από την Κεφαλλονιά και ΟΣΜΟ από Τεργέστη. Υπήρχε επίσης Όσμο επαγγέλματος αχθοφόρος από την Κωνσταντινούπολη με οθωμανική υπηκοότητα.

Γ. Ηλικίες θανάτων έτους 1888

Στο έτος 1888 είναι καταχωρημένοι 44 θάνατοι κατανεμημένοι κατά ηλικίες ως εξής:

Ηλικίες	Συχνότητα %
0 - 5	32.09
6 - 15	2.28
16 - 30	2.28
31 - 60	20.45
61 - 90	40.90

Δυστυχώς, αφού οι καταχωρήσεις είναι ελλιπείς, δεν μπορούμε να συγκρίνουμε τα ποσοστά αυτά με τους ισχύοντες για την εποχή εκείνη δείκτες θνησιμότητας¹.

Δ. Οικογενειακά ονόματα (επίθετα) από τις πράξεις γεννήσεων

(Σε παρένθεση η συχνότητα με την οποία εμφανίστηκαν στις γεννήσεις των ετών 1885 - 1897).

A. 1. ΑΒΔΕΛΑΣ (4)	M. 35. ΜΑΤΑΒΙΑΣ (19)
2. ΑΒΡΑΑΜ (1)	36. ΜΑΤΖΑΣ (8)
3. ΑΚΚΟ (17)	37. ΜΑΧΑΡ (1)
4. ΑΜΠΟΑΦ (3)	38. ΜΙΖΑΝ (37)
5. ΑΣΣΕΡ (1)	39. ΜΟΡΔΟΣ (18)
B. 6. ΒΑΡΟΥΧ (6)	40. ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ (33)
7. ΒΕΛΛΕΛΗΣ (163)	41. ΜΠΑΛΕΣΤΡΑΣ (1)
8. ΒΕΝΤΟΥΡΑΣ (1)	42. ΜΠΑΛΤΖΕΡ (2)
9. ΒΙΒΑΝΤΕ (27)	43. ΜΠΕΣΣΟΣ (16)
10. ΒΙΤΑΛ (14)	44. ΜΠΕΧΑΡ (1)
11. ΒΙΤΕΡΜΠΟΣ (3)	45. ΜΠΥΧΩΡ (2)
12. ΒΡΑΝΔΕΒΟΥΡΓ (4)	N. 46. ΝΑΧΜΙΑΣ (7)
Γ. 13. ΓΚΙΟΥΛΗΣ (1)	47. ΝΑΞΩΝ (42)
Δ. 14. ΔΑΒΙΔ (1)	48. ΝΕΓΡΙΝ (6)
15. ΔΕΝΤΕΣ (20)	O. 49. ΟΒΑΔΙΑΣ (5)
E. 16. ΕΛΙΕΖΕΡ (2)	50. ΟΣΜΟ (39)
17. ΕΡΡΕΡΑΣ (1)	Π. 51. ΠΟΛΙΤΗ (1)
18. ΕΦΡΑΙΜ (1)	P. 52. ΡΟΜΑΝΟΣ (2)
Z. 19. ΖΑΚΑΡ (8)	53. ΡΟΥΣΣΟΣ (1)
H. 20. ΗΛΙΑΣ (7)	Σ. 54. ΣΑΛΩΜ (6)
I. 21. ΙΕΣΟΥΑ (6)	55. ΣΑΛΟΝΙΚΙΟΣ (29)
22. ΙΕΣΟΥΛΑ (1)	56. ΣΑΡΔΑ (3)
23. ΙΖΑΚΑΡ (1)	57. ΣΑΜΟΥΗΛ (1)
24. ΙΣΑΑΚ (1)	58. ΣΕΜΟ (3)
25. ΙΣΑΙ (2)	59. ΣΟΥΛΛΑΜ (1)
26. ΙΣΡΑΗΛ (25)	60. ΣΦΟΡΝΟ (4)
27. ΙΩΧΑΝΑΣ (4)	T. 61. ΤΖΑΔΙΚ (1)
K. 28. ΚΑΒΑΛΙΕΡΟΣ (1)	62. ΤΖΕΖΑΝΑΣ (14)
29. ΚΑΝΔΟΝΗ (1)	Φ. 63. ΦΑΡΧΗΣ (2)
30. ΚΑΣΤΡΟΣ (2)	64. ΦΕΡΡΟΣ (6)
31. ΚΟΕΝ (4)	65. ΦΟΡΤΕΣ (7)
32. ΚΟΛΟΝΙΜΟΣ (11)	X. 66. ΧΑΪΜ (29)
A 33. ΛΕΒΗΣ (29)	67. ΧΑΪΜΗΣ (1)
34. ΛΕΟΝΤΖΙΝΗΣ (3)	

Στα επώνυμα αυτά πρέπει να προσθέσουμε και τα παρακάτω, που σημειώσαμε από τις πράξεις θανάτων των ιδίων ετών:

1. Αμέρ	9. Μπατίνο
2. Ασκενάζης	10. Μπεσουλάμ
3. Βιτάλη	11. Ναχαμούλης
4. Δε Σέμος	12. Ραουζέιν
5. Ζαχαρία	13. Ρουβέν
6. Μεναχέμ	14. Σαμπελάκη
7. Μινέρβος	15. Μορμπούργο
8. Μορδοχάι	

Τρεις από τις πράξεις αφορούν βάπτισμα εβραίων που έγιναν χριστιανοί: Δύο ορθόδοξοι (Λεβή και οι δύο) και ένας καθολικός (Μάτσας).

Δεν μπορούσαμε να εντοπίσουμε τις ληξιαρχικές πράξεις γέννησης και θανάτου της Ρουμπίνας Σάρδα, η δολοφονία της οποίας ήταν η αφορμή των γεγονότων του 1891.

Από τα προαναφερθέντα επώνυμα σημειώνουμε ότι οι Ερρέρα προέρχονταν από τη Βενετία, οι Γκιούλη από την Άρτα και οι Καβαλιέρο από την Κρήτη.

Με βάση το βιβλίο του Μωυσή Ασέρ "Η Ονοματολογία των Εβραίων της Ελλάδος" ταξινομήσαμε ένα μέρος των εβραϊκών επωνύμων της Κέρκυρας ως εξής:

I. Ιερατικά (που συνδέονται με την αρχαία θρησκευτική και φυλετική ιεραρχία)

1. Κοέν
2. Λεβή.

II. Θεοφόρα (που εξαιρούν τη δύναμη της θεότητας).

1. Ελιέζερ (Ελί - Έζερ = ο Θεός μου βοηθός)
2. Ζαχαρίας (Ζαχάρ - Για = με ενεθυμήθη ο Θεός)
3. Ηλίας (Ελί - Για = ο Θεός μου Θεός)
4. Ισαΐ(ας) (Γιεσσά - Για = έσωσεν ο Θεός)
5. Ισραήλ (Ισρα - Ελ = ενεδυνάμωσεν ο Θεός)
6. Ματαθίας (Ματάτ - Για = εδώρησεν ο Θεός)
7. Ναχμίας (Ναχούμ - Για = ο Θεός με επαρηγόρησε)
8. Οβαδίας (Οβάδ - Για = εμεγάλυνεν ο Θεός)
9. Σαμουήλ (Σαμού - Ελ = ήκουσαν το Θεό)

III. Τοπωνυμικά (που θυμίζουν την καταγωγή και τον τόπο προέλευσης των προσώπων που τα φέρουν)

Εβραϊκά τοπωνυμικά:

1. Ακκο (με το όνομα αυτό συναντάμε στην Π. Διαθήκη την πανάρχαιη πόλη της παραλιακής Παλαιστίνης 'Άγιος Ιωάννης της Άκρας').
2. Ασκενάζης (που σημαίνει Γερμανοεβραίος από την αρχαία εβραϊκή ονομασία της Γερμανίας Εσκενάζ).
3. Εφραίμ (γιος του Ιωσήφ που, κατά τη διανομή της Παλαιστίνης, πήρε το κέντρο της χώρας. Οι απόγονοί του αποτέλεσαν μια από τις 12 φυλές του Ισραήλ. Στην περιοχή Εφραίμ βρίσκονταν οι ιεροί λατρευτικοί τόποι Μπεττέρ και Σιλώ').

Ισπανικά τοπωνυμικά:

1. Ερρέρας (χωριό στην επαρχία της Σεβίλλης)
2. Κάστρο (πολλά τοπωνύμια της Κόρδοβα, Λεόν, Βαλέντσια, Αλμέρια, Σεβίλλη)
3. Σάρδας (πόλη στην επαρχία Γκουένκα. Ταυτόχρονα το επίθετο αυτό θεωρείται τοπικό της Κέρκυρας)
4. Μπεχάρ (χωριό στην επαρχία της Σαλαμάνκα)

Ιταλικά τοπωνυμικά:

1. Βιτέρμπο (από το Viterbo της Κεντρικής Ιταλίας)
2. Μάτσας (από την πόλη Matza της Κάτω Ιταλίας)
3. Όσμο (από το Ossimo ή Osmo άνω Ιταλίας)
4. Ρομάνο (από τη Ρώμη)
5. Μορμπούργο (από το Del Burgo της Βόρειας Ιταλίας ή κατ' άλλη γνώμη, από το Marburg της Αυστρίας)
6. Τζεζάνας (από την Cesena της επαρχίας της Bologna)
7. Φόρτες (από το Forte dei Marmi της επαρχίας Lucee).

Ελληνικό τοπωνυμικό θα πρέπει να θεωρηθεί το επώνυμο Σαλονικός (από Θεσσαλονίκη).

IV. Ιδιωνυμικά (που είναι τα ονόματα τα οποία έλαβαν οι Εβραίοι συμπτωματικά, είτε από τις σωματικές τους ιδιότητες, είτε από τον ατομικόν τους χαρακτήρα, είτε από τα επαγγέλματά των).

Εβραϊκά ιδιωνυμικά:

1. Ζακάρ (αρσενικός)
2. Τζαδικ (δικαιος)
3. Μιζάν (παντοειδής)
4. Μπεσουλάμ (ακέραιος)

Ισπανικά ιδιωνυμικά:

1. Μπατίνο (Ισραηλίτης)

Αραβικά ιδιωνυμικά:

1. Αμέρ (Amar = αρχιτέκτονας).

V. Προσεπώνυμα εβραϊκά ονόματα (παρτσουκλία)

1. Αβδέλας (πρόσθετο επίθετο των Εβραίων των Ιωαννίνων)

VI. Εβραϊκά επίθετα τοπικού χαρακτήρα

1. Δέντε
2. Σάρδας (επώνυμο που συναντιώνται μόνο μεταξύ των Εβραίων της Κέρκυρας)

Το κερκυραϊκό επίθετο Κολόνιμος είναι εξελληνισμένο το εβραϊκό Σεμώβ.

Γερμανικής ή αυστριακής προελεύσεως φαίνονται να είναι τα επίθετα ΒΡΑΝΔΕΒΟΥΡΓ και ΜΠΑΛΤΖΕΡ.

Το επίθετο Σαμπελάκης είναι μάλλον παραφθορά του Σαμουήλ.

Η Ιουδαϊκή Εγκυκλοπαίδεια⁴ αναφέρει στο λήμμα Corfu την ύπαρξη στην Κέρκυρα τριών Κοινοτήτων και παραθέτει τα κυριότερα επώνυμα για την κάθε μια (σε παρένθεση τα επώνυμα για τα οποία δεν επισημάναμε εγγραφές στις πράξεις του Ιστορικού Αρχαίου της Κέρκυρας). Επισημαίνουμε ότι η έκδοση της Ιουδαϊκής Εγκυκλοπαίδειας είναι μεταγενέστερη των στοιχείων που συγκεντρώσαμε κατά την έρευνα. Έτσι έχουμε για τις τρεις Κοινότητες:

ΕΛΛΗΝΙΚΗ	ΙΣΠΑΝΙΚΗ	ΑΠΟΥΛΙΑΝΗ Ή ΙΤΑΛΙΚΗ
1. Τζεσάνα	Αμποάφ	Ισραήλ
2. Ελιέζερ	(Γκαόν)	(Νισήμ)
3. Βελλελή	(Κιρίνιο)	Μαπαθία
4. Μουστάκη	Σάρδα	Μιζάν
5. Ναζών	(Ραζόν)	(Αζάρ)
6. Δε Σέμο	Κάστρο	Βαρούχ
7. Μάτζα	Σφόρνο	Άκκο
8. (Παγκάλη)	(Αμπραβανέλ)	(Χανέν)
9. Αβδελά	(Δε Μιράντα)	(Χαγίμ)
10.	(Σενιόρ)	Ήλίας
11.	(Κορονέλ)	Λεβή
12.		Μόρδο (Μορδοχάι)
13.		Δέντε
14.		Όσμο
15.		Βιβάντε
16.		Μινέρβο
17.		Ναχαμούλη
18.		(Μαυρογόνато)

Ε. Κύρια εβραϊκά ονόματα από τις πράξεις γεννήσεως και θανάτων

(Σε παρένθεση η συχνότητα με την οποία εμφανίστηκαν κατά τα 1885 - 1897 στις πράξεις γεννήσεων).

α/α Όνομα Ερμηνεία - Χαρακτηρισμός

ΑΝΔΡΙΚΑ

1. Αβραάμ (23)	Πατέρας πολλών λαών	
2. Αδάμ (2)		
3. Αζαρίας (2)	Εβοήθησε ο Θεός	Θεοφόρο
4. Αλέξανδρος (1)		
5. Αριέ (1)	Λιοντάρι	
6. Βαρούχ (1)	Ευλογητός	
7. Βενιαμίν (6)	Γιος προσφιλής	
8. Βενσιών (2)	Μπεν Σιών (γιος Σιών)	
9. Βιδώρ (1)		
10. Βικτωρ	Από το Χαΐμ	Μεταμορφωμένο
11. Γκιούλης (1)	Από το Γιεουδά	Εξελληνισμένο
12. Δαβίδ (23)	Αγαπητός	
13. Δανιήλ (3)	Θεόκριτος	Θεοφόρο
14. Έκτωρ (1)		
15. Ελιέζερ (1)	Ο Θεός μου βοηθός	Θεοφόρο
16. Έλιος (1)	Ελιγιά (Ήλιος)	Θεοφόρο
17. Ελοχίμ (1)	Κύριος ο Θεός	Θεοφόρο
18. Ερμανουήλ (2)	Μαζί μας ο Θεός	Θεοφόρο
19. Ζαχαρίας (8)	Ενεθυμήθη ο Θεός	Θεοφόρο
20. Ήλιος (19)	Ο Θεός μου βοηθός	Θεοφόρο
21. Ησαΐας (1)	Έσωσεν ο Θεός	Θεοφόρο
22. Ιακώβ (11)	Πτερνιστής	
23. Ιεουδά (9)		
24. Ιέσους (2)	Κύριος σώζοι	
25. Ιούλιος (2)		
26. Ισαάκ (20)	Γελαστός	
27. Ισραήλ (1)	Θεοδυνάμωτος	Θεοφόρο
28. Ιωνάς (1)		
29. Ιωσήφ (24)	Προσθετός	

30. Ιωχανάς (3)	Θεοχάριστος	Θεοφόρο
31. Καλημάν	Από το Σεμτώβ	
32. Κοέν		Ιερατικό
33. Λάζαρος (1)		
34. Λέων (1)	Από το Γιεουδά	Εξελληνισμένο
35. Μάγιερ (1)		
36. Μαϊμών (3)	Ευτυχής	Αραβ. ιδιωνυμικό
37. Μανδολίνος	Πρόκειται για τοπικό όνομα που αντιστοιχεί στο Μεναχέμ. Συναντιέται επίσης το ιταλικό Αρμάνδος)	
38. Μάρκος (1)	Από το Μορδοχάι	Εξελληνισμένο
39. Ματαθίας (1)	Θεόδωρος	
40. Μείρ (1)	Φωτεινός	Εβρ. ιδιωνυμικό
41. Μενασέ (1)	Λησμονημένος	
42. Μεναχέμ (23)	Παρήγορος (Παλαιότερα δινόνταν στα παιδιά που γεννιόνταν τις πρώτες 9 ημέρες του μήνα Αβ)	Εκ περιστάσεως
43. Μιχαήλ (7)	Θεόμοιαστος	Θεοφόρο
44. Μορδοχάι (14)	Από το Μορδούκ ('Όνομα θεού των Βαβυλωνίων άγνωστης σημασίας. Δινόνταν συνήθως σε παιδιά που γεννιόνταν την ημέρα της γιορτής της Εσθήρ)	
45. Μωυσής (38)	Υδατόσωστος	
46. Νασώ (4)		
47. Νησίμ (4)	Θαυμαστός (Δινόνταν σε παιδιά που γεννιόνταν κατά τον μήνα Νισάν)	Εκ περιστάσεως
48. Περέτζ (2)	Βιβλικό	
49. Πηνίχας (15)	(Γιος του Ααρών)	
50. Ραφαήλ (13)	Θεόσωστος	Θεοφόρο
51. Ρεουβέν (3)	Είδα τον υιό	
52. Σαρπετάι (23)	Σαββατιανός (Αν γεννιόνταν την ημέρα του Σαββάτου)	Εκ περιστάσεως
53. Σαδίας (1)	Από το Sides	Αραβ. ιδιωνυμικό (Sides= 'Αρχοντας, Κύριος)
54. Σαλομών (27)		
55. Σαλβατώρ (2)	Από το Ιεσουά	Εξευρωπαϊσμένο
56. Σαλώμ	Ειρήνη	
57. Σαμουήλ (27)	Θεοάκουστος	Θεοφόρο
58. Σηλβαν		
59. Στάμος (1)		
60. Σωτήρ	Από το Ιεσουά	
61. Χαΐμ (12)	Ζήσιμος (Το όνομα αυτό δινόνταν αν το παιδί σωζόταν από κάποια σοβαρή ασθένεια)	Εκ περιστάσεως
62. Χεδάρ		
63. Σαλώμ		
ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ		
64. Αβιγγαΐλ (1)		
65. Αγγελική (1)	Πιθανόν από το Μαλάχ Εξελληνισμένο	
66. Αιμιλία (2)		
67. Αλέγρα (18)	Χαρά (από το Σημχά)	Εξευρωπαϊσμένο
68. Αλεξάνδρα (2)		
69. Αμαλία (1)		
70. Άννα (20)	Από το Χάνα	Εξελληνισμένο
71. Βαλέρια		
72. Βεατρίκη (1)		
73. Βελήνα		
74. Βεντούρα (1)		

75. Βικτώρια	Αντίστοιχο του Χαήμ στους άνδρες	
76. Βιόλα		
77. Γράτζια (3)	Χάρις	
78. Δαφίνα (1)		
79. Δήνα (9)		
80. Διαμάντε (5)	Αδαμαντένια	Ισπανικό ιδιων.
81. Διάνα (3)	(Από την 'Αρτεμη)	
82. Ειρήνη	Πατζίνα	Εξελληνισμένο
83. Ελβίρα (1)	Από το Ελιζάμπα	
84. Ελίτα (1)		
85. Ελπίς	Από το Τικβα	Εξελληνισμένο
86. Ερρικέτα (5)	Από το Ρεββέκα	Εξευρωπαϊσμένο
87. Ερμελίνα (1)		
88. Εσθήρ (25)	'Αστρο	
89. Εύα	Από το Χάβα	
90. Ευτυχία	Από το Μαζαλτώβ	Εξελληνισμένο
91. Ζαφήρα (1)		
92. Ήπειρος		Τοπικό ιδιωνυμ.
93. Ινές (2)	(Προφανώς ισπανικής προέλευσης)	
94. Ιουλία (2)		
95. Ιουστίνια (5)	Δικαιοσύνη	
96. Κάδε (1)		
97. Καλομοίρα	Από το Μαζαλτώβ	Εξελληνισμένο
98. Καμήλα (1)		
99. Κονσόλα (1)		
100. Κονσολίνα		
101. Κορίνα (4)		
102. Κουράνα (1)		
103. Κωκό (1)		
104. Λέα (6)	Κουρασμένη	
105. Λέλλα		
106. Λεπιτζία		
107. Λίνα (1)		
108. Λόβνα (1)		
109. Λουιδίκα (1)	Από το Λέα	Εξευρωπαϊσμένο
110. Λουίσια - Λουκία	Από το Λέα	
111. Λούνια (3)	Φεγγάρι	Ισπαν. ιδιωνυμικό
112. Μαζαλτώβ (4)	Ευτυχία	Εκ περιστάσεως
	(Δινόταν σε περίπτωση που η γέννηση ενός παιδιού συνέπιπτε με ένα άλλο ευτυχές ή χαρμόσυνο γεγονός για την οικογένεια του νεογέννητου)	
113. Μαλκά (3)	Βασίλισσα	
114. Μαντίνα		
115. Μαργαρίτα		
116. Μαριάμ (5)	Ποθητή	
117. Μαριάνια (1)		
118. Ματίλντε (3)	Από το Μαζαλτώβ	Εξευρωπαϊσμένο
119. Μετζαλντίνα		
120. Μήρο	Από το Καλομοίρα	
121. Μιχέτα	Από το Αλέγρα	
122. Μπέλλα (4)		
123. Μπετζίκω (1)		
124. Μπηλώ (1)		
125. Μπίνα		
126. Νίνα (4)		
127. Νιώ		
128. Πατζίνα (9)	Από το Σολαμίτ	Εξευρωπαϊσμένο
129. Πέρλα (5)	Κόσμημα	Ισπαν. ιδιωνυμικό
130. Ραχήλ (33)	Αμνάς	
131. Ρεβέκα (15)	Από το Ρίβκα	Εξελληνισμένο
	(Η ετυμολογία του είναι άγνωστη. Πιθανόν Αραμαϊκή)	
132. Ρεγγίνα (2)	Βασίλισσα (= Μαλκά) Εξευρωπαϊσμένο	
133. Ρενκούλα	Χαϊδευτικό του Ρεγγίνα	
134. Ρεμπίτζα (2)		
135. Ριμπιούζα (1)		

136. Ρόζα (10)	Σουσάνα	Εξευρωπαϊσμένο
137. Ρουμπίνα (2)		
138. Σάλα (1)	(Πολωνικό;)	
139. Σάρα (13)	Αρχόντισσα, Πριγκίπισσα	
140. Σελέτα (3)		
141. Σήμχα (2)	Χαρά	
142. Σιλβία (1)		
143. Σπεράντζα (3)	Τικβα (ή Εσπεράντζα) Εξευρωπαϊσμένο	
144. Σπέρα	Τικβα (ή Εσπεράντζα)	
145. Στέλα (13)		
146. Στερώνα (1)	Από το 'Εστερ (= Εσθήρ)	
147. Τζαμήλα (1)	(Αραβικό;)	
148. Τζιπόρα (2)	Αδελφή του Μουσή	
149. Τζόγια (2)	Κόσμημα	Ισπαν. ιδιωνυμικό
150. Φήνα	Από το Πνίκα (Πέρλα)	
151. Φιόρη		
152. Χαΐδο		
153. Χανούλα		
154. Χένα		

Σύμφωνα με την προφορική παράδοση, η παρουσία του ονόματος Αλέξανδρος στην εβραϊκή ονοματολογία δικαιολογείται ως εξής:

Όταν το 333 π.Χ. ο Μέγας Αλέξανδρος νίκησε τους Πέρσες στη μάχη της Ισσοῦ, προχώρησε στην κατάκτηση της Φοινίκης, της Παλαιστίνης και της Αιγύπτου. Όταν κατέλαβε την Ιερουσαλήμ, σεβάστηκε την πόλη και τους κατοίκους της και προς τιμήν του τα παιδιά που γεννιόνταν, για αρκετό καιρό έπαιρναν το όνομα Αλέξανδρος.

Δυστυχώς, δεν μπορέσαμε να διασταυρώσουμε την πληροφορία αυτή από τη γνωστή μας βιβλιογραφία.

Από απλή ανάγνωση των ονομάτων των Κερκυραίων Εβραίων που παραθέσαμε, φαίνεται αμέσως η επίδραση που δέχθηκε ο κερκυραϊκός εβραϊσμός από τη Διασπορά της υπόλοιπης Ευρώπης και των μεσογειακών χωρών. Η Κέρκυρα αποτέλεσε καταφύγιο για πολλούς καταδιωγμένους και οι Κερκυραίοι ισραηλίτες ήταν για πολλά χρόνια σημαντικοί παράγοντες του τοπικού εμπορίου. Στα χρόνια της μεγάλης ακμής της Κοινότητας, ο πληθυσμός της αποτελούσε το 25% του πληθυσμού της πόλης της Κέρκυρας.

Σήμερα, η ολιγάριθμη πια Κοινότητα συμβάλλει κατά το δυνατόν στην τοπική ζωή συνεχίζοντας την αδιάκοπη παρουσία επτά αιώνων.

Κέρκυρα, φθινόπωρο 1991.

Βιβλιογραφία - Παραπομπές

1. **Αριστοτέλη Σταυρόπουλου:** "Στοιχεία και Προβληματισμοί για τη Νοσολογία της Νεότητας του 19ου αι. μέσα από Δύο Επιστημονικές Προσεγγίσεις της Εποχής". Ανάπτυπο από τα πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου Ιστορικότητα της Παιδικής Ηλικίας και της Νεότητας, Αθήνα 1986.
2. **Ασέρ Ρ. Μουσή:** "Η Ονοματολογία των Εβραίων της Ελλάδος. Ήτοι: η Ιστορία, η Προέλευσις και η Σημασία των Κυρίων και Οικογενειακών Ονομάτων των Εβραίων της Ελλάδος", Αθήνα 1973.
3. **William Miller:** "Η Φραγκοκρατία στην Ελλάδα 1204 - 1566", β' έκδοση - Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1990 (σημείωση 12, σελ. 70).
4. **The Jewish Encyclopedia:** Λήμμα Corfu, σελ. 269 - 273 από φωτοτυπίες που βρίσκονται στην Αναγνωστική Εταιρεία της Κέρκυρας.
5. **Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό Επιστήμη και Ζωή:** Λήμμα Εφραίμ (τόμος 6, σελ. 222).

(Στοιχεία για την **Ισραηλιτική Κοινότητα Κέρκυρας** έχουν δημοσιευθεί στο περιοδικό "Χρονικά": 20 - αφιέρωμα, 22/22, 34/14, 34/27, 58/7, 63, 68/41, 93 - αφιέρωμα, 95/25, 96/7, 97/9, 104/19, 107/5, 110/13 και 116/3)

Η Εβραϊκή Συναγωγή στο Ηράκλειο Κρήτης

Του κ. ΣΤΕΡΓΙΟΥ Γ. ΣΠΑΝΑΚΗ

Το θαλάσσιο τείχος

Οπως ανέφερα, σε όρυγμα βάθους 5 μ. στο ναό του Αγίου Πέτρου, βρέθηκαν ρωμαϊκά νομίσματα και όστρακα πρωτογεωμετρικής κεραμικής. Αυτό σημαίνει ότι την εποχή εκείνη η

ξηρά ήταν υψηλότερα από την επιφάνεια της θάλασσας μόλις 3 - 4 μ. και δεν υπήρχε τείχος. Ούτε είναι γνωστό αν οι Άραβες οικιστές του Χάντακα, που έκτισαν το χερσαίο τείχος, έκτισαν και από το μέρος της θάλασσας, αλλά είναι μάλλον απίθανον. Την εποχή εκείνη η προσβολή από τη θάλασσα ήταν αδύνατο να γίνει, αφού το κανόνι ήταν άγνωστο. Η μάχη των Βυζαντινών για την ανάκτηση του Χάντακα, έγινε στον Καρτερό και ο Νικηφόρος Φωκάς αποβιβάστηκε στα Λινοπεράσματα και η πολιορκία της πόλης έγινε από το Χερσαίο τείχος.

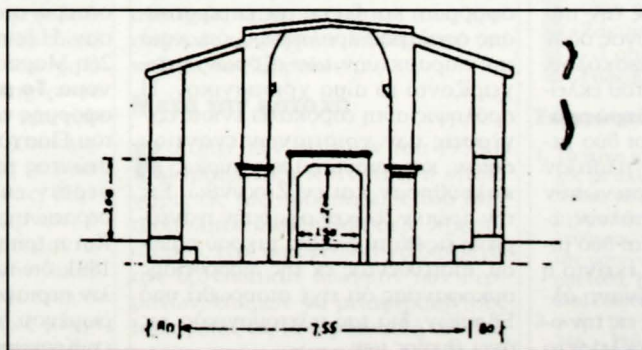
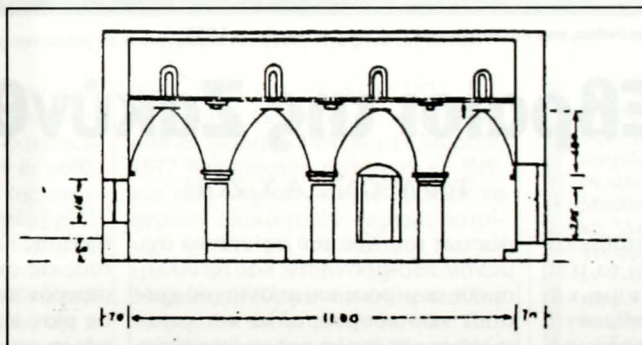
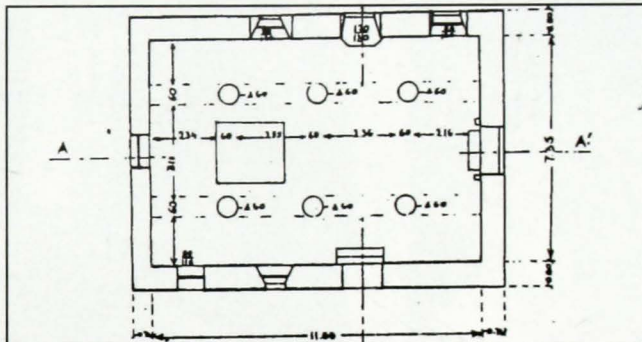
Ο Νικ. Πλάτων αναφέρει, σε μελέτη του σχετικά με την οχύρωση του Χάντακα από τους Βυζαντινούς, ότι αμέσως μετά την εγκατάσταση των στην καταστρεμμένη αραβική πόλη, ανεγείραν πρόχειρη οχύρωση, αλλά ικανή για άνετη άμυνα, πάνω στο ίδιο το αραβικό τείχος, που δεν είχε καταστραφεί ολωσδιόλου. (Βλ. Τα τείχη του Χάντακος στη Β' Βυζαντινή περίοδο, "Κρητικά Χρονικά", Α', σ. 246). Η γνώμη αυτή επιβεβαιώθηκε αργότερα, όταν ανακαλύφθηκε ένας πύργος των βυζαντινών τειχών το 1948. (Βλ. "Κρητ. Χρονικά", τόμ. Δ', σ. 353). Ο Πλάτων δεν κάνει λόγο για το θαλάσσιο τείχος αλλά ασφαλώς η οχύρωση των Βυζαντινών θα ήταν ολοκληρωμένη και από τη θάλασσα.

Το σωζόμενο σήμερα θαλάσσιο τείχος σε ύψος 10 μ. περίπου, είναι επιδιορθώσεις σε διάφορες εποχές από τους Βενετούς και από τους Τούρκους, με διαφορετικά υλικά και τέχνη. Ο Γκερόλα αναφέρει (Μνημεία Ι, σ. 118) ότι είναι πολλά τα τμήματα του τείχους, κτισμένα σε μεγάλες τετραγωνισμένες πέτρες στη βάση.

Στο σκαρίφημα του Μπουοντελμόντι του 1415 σημειώνεται το χερσαίο τείχος, κατά μήκος του σημερινού δρόμου Δαιδάλου, με επάλξεις και τρεις πύργους σε κανονικές αποστάσεις, μέχρι την πύλη (voltone). Συνεχίζεται στην οδό Χάντακα με άλλους τρεις πύργους μέχρι τη θάλασσα. Στη στροφή ανατολικά σημειώνεται μια πόρτα και η λέξη Judeca (= Εβραϊκή), που ήταν εκεί κοντά μέχρι τελευταία. Οι ηλικιωμένοι Ηρακλειώτες τη θυμούνται. Βρισκόταν δυτικά του Ιστορικού Μουσείου, μεταξύ των οδών Γρεβενών και Χορταστών. Ήταν ένας περιορισμένος χώρος, περικλεισμένος, που έκλειε με πύλη. Εκεί μέσα ήταν και η Συναγωγή ή Χάβρα. Βομβαρδίστηκε τον τελευταίο πόλεμο, το 1941. Τότε παρακάλεσα τον τότε μηχανικό του Δήμου Γιάννη Βαρκαράκη και εξεπόνησε ένα σχέδιο κάτοψης και δύο τομές, σε κλίμακα 1:100, που παραθέτω: Το Τείχος συνεχίζεται με τις επάλξεις μέχρι το λιμένα, με πύργους σε κανονικές αποστάσεις. Τείχος περιβάλλει και το λιμάνι με ένα μεγάλο πύργο στη θέση του Κούλε. Το τείχος συνεχίζεται στην ανατολική πλευρά του λιμένα με τρεις πύργους και ενώνεται στη θέση του ναού Αγ. Φραγκίσκου (σημερινό Μουσείο).

(Από το βιβλίο του **Το Ηράκλειο στο πέρασμα των αιώνων**, Έκδοση Δήμου Ηρακλείου, 1990, σελ. 129).

Η ΣΥΝΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Σχέδιο του Γιάννη Βαρκαράκη μετά τον βομβαρδισμό της Συναγωγής από τους Γερμανούς.

Η πύλη της παλαιάς Συναγωγής Ζακύνθου, που καταστράφηκε από τους σεισμούς το 1953

Οι Εβραίοι της Ζακύνθου

Του ΛΕΩΝΙΔΑ Χ. ΖΩΗ

Οι Εβραίοι εγκατεστάθησαν εις Ζάκυνθον περί τα τέλη του ΙΕ αιώνας, αν μη και προγενεστέρως, ηριθμούνται κατά το 1527 εις 204 πρόσωπα, συγκεντρούμενοι ιδίως εις την παράλληλον της πλατείας ρούγας οδόν (1664) την άλλοτε οδόν Φωσκόλου. Οι δρόμοι της Εβραϊκής Γέτου εκλείσθησαν δια τεσσάρων σιδηροφράκτων πυλών, των οποίων οι δύο μεγάλοι έκλειντο η μιν εις την πλατείαν Αναλήψεως, η δε εις την στενωπόν την άγουσαν εις Αγ. Αποστόλους, εκκαλούντο δε πορτόνια, και αι δύο μικραί, πορτέλα καλούμεναι, έκλειντο η μιν εις την οδόν Α. Ρώμα, έναντι άλλοτε οικίας Μιχαλίτη, η δε εις την οδόν Ακαθίστου, πάσαι δ' εκλείοντο μετά την δύσιν του ηλίου και έπαυε πάσα συγκοινωνία των Εβραίων μετά της λοιπής πόλεως. Αι πύλαι αύται, δια της από 30 Μαΐου 1862 πράξεως του Δημ. Συμβουλίου, κατηδαφίσθησαν. Βαρυνόμενοι εκ της Σταυ-

ρώσεως του Χριστού υφίσταντο όχι μόνον περιφρόνησιν και εξευτελισμούς εκ μέρους του απανταχού χριστιανικού κόσμου, αλλά και καταστροφάς και λεηλασίας εκ διαφόρων αφορμών και δη εκ της επικρατούσης σφαλεράς προλήψεως, ότι, κατά την παρασκευήν των αζύμων, μετεχειρίζοντο το αίμα χριστιανικών. Η πρόληψις αύτη επροκάλει ενίοτε εξεγέρσεις των χριστιανών εναντίον αυτών, και τοιαύται, τρεις κυρίως, ηκολούθησαν και εν Ζακύνθω. Εις την πρώτην έδωκεν αφορμήν η ανεύρεσις εις θέσιν Νταβία μικρού παιδιου, πιστευθέντος εκ της διαδοθείσης συκοφαντίας ότι είχε σταυρωθεί υπό Εβραίων, δια τας τελετουργικάς, ως άνω, θυσίας των.

Τρεις εξεγέρσεις

Ο λαός εξεγερθείς επετέθη κατ' αυτών, κατά Απρίλιον του 1712, και πολλάς καταστροφάς επροξένησεν εις αυτούς, η δε τότε Κυβέρνησις, αι-

τήσει της Κοινότητος, περιώρισεν αυτούς εις συνοικίαν σχηματίζουσαν σταυρόν και κλειομένην δια πυλών¹, εις μίαν των οποίων ετέθη η επιγραφή: in quia cruce crucificerunt, οι σταυρώ σταυρώσαντες σταυρωθήωσαν. Η δευτέρα εξέγερσις συνέβη την 26η Μαρτίου 1760, γνωστή υπό το όνομα: **Το μπουρδο των Εβραίων**, εξ αφορμής να καιούν, κατά το εσπέρας του Πάσχα, ομοίωμα εβραίου, παριστώντος τον Ιούδαν. Κατά την εξέγερσιν εκείνην εφονεύθησαν εις στρατιώτης βενετός και εις πολίτης. Και η τρίτη εγένετο την 12 Απριλίου 1891, ότε τελουμένης της ανά την πόλιν περιαγωγής λιτανείας του Εσταυρωμένου ο λαός, εξ αφορμής ότι οι εν Κερκύρα Εβραίοι είχαν φονεύσει χριστιανήν παιδίσκην, επετέθησαν κατά των Εβραίων, η δε παρά την Εβραϊκήν φρουράν επιτεθείσα κατά του εφορμούντος πλήθους πέντε μιν εφόνευσεν, ισარიθμους δε ετραυμάτισε. Οι Εβραίοι, καθ' όλην την εβδο-

Ο κεντρικός δρόμος της εβραϊκής συνοικίας σε φωτογραφία του 1953, λίγο μετά τον σεισμό

μάδα των Παθών του Χριστού, έμενον κλεισμένοι εις την Εβραϊκήν, συχνά δε ηνοχλούντο υπό φανατιζομένων παιδών, παλαιότερον δε ουδ'όλως ετόλμων να εξέλθουν της πόλεως, αλλά μόνον κατά Σεπτέμβριον προκειμένου να προμηθευθούν μύστον απαγορευομένου να πίνουν οίνον εκ σταφυλών, αν μη οι ίδιοι επάτουν αυτάς - μεταβαίνοντες εις την εξοχήν υπό την εγγύησιν και φρουρήσιν του παραγωγού. Ενησχολούντο εις το εμπόριον του ελαίου ιδίως, ηγόραζον παλαιά σίδηρα και χαλκώματα προς εμπορίαν, μετήρχοντο δε ευδοκίμως την ιατρικήν και εξήσκουν την τοκογλυφίαν. Αποκλειστικώς κατεσκεύαζον σκεύη εκ κασιτέρου (στάγκου), σάπωνας, ξζαινον μαλλία των κλινιστρωνιών, έκοπτον βάμβακα, κατεσκεύαζον υφαντώματα. Ουδέν πολιτικών δικαιώμα έχαιρον χαλεπώς προστατευόμενοι υπό των νόμων, ιδίως μέχρι της Ενώσεως, είχαν δύο συναγωγάς, το 1519 εθάπτοντο εις ιδιαίτερον μέρος, μέχρι του 1656, ότε παρεχωρήθη εις αυτούς χώρος στη βρύση του Ρωμανού, όπου θάπτονται μέχρι σήμερα. Αναφέρεται εβραϊκή Συναγωγή, το έτος 1550, επίσης το 1732 υπήρχον δύο τοιαύται, η Κρητική και η Ζακυν-

θινή, ανοικοδομηθείσα, το 1833.

Κατόπιν διαταγμάτων και δη των από 26 Μαρτίου 1496 και 11 Μαρτίου 1517 διετάσσοντο πάντες οι εν Βεν. και ταις κήσεσιν αυτής Εβραίοι να φέρουν διακριτικόν σημείον κιτρίνην ταινίαν επί του στήθους και κιτρινον πύλον και δι' ετέρου από 26 Μαρτίου 1657, μόνον επί του πύλου να φέρουν την κιτρίνην ταινίαν. Επίσης δια διαταγών από 1620 και 1664 αυστηρώς απαγορευέτο εις τους Χριστιανούς να ρίπτουν λίθους κατά τας κηδείας των Εβραίων².

Μετά την κατοχή

Κατόπιν των σεισμών του 1953 η Ισραηλιτική Κοινότητα, η οποία χάρις εις τας προσπάθειάς του Μητροπολίτου Ζακύνθου σεβ. Χρυσόστομου, είχε κατορθώσει να διαφύγει τον εξοντωτικόν διωγμόν των Γερμανών, ετοιμών να μεταφέρουν τους Ισραηλίτας εις τα στρατόπεδά των δια να υποστούν τα μαρτύρια των συναδέλφων των - αποτελούμενη εκ 38 προσώπων, πλην μιας γριάας αποπεφρωθείσης, μετ'επένευσεν εις το νέο Κράτος του Ισραήλ, της περιουσίας της παραμενούσης εις Ζάκυνθον εκκρεμούς.

Ο **Λεωνίδας Ζώνης** (1865 - 1956) υπήρξε ιστοριοδίφης που ασχολήθηκε με την έρευνα της ιδιαίτερης πατρίδος του της Ζακύνθου. Εξέδωσε από το 1892 το περιοδικό "Αι Μούσαι", το φιλολογικό και ιστορικό "Λεξικόν Ζακύνθου", τις μονογραφίες "Ο Άγιος Ζάκυνθος", "Αι εν Ζακύνθω συντεχνίαι", "Στατιστική Ζακύνθου", "Το Πεπρωμένον του Εγκλήματος", κ.ά.

Το δημοσιευόμενο απόσπασμα είναι από το βιβλίο του "Ιστορία της Ζακύνθου" (Αθήναι 1955), σελ. 371 - 3 από το αρχείο του αιμνήστου Ραφαήλ Δ. Κωνσταντίνη.

Σημειώσεις

1. Τα τείχη των πυλών απειειράθη ο Φώσκολος με άλλους παίδας να κρημνίσαι λέγων: "Θέλω να ελευθερώσω τους Εβραίους, είναι άνθρωποι και αυτοί και πρέπει να είναι ελευθεροί", αλλά συλληφθείς οδηγήθη εις την αστυνομίαν, ως ταραξίας, και κατόπιν απελύθη, βλ. Casa del Foscolo ecc, υπό L. Zoi, Zante, 1888.
2. A-S. 112 - 120. SS 179. - B. Χρονικά - Χ. Γ, 346 - 350. - Σ. Χ. Ραφτάνη Ιουδαϊκά... ΑΩΞΑ, σ. θ. - L. 450. Κυψέλη Ζακ. 1887. - Παρνασσός, 1891 Δ', 724 - Άγω Β', 44. - Φ. Καρρέρ, Ιουδαϊσμός και Χριστιανισμός, - ΚΚ 207, 228. - ΔΑ 394. - ΖΑ 12, 41, 81, 455. - ΚΑ 207, 228, 756. - L. 450, 455. ΕοΑ φ. 12: 1927. - Ημερησ. Τύπος Αθηνών 30.11.1928. Ε 786, 2480 - Φωνή του Ισραήλ - ΝΕο. ΚΑ' 725 και ΙΒ' τεύχ. 44. - Εγκ. Α' 37. - Μοσέ περιοδ. - Ροδ. 8.

BABEL

Του κ. Κ.Μ. ΓΡΑΜΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ

Για πολλούς ανθρώπους το γεγονός ότι υπάρχουν, αποτελεί ένα σύνολο συγκεχυμένων εντυπώσεων. Σε όλη των τη ζωή, ο προσδιορισμός τους παραμένει ασαφής. Αλλά και ανυπολόγιστο πλήθος πλασμάτων, από τότε που το γένος μας σημειώνει την παρουσία του στη Γη, δεν πρόλαβε καν να αντιληφθεί τι ακριβώς συνέβη. Η πρόωγη θνησιμότητα, οι απροσδόκητες φυσικές καταστροφές και οι πόλεμοι ευθύνονται κυρίως γι' αυτό.

Ανάμεσα σε δύο σκοτεινές περιόδους, πριν από την γέννηση και μετά τον θάνατο, λάμπει ξαφνικά ένα πολύ σύντομο φωτεινό διάλειμμα ανεξήγητης συνειδητής ζωής. Κανένας δεν θυμάται, ούτε γνωρίζει το παραμικρό. Πολλά δε από τα αναθέτως υποστηριζόμενα μάλλον αποτελούν λογικώς αβάσιμες εικασίες. Πιθανώς, υπονοούν ενδόμυχες παρηγορητικές προσδοκίες μας.

Από κοινή πείρα γνωρίζουμε, ότι η κακοτυχία και ο φυσικός ή ηθικός πόνος ενδέχεται απροσδοκίτως να κρούσουν την θύρα κάθε ανθρώπου, χωρίς εξαιρέσεις. Ενώ συχνότατα βλέπουμε να εκτείνονται γύρω μας αποτρόπαια ερείπια και απερίγραπτη φρίκη.

Τι να έφταξε άραγε; Πολλά και πιθανόν απολύτως τίποτα. Εξαργάται από ποια οπτική γωνία ή και με ποια προοπτική θέλει να παραδέχεται ο καθένας μας τα γεγονότα. Εντούτοις, σε όλη τη διάρκεια της ζωής μας πληττόμαστε από οδυνηρότατες δοκιμασίες. Κανένας επίσης δεν γνωρίζει επακριβώς τους λόγους.

Ο κόσμος που μας περιβάλλει, παρουσιάζεται με δύο όψεις. Όπως πραγματικά είναι, αλλά και όπως θα επιθυμούσαμε εμείς να είναι. Επί πλέον μας παρέχει ερεθίσματα, που αντί να διευκρινίζουν, μάλλον συσκοτίζουν τις πιθανές ερμηνείες του. "Φύσις κρύπτεσθαι φιλεί", διδάξε ο Ηράκλειτος ο Εφέσιος (576 - 480 π.Χ.).

Μια λιτή πρόταση του Ζαν Πωλ Σάρτρ συνοψίζει επιγραμματικά τη ανεξήγητη τραγωδία: "Υπάρχω· είναι το μόνο που ξέρω και το βρίσκω πολύ δυσάρεστο". Το νόημα της γίνεται σαφέστερο, αν ξαναδιατυπωθεί συμπληρωμένη: "Υπάρχω χωρίς να ξέρω από που και γιατί. Αλλά γνωρίζω, ότι μια μέρα θα πάψω να ζω, χωρίς επίσης να γνωρίζω ή να καταλαβαίνω τους λόγους. Είναι τα μόνα που μου επιτρέπει η αντίληψή μου να κατανοώ αναμφιβόλως και τα βρίσκω πολύ οδυνηρά εξίσου και τα δύο".

Οι ιδρυταί των μεγάλων θρησκειών επεδίωξαν να απαλύνουν και να παρηγορήσουν αυτήν την οδύνη. Υπεσχέθησαν να μας λυτρώσουν από τις αγωνίες της υπάρξεως αποκαλύπτοντάς μας ένα υπερκόσμιο φως. Την προοπτική γεγονότων ελπιζομένων πέραν του χρόνου και της συνήθους εμπειρίας.

Πιθανόν οι διδαχές των να έχουν ευεργετήσει σημαντικούς πληθυσμούς κατά ποικίλους τρόπους. Οπωσδήποτε πάντοτε εξακολουθούν να δεσπάζουν στο ιστορικό προσκήνιο της ανθρωπότητας. Γιατί απευθύνονται ανεξαιρέτως προς όλους. Ιδιαίτερως προς όσους πονούν και επιθυμούν να καταπραύνουν τα πάθη και να εξευγενίσουν τα συναισθήματά των.

Εάν τα παραγγέλματά των τηρηθούν με ειλικρινή και διαυγή συνέπεια, αποδεικνύουν εμπράκτως την αναμφισβήτητη αξία των. Αλλά όσοι τα απεδέχθησαν, υπήρξαν ανέκαθεν ελάχιστοι. Την γενναιοφροσύνη, την φιλαλήθεια, την αφιλαργυρία, την ολιγάρκεια, την μετριοφροσύνη, την πραότητα, την εκουσία στήρηση των σωματικών απολαύσεων και πλείστα άλλα, το μέγα πλήθος μάλλον δεν τα ασπάζεται, ούτε δείχνει να τα συμπαθεί.

Τα ιδεώδη αυτά δυστυχώς περιφρονούνται και ό,τι απομένει, περιορίζεται σε μια χωρίς κανένα νόημα τυπολατρεία. Ολόκληρη η Γη επισκιάζεται και πνίγεται από το δηλητηριώδες νέφος των κακουργημάτων. Και το ανθρωπινό γένος πάντοτε εξακολουθεί να βρίθει από τρισάθλια και αξιοθρήνητα δείγματα. Μέσα στο κατασκότεινο αυτό σκηνικό σπανίως συναντά κανείς λίγα αμυδρά φώτα.

Τα εγωιστικά πάθη, η βία, ο φανατισμός, η μισαλλοδοξία, η υποκρισία και το ψεύδος, η απληστία, η ματαιοδοξία, η ακόλαστη ζωή και η εξοντωτική εμπάθεια, κυριαρχούν και διαιωνίζονται αδιακόπως.

Αλλά πώς συμβαίνει μέσα στο αδύναμο και σχεδόν ανυπεράσπιστο ανθρωπινό πλάσμα, στο παράδοξο αυτό μείγμα ιστών, υγρών, αίματος και συνειδήσεως, όπως το αποκαλεί ο διάσημος γιατρός Αλέξανδρος Καρρέλ, να συνυπάρχουν η αγγελική ομορφιά και τα αβυσσαλέα πάθη; Δεν υπάρχει λογικώς ακλόνητη απάντηση. Οι διχογνωμίες των διαφόρων θεωριών ούτε απαντούν στο ερώτημα, ούτε μπόρεσαν μέχρι σήμερα να συνεισφέρουν ελπίδα.

Οι δελεαστικές περιστάσεις αποτελούν την δεινότερη δοκιμασία για κάθε καλοπροαίρετον άνθρωπο, αλλά η καθημερινή πρακτική καταδεικνύει την απελπιστική ανεπάρκεια των ηθικών θεωριών, των παραινήσεων, των ελκυστικών μεταφυσικών υποσχέσεων ή των τρομακτικών απειλών.

Ο κ. **Κ. Μ. Γραμματόπουλος** (1931) είναι καθηγητής στη δημόσια Μέση Εκπαίδευση και διαμένει στα Τρίκαλα. Η δημοσιευμένη εργασία, μαζί με άλλες, έχει αφιερωθεί στο περιοδικό "Χρονικά".

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σουρμελή 2 • 104 39 Αθήνα
Τηλ.: 88.39.951

Υπεύθυνος σύμφωνα με το Νόμο:
Νισήμ Μαΐς
Πρόεδρος του ΚΙΣ

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

Κοιλάδα Χουλά στους πρόποδες του όρους Θαβώρ

ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

ΠΑΛΙΟΙ ΚΑΙ ΝΕΟΙ ΛΑΟΙ

Του κ. ΠΕΤΡΟΥ ΧΑΡΗ,
της Ακαδημίας Αθηνών

Τ

αξιδεύαμε με το μεγάλο καράβι της "Γκρήκ Λάιν", με την "Ολυμπία", οι φίλοι που αποτελούσαμε την "Ομάδα των Δώδεκα" και η Μεσόγειος θα τελείωνε σε λίγο από τη μεριά εκείνη και θά 'ρχιζε μια γη ιερή για εκατομμύρια ανθρώπους, μια γη όπου οι πιστοί δύο θρησκειών αναζητούν πάντα τα πέλματα ενός Θεού, μεγάλων Προφητών και σεβαστών Κριτών και Πατέρων. Η ψυχή μας είχε μείνει πίσω, στη Λεμεσό, που δύο μόνο ώρες προφτάσαμε να την δούμε, να την περπατήσουμε, ν' ανασάνουμε τον αέρα του δειλινού της, η σκέψη μας όμως πήγαιν' εμπρός, βιαζόταν να περάσει την πύλη ενός νέου κράτους, που το θεμελιώνει ένας πανάρχαιος λαός.

Είχε ξημερώσει. Κι αντίκριμας ήταν πια η Χάιφα, αυτή η πύλη, μια ανοιχτή αγκαλιά για ένα μικρό πλήθος ανθρώπων, που τους έφερνε από πολύ μακριά το καράβι και τους οδηγούσε στην ευτυχία μα και στο χρέος. Ήταν οι Ισραηλίτες, που είχαμε δει τη χαρά και την προσδοκία τους τις δύο προηγούμενες νύχτες σε ομαδικές εκδηλώσεις, σε τραγούδια και σε χορούς, ήταν οι Εβραίοι που πλησίαζαν πια στη Γη της Επαγγελίας, σε μια γη που έπειτ' από τόσους αιώνες έγινε πάλι δική τους. Μου είπαν ότι η προσέγγιση αυτή έχει πολλή ομορφιά και πολύ δέος. Όταν φανεί η Χάιφα, οι Εβραίοι συγκεντρώνονται

στην πλώρη του караβιού, γονατίζουν όλοι και με υψωμένα τα χέρια κοιτάζουν τον ουρανό και προσεύχονται. Δεν την είδα αυτή τη συγκέντρωση, θά 'γινε σ' άλλα ταξίδια της "Ολυμπίας" και σ' άλλα ίσως μεγάλα καράβια, είδα όμως την προσευχή στα πρόσωπα των ανθρώπων και τα χείλη τους μου φάνηκε πως έτρεμαν, πως κάτι αγωνίζονταν να κρατήσουν, να μην τ' αφήσουν ν' αποκοπεί από την ψυχή τους. Η στιγμή ήταν μεγάλη: Είχαμε μπροστά μας μιαν επιστροφή από αιώνες, από αγώνες, από δραματικές ώρες, από το θάνατο - και για πολλούς Εβραίους ήταν και είναι θάνατος η ζωή μακριά, τόσο μακριά από

Ερείπια φρουρίων από την εποχή των Σταυροφοριών στην άνω Γαλιλαία

την Παλαιστίνη, από το χώμα που έχει στοργικά φυλάξει τους άγνωστους μα πάντα ζωντανούς προγόνους, τις εντολές τους, την πίστη τους, τις ρίζες τους.

Δεν ήταν λιγότερη και η άλλη προσδοκία, η δική μας προσδοκία. Πηγαίναμε σε χώρους που έδωσαν το Θεό μας, και κάθε πολιτεία, κάθε βουνό, κάθε λόφος, κάθε λίμνη, κάθε σπιθαμή γης, είχαν ακούσει τη φωνή του, δέχτηκαν πρώτοι το κήρυγμά του, είχαν δει τα θαύματά του και θα μπορούσαν να μας διηγηθούν ιστορίες, που τόσο καλά τις ξέραμε **πα** και τόσο πολύ αντέχουν στην επανάληψη. Πριν ακόμα βρε-

θούμε στους χώρους αυτούς, ζούσαμε την προετοιμασία μας για τούτη την επαφή μέσα σ' ένα ρεμβασμό που μας έπαιρνε από τη σημερινή ζωή, μας αλάφρωνε από πονηρές ιδέες, από φτηνές σκέψεις, από ευτέλειες, μας έγδυσε κι άφησε απάνω μας έναν μόνο χιτώνα. Ω, μέσα σ' αυτό το ρεμβασμό πόσο καθαρά ακούγαμε το διάλογο που θα είχαμε σε λίγο με δέντρα, με βράχια, με ποτάμια, με ό,τι άγγιζε, με ό,τι αγάπησε, με ό,τι ευλόγησε ο Ιησούς και με ό,τι έφτασε ως εμάς ακέραιο, ακατάλυτο. Ξέραμε πως λίγα μόνο χιλιόμετρα ήταν ο δρόμος μας πάνω στην ιερή γη, ένας γύρος στη Χαίφα κι ένας περίπατος

ώς τη Ναζαρέτ. Όμως μας έφτανε και τούτο μόνο. Όταν έχεις πέσει στην αγκαλιά ενός μεγάλου κύματος, έχεις νιώσει όλη την πλατιά θάλασσα. Κι όταν μείνεις μian έστω ώρα εκεί που πέρασε τα παιδικά του χρόνια ο Θεός σου, στην αρχαία Ναζαρέτ, δεν τον σκέπτεσαι πια και δεν τον κρατάς μόνο στην ψυχή σου, μα τον έχεις και στα χέρια σου, τον στήνεις μπροστά σου, τον βλέπεις στα μέτρα που τον είδαν οι γύρω του πολίτες, οι κάμποι, τα βουνά, οι άνθρωποι του καιρού του. Ήταν πολύς και βαθύς ο ρεμβασμός. Και πάλεψε, έκανε σκληρόν αγώνα.

Στους δρόμους του Ιησού

Πηγαίναμε να περπατήσουμε στους δρόμους του Ιησού, δεν είμαστε όμως μόνο οι πιστοί που ξέρουν τι θ' αναζητήσουν στους χώρους του θαύματος, είμαστε και οι ζωντανοί άνθρωποι που θέλουν να δουν από πολύ κοντά μια πραγματικότητα που ολοένα απλώνεται και συμπληρώνεται και που έχουν ακούσει πως κι αυτή αγγίζει τα όρια του θαύματος. Γιατί όλες οι πληροφορίες κι όλα τα διαβάσματά μας μας βεβαιώνουν ότι σ' αυτή τη στενή λουρίδα γης που ιδρύθηκε και θεμελιώνεται το σημερινό Ισραήλ, σ' αυτά τα 20.700 τετραγ. χιλιόμετρα (το 1/6 της δικής μας γης), το πάθος είναι μεγάλο, ο μόχθος οργανώνεται

καλά και δίνει πολλά, ο άνθρωπος, είτε γεννήθηκε εκεί είτε ήρθε από άλλους τόπους, ξέρει πως είναι πρωτοπόρος, πως άπλωσε το όνειρό του σε λίγη έκταση για να το δέσει πρώτα με τις παλιές ρίζες κι έπειτα να το αφήσει ελεύθερο να πετάξει με δυνατές φτερούγες, ξέρε ακόμα πως θα θυσιάσει πολλά για να μείνει αμετακίνητος έστω και με λίγα και να νικήσει έναν αδυσώπητο νόμο, που μέσα στους αιώνες τον ακολουθούσε σαν βαριά Μοίρα, για να μην πω σαν κατάρα, και να δώσει τέλος σ' αυτή τη δραματική διασπορά, στην αγωνία του Ισραηλίτη που καιρός πια ήταν να γίνει Ισραηλινός, δηλα-

δή πολίτης ενός κράτους, ενός δικού του, οποιουδήποτε δικού του κράτους.

Όταν περάσαμε από το πολυθόρυβο τελωνείο της Χαίφας και βρεθήκαμε στους δρόμους της, καταλάβαμε πως αυτοί οι δύο άνθρωποι θα πάλευαν πολύ μέσα μας, οι δύο δυνάμεις που μας είχαν μοιραστεί: το δέος για την αρχαία και ιερή γη που πατούσαμε - ο ιστορικός βίος του Ισραήλ αρχίζει από το 2.000 π.Χ. - και η ανάγκη να γνωρίσουμε, μέσα σε λίγες ώρες, τη νέα πραγματικότητα αυτής της γης.

Έλεγα πως το αυτοκίνητο που μας πήρε αμέσως και μας έφερε στο δρόμο της Ναζαρέτ - πενήντα χιλιόμετρα από τη Χαίφα - έλεγα πως θα τακτοποιούσε τον μέσα μας κόσμο: μας πήγαινε στον παλιό καιρό, στους πολύ αρχαίους χρόνους, στη μεγάλη συγκίνηση, στα πρώτα βήματα και στους πρώτους αγώνες του Ιησού. Ελπίδα αβάσιμη. Το αυτοκίνητο μας οδηγούσε, βέβαια, στη Ναζαρέτ, αλλά έτρεχε σε δρόμο ασφαλτοστρωμένο κι ανάμεσα στα έργα, δε θά 'ταν υπερβολή αν έλεγα στα κατορθώματα του νέου κράτους. Πώς, λοιπόν, να κλειστείς στο θρησκευτικό σου ρεμβασμό, όταν βλέπεις την καλλιεργημένη γη, το μεθοδικό πότισμά της, τις συχνές αναδασώσεις που έγιναν με πολλή δουλειά απάνω σε γυμνούς και σκληρούς λόφους, σε βράχους σχεδόν, όταν παρακάτω υψώνονται μεγάλα και μικρά εργοστάσια - ακόμα και εργοστάσιο καλυντικών της Ρουμινιστάιν - κι όταν μαθαίνεις από τον οδηγό πως έφεραν από μακριά το νερό - το νερό είναι λίγο στην Παλαιστίνη - πως του βγάζουν τ' αλάτι και πως το κάνουν δύναμη και πλούτο της χώρας; Πώς να στήσεις τ' αφτί για ν' ακούσεις μόνο τη φωνή των Προφητών, όταν πάλι ο οδηγός πληροφορεί τους παιϊνούς σου πως έχει οργανωθεί το Ισραήλ σαν δημοκρατία μικτού τύπου - υπάρχει το κιμπούτς, το κοινόβιο (7% του πληθυσμού) όπου τίποτα δεν κρατάει κανείς για τον εαυτό του

Η Πύλη της Δαμασκού και η χριστιανική συνοικία στην παλαιά πόλη της Ιερουσαλήμ

και όλα ανήκουν σε όλους, υπάρχει όμως στις πόλεις και η ατομική επιχείρηση, η παρουσία του καπιταλισμού σε ποικίλες μορφές - κι όταν αποκρίνεται ο πρόθυμος οδηγός στις πιο εύλογες αλλά και στις πιο απροσδόκητες περιέργειες και εξηγεί ότι στο Ισραήλ όλοι είναι ίσοι, όλοι προσφέρουν, όλοι, άντρες και γυναίκες, υπηρετούν στο στρατό και πηγαίνουν στον πόλεμο κι όταν αρχίζει να τραγουδάει το αξέχαστο εκείνο "Σαλόμ" και παίρνει μαζί του όλες τις φωνές του πούλμαν; "Σα λ ό μ! Σα λ ό μ!" Δηλαδή: Ειρήνη! Ειρήνη! Είναι η λέξη που ακούς παντού: Χαιρετάς στο δρόμο, στο λι-

μάνι, έναν Ισραηλινό και σου αποκρίνεται: "Σαλόμ!" Τον αποχαιρετάς σ' ένα κέντρο ή σ' ένα κατάστημα και πάλι "Σαλόμ!" σου λέει. Είναι ο εθνικός χαιρετισμός ενός λαού που έχει ανάγκη από ειρήνη, που δεν μπορεί να ζήσει χωρίς ειρήνη μέσα στον κλοιό των Αράβων. Τέσσερα εκατομμύρια οι Ισραηλινοί μέσα στο αμέτρητο πλήθος των Αράβων, αλλά τέσσερα εκατομμύρια κορμιά και ψυχές που και θέληση έχουν και άσκηση και μαχητικότητα και πείρα που την έφεραν από τη Δύση και μ' αυτήν θα μπορέσουν ν' αντιμετωπίσουν κάθε επιβουλή και κάθε εισβολή.

Στη Ναζαρέτ

Προχωρεί το αυτοκίνητο, δεν υποχωρεί ο αγώνας ανάμεσα σε ρεμβασμό και σε περιέργεια. Και μόνον όταν υψωθεί στο βάθος το όρος Θαβώρ, ο ρεμβασμός δυναμώνει περισσότερο και το μάτι δε βλέπει πια παρά το τοπίο, που είναι μια από τις σελίδες της μεγάλης ιστορίας του ανθρώπου, το δέχεται το τοπίο της Γαλιλαίας, που το αποτελούν διαδοχικοί λόφοι, σαν πρόσωπο που από στιγμή σε στιγμή θ' αρχίσει να ιστορεί, να ιστορεί, και να μην τελειώνει, και να μην τα έχει πει όλα, όλα τα μεγάλα και τα θαυμάσια.

Τα χιλιόμετρα τελειώνουν, βρισκόμαστε στην παλιά Ναζαρέτ, αντικρίζουμε και τη νέα Ναζαρέτ, μια πολιτεία κι οι δύο με 26.000 ανθρώπους, Μουσουλμάνους, Εβραίους, Χριστιανούς και με ιστορία πολλή. Εδώ έγινε ο Ευαγγελισμός, εδώ ο αρχάγγελος Μιχαήλ έδωσε στη Θεοτόκο το μεγάλο μήνυμα, εδώ πέρασε τα παιδικά του χρόνια ο Ιησούς, εδώ έκαμε και το πρώτο του κήρυγμα, στη συναγωγή, και είχε την πρώτη του συγκρούση με τους Εβραίους και λίγο πιο κει υπνώνεται ο βράχος απ' όπου θα τον έριχναν για το αμάρτημά του, αν ένα αόρατο χέρι δεν τον έσωζε, αν δεν γινόταν θαύμα. Στον Ευαγγελισμό, στη βασιλική του 17ου αιώνα όπου είναι και η πηγή της Παναγίας, πολλοί πάντα οι πιστοί που παίρνουν σε μικρά δοχεία το αγιασμένο νερό, γύρω και παραπέρα οι Μουσουλμάνοι με την κελμπία και το άσπρο κάλυμμα, η χαμοζωή η ακίνητη, η ολιγάρκεια που φτάνει στην αθλιότητα. Πολύ αισθητή και η παρουσία της Ορθοδοξίας με τα χτίσματα της, και ψηλά, στο λόφο, ο Καθολικισμός, με τις εκκλησίες και το μοναστήρι τους, που από μακριά δε φαίνονται να έχουν ομορφιά, δε στολίζουν το τοπίο. Είναι κέντρο θρησκευτικό η Ναζαρέτ, έδρα επισκόπων όλων των δογμάτων. Και οι Άραβες, που είναι οι περισσότεροι και κρατάνε τη ζωή σε χαμηλό επίπεδο, έχουν παραμερίσει το εβραϊκό στοιχείο.

Ο ρεμβασμός εδώ δεν αφήνει χώρο σε τίποτ' άλλο. Δε λείπουν και τα νέα χτίσματα, δεν απουσιάζει και το σημερινό Ισραήλ - έχει υφαντουργεία, εργοστάσιο σοκολάτας - μα ο κόσμος του θαύματος έρχεται σε κά-

θε βήμα με χίλιες - δυο αναμνήσεις, ζωντανεύει με μορφές που στέκονται μπροστά μας από τα πιο μικρά μας χρόνια κι ό,τι σάλευε σαν σκιά απάνω από τα σχολικά βιβλία γίνεται τώρα αναμονή, γίνεται και προσδοκία.

Κάπου εδώ, γύρω μας πρέπει να περπάτησε ο νεανίας Ιησούς, μαζί του, κοντά του και η Παναγία. Πλάι τους έχουν ζήσει, έχουν πιστέψει κι έχουν μείνει πια αμετακίνητοι, άφθαρτοι, όλοι οι άλλοι, όλοι οι απλοί μα και ευνοημένοι που οι ημέρες τους έτυχε να βρεθούν μέσα σ' αυτή τη μεγάλη ώρα του ανθρώπου. Έτσι, είναι δύσκολο να επιμείνουμε στη νέα Ναζαρέτ, που ακούσαμε ότι χτίστηκε στα τελευταία χρόνια, όταν μπορούμε να περιπλανηθούμε στην αρχαία Ναζαρέτ κι όταν έχουμε πάντα αντίκρυ μας το Θαβώρ, αυτόν τον ορεινό όγκο της Παλαιστίνης που στέκεται σαν φρουρός απάνω από την πεδιάδα του Ισραήλ και μας θυμίζει ότι εκεί έγινε η Μεταμόρφωση του Σωτήρος. Και πως να μένουμε στα σημερινά, όταν ξέρουμε πως λίγο πιο πέρα είναι το χωριό Κανά, όπου ο Ιησούς, στο σπίτι του Σιμώνος, έκαμε το νερό κρασί; Εικονοκλαστική εποχή ζούμε. Μα δεν είναι αλήθεια ότι οι άνθρωποι του καιρού μας έχουν γυρίσει τη ράχη τους σε όλα τα περασμένα, ότι έχουν αποκοπεί απ' ό,τι είναι η ιστορία ή ο συναισθηματικός βίος ενός λαού ή όλων μαζί των λαών. Πρόσεξα πολλές αντιδράσεις σ' αυτό το μικρό ταξίδι, που ήταν και ξεκούρασμα και προσκύνημα. Αλλά οι παρατηρήσεις μου δεν είναι όλες τόσο πλήρεις για να φτάσω σε οριστικά συμπεράσματα. Δε δυσκολεύομαι όμως να πω ότι στο χώρο της Ναζαρέτ ο θρησκευτικός ρεμβασμός ήταν γενική διάθεση και εμπόδιζε κάθε άλλη εκδήλωση. Κυριάρχησε για λίγο, για μισή ώρα - ο οδηγός του πουλβάν δε μας άφησε περισσότερο στη Ναζαρέτ - απλώθηκε γύρω μας η σιωπή. Κι έγινε μοναξιά μέσα στο πλήθος. Οι ερωτήσεις έμεναν στη σκέψη μας, κοιτάζαμε, αγγίζαμε τα πράγματα και προσπαθούσαμε να πηδήσουμε τους αιώνες και ν' ακούσουμε κάποιες φωνές που είναι και η ιστορία και η πίστη, ακόμα και η τυραννική αμφιβολία μας. Δεν ξέρω πόσοι από τους συντρόφους του ταξιδιού κι από τους άλλους που έζησαν μαζί μας την ώρα της Ναζα-

ρέτ, δεν μπορώ να πω πόσοι είχαν μέσα τους ολόκληρη την προετοιμασία για να την κερδίσουν αυτή την ώρα και να την κρατούν έπειτα μακριά από την καθημερινή φθορά, μα όλοι ήταν φανερό πως έβαζαν αφτί ν' ακούσουν, με τον τρόπο του ο καθένας, μερικές απ' αυτές τις φωνές, λίγες έστω λέξεις, ακόμα και λίγους μόνο φθόγγους. Ήταν οι στιγμές του αληθινού θρησκευτικού ρεμβασμού. Κι αν δεν ήταν όλες όμοιες, έδιναν όμως όλες τον καλό σπόρο. Μόνο που ο καλός σπόρος δεν πέρτει πάντα στην ίδια γη και δε μας χαρίζει τον ίδιο καρπό.

Ο δρόμος του γυρισμού στη Χάιφα μας έφερε πάλι στο σημερινό Ισραήλ, στο μόχθο των ανθρώπων του, στο πείσμα τους, στο πάθος τους και στις ικανότητες μιας φυλής που δοκίμασε την καρτερία της μέσα στα γυρίσματα του χρόνου κι αυτήν διαθέτει περισσότερα από καθετί άλλο για το μεγάλο οικοδόμημα που ολοένα υπνώνει.

Το λιμάνι της Χάιφας δείχνει αμέσως το πρακτικό πνεύμα του Ισραήλ. Είναι η θαλασσινή πύλη ενός κράτους που εννοεί γρήγορα να πάρει τη θέση του πλάι στους άλλους οργανωμένους λαούς. Έχει πολλές αποθήκες και μπορεί να δεχτεί μεγάλα καράβια και πολλούς ξένους, αλλά και να στείλει πολλά στον άλλο κόσμο χωρίς προσπάθεια. Η δουλειά γίνεται γρήγορα, οι εγκαταστάσεις είναι της τελευταίας ώρας - το Ισραήλ υπάρχει μόλις από το 1948 - απλοποιούν την εργασία, κάνουν πιο αποδοτικό το μόχθο. Και οι άνθρωποι του λιμανιού όμοιοι με τους ανθρώπους όλων των λιμανιών αλλά και προσανατολισμένοι στο γενικό, στον ομαδικό σκοπό. Καλημέρα τους λες, Σαλόμ, σου απαντούν κι αυτοί.

Έχουμε κι εδώ δύο πόλεις: την κάτω και την απάνω Χάιφα. Αυτή που είναι κοντά στο λιμάνι δε μας κρατάει πολύ. Έχει κίνηση, έχει δρόμους καλούς, μα δεν κάνει αργό το βήμα μας. Στην απάνω Χάιφα, που είναι χτισμένη στο Κάρμηλο, το βουνό με τη γκρίζα πέτρα, βλέπουμε απλωμένη την καινούρια αρχιτεκτονική με μιαν ομοιομορφία που δε μας κερδίζει αλλά μας εξηγεί ότι υπάρχει στο Ισραήλ οργανωμένη ζωή και αξιοσημείωτη ευμάρεια. Ανεβαίνουμε, ανεβαίνουμε, κι όλο καινούρια σπίτια βλέπουμε, κι όταν φτάσουμε στο πιο

ψηλό σημείο, έχουμε από κάτω μας μιαν εκκλησία με ολόχρυσο τρούλλο που λάμπει στον ήλιο του Ιουλιού. Θα πρέπει να σημειώσουμε και να επιμεινουμε ίσως σε μερικά από τα κτίρια του Κάρμηλου. Αλλά περισσότερο κι από το μεγάλο ξενοδοχείο του, το "Δαν Καρμέλ", που είναι η περηφάνεια των Ισραηλινών, θυμόμαστε τα λουλούδια του, άφθονα στις εισόδους των σπιτιών, πολλά και στους δημόσιους χώρους και πολύχρωμα, χαρά, αληθινή χαρά των ματιών.

Το Ισραήλ είναι η χώρα των προβλημάτων. Τα αντιμετωπίζει κάθε μέρα και πάλι κάθε μέρα είναι υποχρεωμένο να τα πολιορκεί για να τα λύσει: από την περισυλλογή των Εβραίων της διασποράς, που πρέπει να βρουν στέγη και δουλειά, ως την αφαλάτωση του νερού, που ήταν κι ακόμα είναι λίγο στον τόπο. Έχει όμως να λύσει κι ένα πρόβλημα, που όσο κι αν φαίνεται πως βρίσκεται έξω από τις επείγουσες ανάγκες του, στέκεται στο κέντρο της ζωής του και απαιτεί την άμεση ρύθμισή του.

Όλοι ξέρουμε ότι οι Εβραίοι δεν μιλούν την ίδια γλώσσα σκορπισμένοι καθώς είναι σε όλο τον κόσμο. Τώρα όμως πρέπει να παραμεριστούν οι γλωσσικές διαφορές, το εβραιογερμανικό ιδίωμα "γίντις", που το μιλούσαν τα οκτώ δέκατα των Εβραίων και το εβραιοϊσπανικό "λαδίνο", που το χρησιμοποιούσαν οι περισσότεροι από τους υπόλοιπους Εβραίους, από τα άλλα δύο δέκατα. Τώρα το κράτος και ο τόπος χρειάζονται μια γλώσσα. Και η ανάγκη αυτή θεραπεύεται με μian επιστροφή, με την τακτοποίηση του εβραϊκού γλωσσικού ζητήματος, που πολύ καθαρά

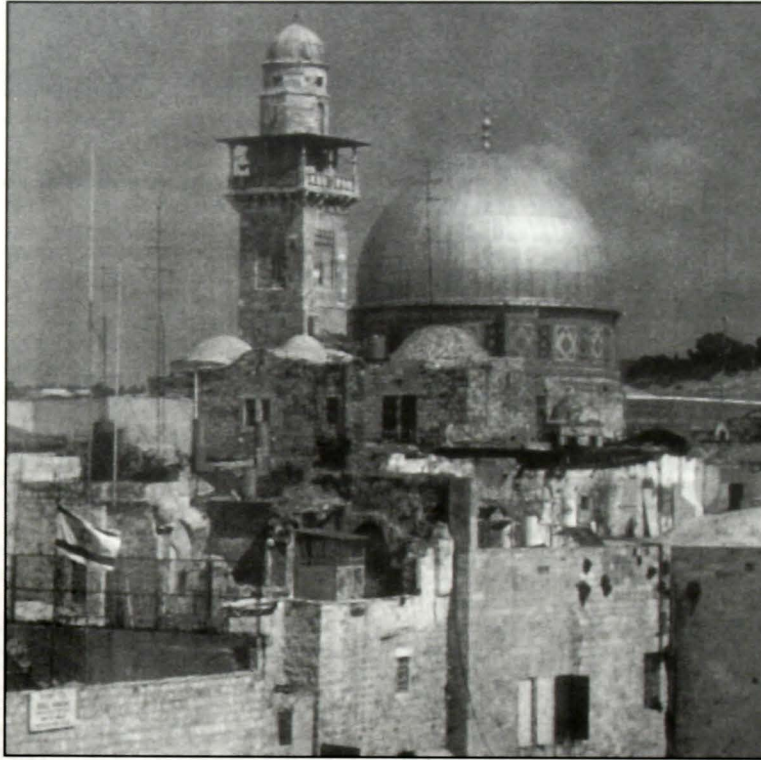
το εξηγεί ο Ασέρ Ρ. Μωυσής σε μια τελευταία εργασία του. Μετάφρασε την Επίτομη ιστορία της Νεοεβραϊκής Λογοτεχνίας, του καθηγητή Joseph Klausner - πέθανε στα Ιεροσόλυμα το 1959 - αλλά και τη συμπλήρωσε με

μάπισαν τον Γιεουδά, τον εκήρυξαν "αποσυνάγωγο", κι όταν πέθανε η γυναίκα του από φυματίωση - φυματικός ήταν και ο Γιεουδά - πετροβόλησαν το φέρετρό της και δεν ήθελαν να της δώσουν τάφο στο νεκροταφείο

της Ιερουσαλήμ. Τώρα η διάδοση της εβραϊκής γίνεται συστηματικά από την κυβέρνηση του Ισραήλ και το όνομα του Γιεουδά έχουν οι πιο κεντρικοί δρόμοι της Ιερουσαλήμ, του Τελ Αβίβ, της Χάιφας και άλλων ισραηλινών πόλεων.

*

Ακόμα δεν καταστάλαξαν οι εντυπώσεις μου από το ταξίδι αυτό. Ίσως γιατί η έκπληξη από το σημερινό Ισραήλ ήταν πολύ ζωηρή, ίσως και γιατί ο θρησκευτικός ρεμβασμός δεν τελείωσε ακόμα. Ένα μόνο έχω να πω: πως είδα μια μοναδική συ-

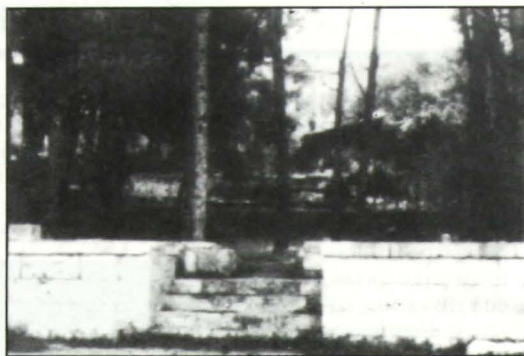
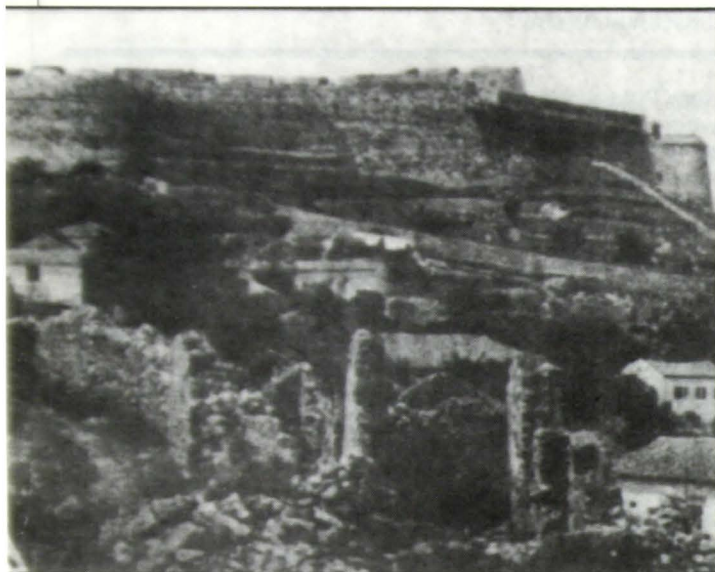
Άποψη της Ιερουσαλήμ

απαραίτητες προσθήκες. Στις σελίδες του, τελευταίες του βιβλίου, έχουμε χρήσιμες πληροφορίες για τη σύγχρονη, τη νεοεβραϊκή λογοτεχνία, μαθαίνουμε όμως και πως έγινε η αναγέννηση της παλαιάς εβραϊκής γλώσσας. Τη δύσκολη αυτή προσπάθεια την άρχισε πριν από ογδόντα χρόνια ο Ρωσοεβραίος Ελιέζερ Πέρλμαν, που έγινε αργότερα Ελιέζερ Μπεν Γιεουδά και μ' αυτό το όνομα πήρε θέση στην ιστορία και είχε να παλέψει με πολλές αντίθετες δυνάμεις. Οι Εβραίοι της Παλαιστίνης και της διασποράς δεν ήξεραν την εβραϊκή γλώσσα και μόνο στις ιεροτελεστίες την άκουγαν, χωρίς να την καταλαβαίνουν, καθώς μας λέει ο Μωυσής. Αλλά και οι ιερωμένοι και οι μορφωμένοι θεωρούσαν βέβηλη πράξη τη χρησιμοποίηση της αρχαίας γλώσσας, της γλώσσας του Θεού, στην καθημερινή συνομιλία, αναθε-

μπλοκή, ενός πανάρχαιου κόσμου και μιας πραγματικότητας που ολοένα προχωρεί, μια συμπλοκή ωστόσο, που στο τέλος γίνεται συνεργασία και θέλει να διαμορφώσει ένα ισχυρό και συγχρονισμένο κοινωνικό σύνολο χωρίς να το κόψει από τις ρίζες του. Πολύ τις λογαριάζει ο Ισραηλινός τις ρίζες του. Μπορεί και να τις βλέπει σαν πολύτημο και θαυματουργό μυστικό της δυνατής και βασανισμένης ράτσας του.

(Από το βιβλίο του **Παλιοί και Σημερινοί Πνευματικοί Αγώνες**, εκδόσεις "Αστέρ", Αθήνα 1991. Όπως αναλαμβάνεται ο αναγνώστης, πρόκειται για κείμενο που έχει πρωτοδημοσιευθεί πριν από τρεις δεκαετίες, αλλά παραμένει πάντα επίκαιρο και χαρακτηριστικό.

(Οι υπογραμμίσεις είναι του περιοδικού μας).

Επάνω: Το κάποτε εβραϊκό νεκροταφείο Αργοστολίου όπως είναι σήμερα

Κάτω: Η παλιά πρωτεύουσα της Κεφαλονιάς, όπου έζησαν οι Εβραίοι του νησιού. (Από το αρχείο του κ. Αγγελοδιονύση Δεμπόνου).

Μια ακόμη φωνή απ' την Κεφαλλονιά

Οι σκέψεις του ηγέτου των Επτανησίων ριζοσπαστών
ΗΛΙΑ ΖΕΡΒΟΥ ΙΑΚΩΒΑΤΟΥ για τους Εβραίους

Σημείωμα του κ. ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ Κ. ΑΠΟΣΤΟΛΑΤΟΥ

Η δημοσίευση στο τεύχος των "Χρονικών" του Δεκεμβρίου 1991 (αρ. 118) κειμένου του γνωστού Κεφαλλήνου λογίου Ανδρέα Λασκαράτου με τον τίτλο "Η Ισραηλτική Κοινότης Κεφαλληνίας" και τα αναφερόμενα σ' αυτό περί της "Χριστιανικής Εγκυκλίου του Αρχιερέως Κερκύρας", δημιουργεί αντίστοιχους συνειρμούς για τη γνωστή δραστηριότητα του Μητροπολίτου Ζακύνθου Χρυσόστομου Δημητρίου στη σθεναρή στάση του οποίου οφείλεται η διάσωση κατά την τελευταία ναζιστική κατοχή της χώρας πλείστων Ισραηλιτών του νησιού.

Η οξυτάτη καταγγελία του Λασκαράτου για το επεισόδιο του νεκροταφείου Κερκύρας, όπου **"αποδοκιμάζει κτηνώδη αταξήματα εναντίον κεκοιμημένων"** και επαινεί τον τότε Αρχιεπίσκοπον **"όστις παραινεί έκαστον γονέα ή διδάσκαλον να συμβουλευή το σέβας δια τους τάφους"**, δεν είναι το μοναδικό κείμενο ή η εξαίρεση της θέσεως των επτανησίων λογίων για την συμπεριφορά των έναντι των Ισραηλιτών.

Αναζητήσα από το αρχείον μου ένα σπανιώτατο ήδη πόνημα ενός άλλου Κεφαλλήνου λογίου, του Ηλία Ζερβού Ιακωβάτου, με τίτλο **"Τα γενέθλια και η νομοθεσία των Εβραίων"**, που εξεδόθη στην Κεφαλλονιά σε μικρό αριθμό αντιτύπων, το 1862 (τυπογραφείο "Η Κεφαλληνία").

Ο **Ηλίας Ζερβός Ιακωβάτος** (1814 - 1892) υπήρξε ο φλογερός ηγέτης των Κεφαλλήνων "Ριζοσπαστών" που αγωνίσθηκε για την ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα. Όπως γράφει ο βιογράφος του **Ηλίας Τσιτσέλης** ("Κεφαλληνιακά Σύμμικτα", 1904), ο Ηλίας Ζερβός Ιακωβάτος από νεαράς ηλικίας "φύσει ζωηρός, αισθηματίας, φιλοπρόοδος, ανεξάρτητος και δυσυνότακτος προς παν ό,τι αντεστρατεύετο προς τα υπ' αυτού λατρευόμενα ιδεώδη της ελευθερίας και της πατρίδας, αριδήλως προεμήνυε μέλλον πολλής

δράσεως και προσωπικότητα toλμηράν, προορισμένην να διανοίξει νέας τρίβους εν τη του τόπου ιστορία, ιδίως και συνετέλεσεν ν' αναγραφώσιν εν ταις δέλτοις αυτής, σελίδες εκτάκτου πατριωτισμού και ηρωικής αυταπαρνήσεως".

Πράγματι, ο Ζερβός υπέστη σειράν δοκιμασιών, φυλακίσεων και εξοριών από την "Αγγλικήν Προστασίαν" της Επτανήσου για την δημοσιογραφικήν του ιδίως αγωνιστικότητα, με αποκορύφωμα την εξορίαν στο μικρό νησί των Αντικυθήρων από το 1849 έως το 1857.

Βουλευτής της Ιονίου Βουλής (εκλεγείς μάλιστα κατά την διάρκεια που ήταν εξόριστος) της ομάδος των Ενωτικών Ριζοσπαστών και πρώτος (με καταπληκτική πλειοψηφία) πληρεξούσιος Κεφαλληνίας στην Β' Εθνική Συνέλευση των Αθηνών (όταν έγιναν δεκτοί οι πρώτοι Επτανήσιοι βουλευτές μετά την Ένωση στο Εθνικό Κοινοβούλιο), ο Ηλίας Ζερβός Ιακωβάτος υπήρξε πολυγραφώτατος.

Ως δημοσιογράφος, ήταν "επιθετικός, ορμητικός, αχαλίνωτος ενίοτε και εξεγερτικός, αλλά τα άρθρα του ήταν περιτεχνημένα γλωσσικώς, εύληπτα, πλούσια σε επιχειρήματα και σε ρητορικά και ποιητικά κάλλη, φέρουν δε τον χαρακτήρα της εποχής και του σκοπού προς τον οποίον απέβλεπον".

Το φιλελεύθερο πνεύμα του ανδρός χαρακτηρίζει και το πόνημα περί των Εβραίων από το οποίο δημοσιεύουμε τον πρόλογο, εξαιρετο δείγμα θαυμασμού για την ιστορία και την προσφορά των Εβραίων στην ανθρωπότητα:

"Όσοι λαοί παρέρχονται από το θέατρον του κόσμου, ή οπωσδήποτε απολύουν τον βίον της αυθυπαρξίας των και αφήνουν συνάμα όπισθεν των σημεία διαρκή και έξοχα νοός προϊόντα, είναι λαοί μεγάλοι και άξιοι του σεβασμού και της εμβριθείας μελέτης των επερχομένων γενεών, διότι αν υπέκυψαν εις

τους άλλως αναπόφευκτους της φύσεως νόμους, ή τας βουλὰς της θείας προνοίας, δεν εχρημάτισαν όμως και κατά την πορείαν του βίου των εντελώς άγονοι και ανωφελείς προς εαυτούς και την λοιπήν ανθρωπότητα.

Τα διασωθέντα ίχνη και τα μνημεία της αριστονοίας των, ενώ καταδεικνύουν την οποίαν είχαν συνείδησιν των πράξεών των και της εντός του κόσμου αποστολής των, διαχέουν προσέτι και λάμψιν ακτινοβόλον επί των μεταγενεστέρων και ωθούν αυτούς εις κατακτήσεις προοδευτικότερας, μάλλον συναδούσας με τας συγχρόνους ανάγκας των, των ιδιάζοντα χαρακτήρα των και τον τελικόν προορισμόν των. Λαοί τοιοῦτοι δύνανται δικαίως ν' αποκαλεσθῶσι και ευεργέται του ανθρωπίνου γένους.

Μεταξύ δε τούτων κατέχουν την πρώτην θέσιν οι Έλληνες και οι Εβραίοι. Εκείνοι μεν, ένεκα κυρίως των επιστημών και των τεχνών, δια των οποίων εμεγάλυνον εαυτούς και εφώτισαν τον κόσμον· οὔτοι δε, ένεκα των θεοδότων νόμων των και της θρησκείας εκείνης, της οποίας λαμπρόν εξαγόμενον είναι ο χριστιανισμός. Διαπραγματευθέντες εις προγενέστερον πόνημα περί των πρώτων, θέλομεν ασχοληθῆ εις τούτο περί των δευτέρων.

Εάν εδύνατο ευκόλως να γνωρισθῇ η αφετηρία εκάστου λαού ή έθνος και τα βήματα της βαθμολογικής αυτών προόδου και αναπτύξεως δεν ανεμνιγνόντο με μυθικά πλάσματα, ποιήλας υποθέσεις και τολμηράς εικασίας, ήθελον και μετά πλειοτέρας θετικότητας και ακριβείας γνωρίζεσθαι και εκτιμάσθαι υπό των μεταγενεστέρων τα διάφορα προϊόντα της ενεργείας και διανοίας των. Η κοινωνική αυτών κατάσταση εξηγουμένη εκ των διαδεχομένων παραδόσεων, των παραδεδεγμένων ηθών και των καθιερωμένων εθίμων, ήθελεν οὕτω παρέχει και την κλειδα της ερμηνείας των νόμων και όλων των ηθικών και πνευματικών φαινομένων.

Αλλά δυστυχώς, η ιστορία του ανθρωπίνου γένους δεν μας προσφέρει πανταχού τοιοῦτον καθαρόν κάτωτοπρον. Όλων σχεδόν των εθνών η γέννησις και η προαγωγή, υποκρύπτονται εντός του χάους απείρων αιώνων και δεν εξέρχονται, ειμή ως από άβυσσος, της οποίας το αμέτρητον βάθος και τον άορατον πυθμένα αδυνατούν να εξαανίσουν και τα βλέμματα των οξυδερκεστέρων θεατών. Μόνα έθνη τα οποία ητύχησαν να μεταδώσωσιν εις τας επερχόμενας γενεάς την ιστορίαν του βίου των απλουσιτάτην και απηλλαγμένην από μύθους και πλοκάς φαντασιώδεις, είναι εκ μεν των αρχαίων το έθνος των Εβραίων, εκ δε των νεωτέρων εκείνο των ομοσπονδών πολιτειών της Αμερικής.

Αμφοτέρων των εθνών τούτων δυνάμεθα επίσης να μάθωμεν σαφώς την αφετηρίαν, να βοδίσωμεν βήμα προς βήμα με αυτά εις την οδόν της προαγωγής των, να εξακριβώσωμεν τας παραδόσεις των, να εισδύσωμεν εις τα ήθη και έθιμά των, γα ερμηνεύσωμεν δι' αυτών τους νόμους και εκείνα δια τούτων και να σπουδάσωμεν εν ενί λόγω ασφαλώς τας διαφόρους μορφάς και τα προϊόντα όλου του βίου των.

Το έθνος λοιπόν των Εβραίων, προς το οποίον ο χριστιανικός πολιτισμός οφείλει τας πρώτας θρησκευτικές βάσεις της υπάρξεώς του, δεν εξήλθεν ως εκείνο του Δευκαλίωνος εκ της ανθρωποποίησης των λίθων, ή ως εκείνο των Αιθιοπών εκ της γης και της θερμότητος των ηλιακών ακτίνων, αλλ' ως η θεόπνευστος ιστορική Βίβλος των πατέρων του μαρτυρεί, εκ της φυσικής καταγωγής ενός ανθρώπου απλοϊκού μεν και ποιμηνικού, αλλά σοφού και εναρέτου και ένεκα τούτου αγαπωμένου και οδηγούμενου υπό του Δημιουργού των όλων. Ο Αβραάμ εχρημάτισεν ο κορμός, εκ του οποίου εβλάστησε το περιούσιον εκείνο έθνος.

Εκ του ανδρός τούτου λαμβάνοντες την αφετηρίαν, δυνάμεθα να ακολουθήσωμεν την πορείαν του βίου του τακτικώς και μέχρι των ημερών μας εάν θέλωμεν, χωρίς ποτέ ν' απαντήσωμεν την ιστορικήν αλήθειαν παραμορφωμένην από τα υψώματα της μυθολογίας, ή τους ρεμβασμούς της κενοδοξίας. Αλλ' ημείς εις το παρόν πόνημα προεθέμεθα μόνον σκοπόν να

εκθέσωμεν τα γενέθλια και την νομοθεσίαν του, μέχρι της τελευτής του μεγαλοφυούς και θεοκλήτου αυτού νομοθέτου. Μολοντούτο και εντός του ορισμένου τούτου κύκλου του έργου μας, θέλομεν πολλάκις λάβει αφορμήν να θίξωμεν και την προγενεστέραν και μεταγενεστέραν ιστορίαν του.

Σκεπτόμενοι επί της αρχής και της προόδου, ως και επί των μεγάλων και σκληρών δοκιμασιών, τας οποίας υπέστη το Ισραηλϊτικόν έθνος μεχρισού κατηρήσθη δια του Μωσαϊκού πολιτεύματος και εγκατεστάθη εις την κληρονομίαν των πατέρων του, είναι μεν αδύνατον να αρνηθώμεν την απανταχού συνοδεύουσαν τα διαβήματά του αντίληψιν της θείας Προνοίας, αλλ' είναι ωσαύτως και δύσκολον να μην αναγνωρίσωμεν, την οποίαν εξασκούν ακαταμάχητον επιρροήν αι παραδόσεις και τα οικογενειακά έθιμα επί της ψυχής των ανθρώπων και της συστάσεως και διατηρήσεως των εθνών. Η ισχύς των είναι τοσοῦτον αδιάσπαστος, ώστε ούτε το μάκρος των αιώνων, ούτε αι δειναι του βίου περιπέτεια δύνανται ποτέ να την καταστρέψωσιν, ή και μικρόν να την εξασθενίσωσι.

Δια της επιρροής και της ισχύος των παραδόσεων και των οικογενειακών εθίμων ηυξήθη ο Εβραϊκός λαός, έζησεν εν τω μέσω ετέρων εχθρικών φυλών, απεδίημσεν εις ξένην γην και διετηρήθη υπό το βάρος πολυετούς δουλείας. Η ιδέα ενός μό-νου Θεού δημιουργού των όλων, η προς αυτον δια θυσιών οφειλομένη λατρεία, η εκ διαιρημάτων αποκάλυψις του, αι προαγγελίαι και υποσχέσεις του, αι προσφερόμεναι αμοιβαι προς τον δικαίον και τηρητήν των εντολών του, αι τρομεραί ποιναι κατά του αμαρτωλού και του παραβάν των διαταγών του, η δημιουργία του παντός και άπαντα τα διατρέξαντα πριν και μετά τον παγκόσμιον κατακλυσμόν, ήσαν όλα παραδόσεις διαβιβασθείσαι παρά του Αβραάμ προς τον Ισαάκ και παρά τούτου προς τον Ιακώβ, όστις τας μετέδωκεν επηυξημένας προς τους δώδεκα υιούς του, εκ των οποίων προϊόντος του χρόνου, προέκυψαν αι απαρτίσασαι το έθνος των Εβραίων δώδεκα φυλαι.

Οσαύτως ο ποιμηνικός και σκηνητικός βίος, η πολυγαμία, η δουλεία, η απλότης της διαίτης, η προς τους πρεσβυτέρους υποταγή και το πατριαρχικόν κράτος, ήσαν όλα έθιμα οικογενειακά, τα οποία διεβιβάζοντο απαραιμεία προς τους διαδόχους του Αβραάμ. Αυτά ταῦτα τα έθιμα μετὰ των θεοκρατικών παραδόσεων, διατηρούμενα εις την Χαναναϊαν γην, μετεφέρθησαν και εις την Αίγυπτον, όπου οι Εβραίοι επληθύνθησαν σφόδρα, μολοντόι διήγον υπό το άχθος της απανθρωποτέρας τυραννίας.

Αλλ' αύτη ουδόλως ίσχυσεν να μεταβάλλει ή και απλώς να χαλαρώσει τας ίδιαις αυτών παραδόσεις και τα έθιμα. Ταῦτα απεναντίας έπι μάλλον τους συνέσφιγγον, τους εδιοικούσαν και τους απέτρεπον από του να συγχωνευθώσι με τον λαόν, όστις τους εδέσποζε· ήσαν κυρίως τα ανυπέρβλητα χάσματα, τα οποία αενάως τους διεχώριζον, διότι και αν αι τυραννίαι εξέλιπον, αι παραδόσεις και τα έθιμα ήθελον πάντοτε παρεμβάλλει φραγμούς αδιαβάτους μεταξύ Εβραίων και Αιγυπτίων· ήσαν η πίστις και η θρησκεία των, αίτινες απήρτιζον τον ιδιαίτερον εθνικόν χαρακτήρα των και υπέκρυπτον συνάμα τα γόνιμα σπέρματα της μεγάλης και παγκοσμίου αποστολής, εις την οποίαν ήσαν προορισμένοι.

Ο υψηλός οὔτος προορισμός, όστις εγκυμονεϊτο δια τέσσαρας αιώνας εντός των σπλάγχων του δούλου και ποιμηνικού εκείνου λαού και όστις μετά το τέρμα των προδιατεταγμένων δοκιμασιών έμελλε να τον αναδείξει λαόν ελευθερον, ισχυρόν, ένδοξον και θείον, ανέταλε τέλος πάντων και ανεπύχθη εις όλον αυτού το μεγαλείον, την σοφίαν και την έμπνευσιν της αποστολής του.

Ανήρ έκτακτος, διαφυγών κατά θείαν οικονομίαν την μοχηρία των τυράννων του εις την σπηλήν του τοκετού, εξήλθεν εκ της φυλής του Λευί, όστις δια της συναρρωγής του παντοδυνάμου Θεού και τον λαόν του ηλευθέρωσεν εκ της δουλείας και οδηγός αυτού εχρημάτισε μέχρι της τελευτής του και νομοθεσίαν κατάλληλον του εχορήγησε και τας παραδόσεις

του ευσυνηματοποίησε και τα ήθη του δια των νόμων ερρύθμισε και εκανόνισεν. Ο μεγαλοφυής και θεόπνευστος ούτος ανήρ ήταν ο Μωυσής. Ημείς ενταύθα δεν εξετάζομεν ως θεολόγοι τον έξοχον τούτον του Θεού προφήτην, ἀλλ' ως ιστορικοί και ως τοιοῦτοι θέλομεν ρίψει και ταχύ βλέμμα ἐπὶ τῆς νομοθεσίας του και ἐπὶ του καταρτισθέντος κατὰ συνέπειαν αὐτῆς Ἰσραηλικοῦ ἔθνους.

Ἡ νομοθεσία του Μωυσέως δεν εἶναι ἐν ἀπλῶν ἐπιπόνημα τῆς φαντασίας του, οὔτε μια μεταφύτευσις ἀλλοθινῶν θεσμῶν· αὐτὴ ἔχει μὲν ὡς βάσιν τὰς προγονικὰς παραδόσεις και τὰ ἴδια ἔθιμα και ὡς ζωοποιὸν δύναμιν τὴν θείαν ἐμπνευσιν. Ο Μωυσὴς εὔρε τὴν ὕλην, οὕτως εἶπεν, διεσπαρμένην ἐντὸς τοῦ ἔθνους του και ὡς μεγαλοφυῆς ἀρχιτέκτων, συνέλαβε το σκέδιον, συνέλεξε τὴν ὕλην αὐτὴν, τῆς ἔδωκε μορφήν και τύπον και ἀνῆγειρε το ὡραῖον και στερεὸν αὐτοῦ οἰκοδόμημα.

Πολλὰι δε ἐξωτερικαὶ περιστάσεις συνετέλεσαν εἰς τὴν καλὴν ἐκβασιν και τὴν πλήρη ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου του. Αἱ πολυεῖς τυραννίαι τῶν Αἰγυπτίων, εἶχον ἤδη ἐξαντλήσει τὴν υπομονὴν τῶν Εβραίων· ο καιρὸς τῆς υποσχεθείσης ἐπαπόδου εἰς τὴν γῆν τῶν πατέρων τοὺς ἤγγιζε πλέον εἰς το τέλος· ἡ πίστις πρὸς τὸν θεὸν ἀνδρα, ὅστις ἐνεδέχeto το ὑψηλὸν κατόρθωμα τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ἡτο ἀπεριόριστος· τὰ τεράστια ὅσα διενεργούσε κατὰ τῶν τυραννῶν τῶν ἐνίσχυον και ἐσπερόνον τὰς πεποιθήσεις τῶν - ὥστε τὰ πάντα συνέδραμον πρὸς τὴν εὐδόκον και τὴν εὐτυχὴ διεξαγωγὴν τοῦ μεγάλου ἐπιχειρήματος. Ἐκτακτοῦ μόνον νοὺς ἀπαιτεῖτο, ἵνα ἐννοήσῃ τὴν ἐποχὴν του, να ὠφελῇται ἐκ τῶν περιστάσεων, να ἔχει τὴν ἰσχυρὰν θέλησιν και λαμβάνων το θάρρος να φέρῃ εἰς πέρας και τὴν ἰδέαν του.

Ἀς μὴν υπολάβῃ ὅμως τις ἐκ τούτου, ὅτι ο μέγας ἐλευθερωτὴς τῶν Εβραίων ἐβάδιζε πάντοτε κατὰ τὴν πορείαν τοῦ ἐπὶ οδοῦ εὐθείας και ὁμαλῆς, διότι τοσαῦτα ἀπῆντησε προσκόμματα και τόσους υπέστη κινδύνους, ὥστε πολλάκις δυσθαρρυνθεὶς εὐρέθει εἰς τὴν ἀκμὴν να ἐγκαταλείψῃ το ἔργον του.

Εἶχε να κάμῃ με λαὸν ἀμαθῆ, ὅπως εἶχε κατασταθῇ και ἐκ τῆς πολυετοῦς δουλείας σκληρὸς, δυσάγωγος και ἐπιρρεπὴς πρὸς τοὺς στασιασμοὺς. Ἀλλὰ ἐν τούτοις, δια τῆς θείας ἀρωγῆς και τῆς βαθείας σοφίας του υπερεπῆδησε και τὰ προσκόμματα, διέφυγε και τοὺς κινδύνους. Οἱ μεγάλῳψυχοι ἄνδρες τότε εἶναι ἀληθῶς εἰς τὴν θέσιν τῶν, ὅταν εὐρίσκονται εἰς περιστάσεις, αἵτινες ἀπαιτοῦν ἰσχύν και θάρρος.

Ο θεοκλήτης τῶν Εβραίων νομοθέτης ᾤδυνάτο ἰσῶς και τὰς δυσχερείας τῆς ἐπιχειρήσεώς του να μὴ δοκιμάσει και δια συντομωτέρας οδοῦ να ἐπαναφέρει τὸν λαὸν του εἰς τὴν κληρονομίαν τῶν πατέρων του, ἀλλ' εἰς το ὑψηλὸν σχέδιόν του ἐθέλωρσε συντελεστικωτέραν τὴν ἐναντίαν πορείαν, καίτοι ἐπικινδυνοδοτεράν και μακροχρονιωτέραν.

Ο εβραϊκὸς λαὸς ὅχι μόνον ὄφειλε να γυμνασθῇ εἰς πολέμους, ὅπως δυνάθῃ ν' ἀποδιώξῃ ἐκ τῆς γῆς τῆς ἐπαγγελίας τοὺς κατέχοντας αὐτὴν ἀλλοφύλους, ἀλλ' εἶχεν ἀκόμη και μεγαλύτεραν ἀνάγκην ν' ἀνατραφεῖ και να μορφωθῇ με τοὺς νόμους, οἵτινες ἐμέλλον να τὸν καταστήσωσι βαθμυδὸν ἔθνος πολιτισμένον και ἀξιὸν τοῦ μεγάλου προορισμοῦ του. Ἐνεκα τούτου και ο Μωυσὴς το οδηγούσεν ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη δια τῆς ἐρήμου, ὅπου πολλάκις ἠναγκάζeto ν' ἀνοίγῃ τὴν ὁδὸν τοῦ δια τῶν ὀπλῶν και μετεπλάττετο συνάμα, κατὰ τὴν παραδεχθεῖσαν νομοθεσίαν και ἡ νέα γενεά, ἥτις ἐμέλλε να συγκροτῇ τὴν νέαν πολιτείαν.

Ἡ παλαιὰ γενεά και ὡς ἐκ τῆς προβεβηκυίας ἡλικίας τῆς ἡτῆς τὴν καθίστανεν ἰσῶς ἀνεπίδεκτον προοδευτικωτέρας ἐκπαιδεύσεως και ὡς ἐκ τῶν ὁποίων εἶχεν ἀποκτήσει δουλικῶν ἔξεων, πολέμιων πάντοτε τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας και τῆς συστάσεως στερεὰς και γονίμου πολιτείας, ἔπρεπε να ἐκλείψῃ.

Μολοντὴ ἡ νομοθεσία το Μωυσέως ἐστηρίζeto ἐπὶ τῶν παραδόσεων και τῶν ἐθιμῶν και εἶχε τὴν σφραγίδα τῆς θείας βουλῆσεως, δεν ἰσχυεν ὅμως να ἐκρίζωσῃ και τὰ ἐλαττώματα, τὰ ὁποῖα εἶχε κληροδοτήσει εἰς τοὺς Εβραίους ἡ πολυετὴς τυραννία τῶν Αἰγυπτίων. Το μόνον μέσον ἵνα εὐδοκῇ ἡ μεγάλη ἐπιχει-

ρησις, ἥτο ν' ἀποβιώσει ἡ διαφθοραῖσα ἐκ τῆς δουλείας γενεά και να ἀντικατασταθῇ δια τῆς νέας, ἥτις ἀπηλλαγμένη ἐκ τῶν δουλικῶν ἔξεων και σχηματισμένη κατὰ το πνεῦμα τῆς νέας νομοθεσίας, να εἰσέλθῃ εἰς τὴν χώραν τῶν προγόνων τῆς, ὅλη ἰσχυρά, ἀκμαία, ἐνεργητικὴ και ἀφοσιωμένη πρὸς τὴν νέαν τῶν πραγμάτων φάσιν. Τὸν σκοπὸν δε τούτον ἐπέτυχεν ο Μωυσὴς διὰ τῆς ἐπὶ τεσσαράκονταετίαν εἰς τὴν ἐρήμον περιόδεας του.

Ἀλλὰ τίνα λαὸν προῖθετο να μορφώσῃ ο μεγαλόνοτος ἐκείνος νομοθέτης και τίνα τύπον να δώσει εἰς τὴν πολιτείαν του; Ταύτην μὲν διοργάνισε θεοκρατικὴν, ἐκείνον δε κατέστησε γεωργικόν.

Οἱ Εβραῖοι εἶχον μὲν παραδόσεις θεοκρατικάς· αὐτοὶ ἐπίστευον ὅτι εἰς μόνος Θεὸς ἀόρατος, ἀπλάστος, πάνσοφος και παντοδύναμος εἶχεν ἀποκαλυφθῇ εἰς τοὺς προπάτοράς τῶν, εἶχε τοὺς υποσχεθῇ τὴν γῆν τῶν Χαναανίων και τοὺς προεἶπῇ ὅσα μετὰ ταῦτα ἠκολούθησαν εἰς τοὺς ἀπογόνους τῶν. Ἀλλὰ συνάμα ἔταξεν εἰς αὐτοὺς ὅτι ἤθελεν ἐξαγάγῃ τὴν γενεάν τῶν ἐκ τῆς γῆς τῆς δουλείας και τὴν ἐπαναφέρει εἰς τὴν χώραν, τὴν ὁποῖαν υπεσχέθη εἰς τοὺς πατέρας τῆς.

Με τοιαῦτα και ἑτέρας ὁμοίου εἶδους παραδόσεις ἦτον εὐκόλον εἰς τὸν θεόπνευστον ἄνδρα να χορηγήσῃ εἰς τὴν πολιτείαν τοῦ χαρακτῆρα θεοκρατικόν· δι αὐτοῦ ἐνίσχυε και διέτηρε τὰς πεποιθήσεις ἐκείνας, τὰς ὁποίας ἐκ γενετῆς εἶχε θηλάσει ο λαὸς και αἵτινες διὰ τῶν θεσμῶν ἐλάμβανον τύπον κανονικοῦ θρησκευματος, μόνου ἰσῶς δυναμένου να ἠθοποιήσῃ και ἐκπολιτεύσῃ αὐτόν, βαρβαρωθέντα ὑπὸ τῆς πολυχρονίου δουλείας.

Ἀλλὰ το δυσκολότατον δια τὸν νομοθέτην ἦτο, πὼς να συνήθισῃ τὸν λαὸν και εἰς τὸν γεωργικὸν βίον, ἀφοῦ τὸν ποιμνικὸν και σκηνητικὸν τὸν ὁποῖον διῆγον οἱ προπάτορές του εἰς τὴν γῆν τῆς Επαγγελίας, μετήρχeto κυρίως και ἐκείνος εἰς τὴν Αἴγυπτον, διότι καλῶς ἐγνώριζεν ὅτι το μέγα αὐτοῦ οἰκοδόμημα ἤθελεν εἰσθῇ ὀλιγοβίον και ἐφήμερον, εἴαν δεν ἐπετύγχανε να προσκολλήσῃ, οὕτως εἶπεν, τὸν λαὸν και εἰς τὴν γῆν. Μόνη ἡ γεωκτησία καθιστώσα τὸν βίον ἀπλανῆ και μόνιμον, ἐδύνάτο να ἐμπνεύσει και σφοδρὸν ἔρωτα πατριωτισμοῦ και να καταστήσῃ και τὴν πολιτείαν στερεάν και διαρκή. Ο ποιμὴν δύναται να μεταφέρῃ και ἀλλαχοῦ τὰς σκηνάς και τὰ ποιμνία του, ο κυνηγὸς το ὄπλον του και ο βιομήχανος τὰ ἐργαλεῖα του· ἀλλ' ο γαιωκτῆμων οὐδε τὴν ἰδέαν συλλαμβάνει τῆς μετακομισεως το γονίμου κτήματός του· μένει ἐπ' αὐτοῦ ἀμετακίνητος, ὅπως το καλλιεργῇ πρὸς διατήρησιν αὐτοῦ και τῆς οἰκογενείας του.

Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου και ἡ θρησκευτικὴ παράδοσις συνέδραμε εἰς βοήθειαν το νομοθέτου.

Ἡ γῆ τῆς Επαγγελίας ἦτον ἡ χώρα τὴν ὁποῖαν ἐμέλλον οἱ Εβραῖοι ν' ἀνακτήσωσι και εἰς αὐτὴν μόνην ν' ἀποκατασταθῶσι, διότι ὅχι μόνον ἦτον ἡ κληρονομία τῶν πατέρων τῶν, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς ἔρρεε μέλι και γάλα, τὰ ὁποῖα ἐμέλλον να γεύονται ἀντὶ τοῦ μάννα τῆς ἐρήμου. Ἡ μεγάλη λοιπὸν τὸν νομοθέτου δυσχερία ἐξωμαλύνετο ἐξ αὐτῶν τῶν ἰδίων παραδόσεων το λαοῦ και ἀνεξαρτήτως τῆς φυσικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἰδέας πρὸς τὴν κοινωνικότητα, τὴν πρόοδον και τὸν ἐντελέστερον πολιτισμόν.

Κρίνομεν δε περὶ τὸν να ενασχοληθῶμεν περισσότερον ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὡς και ἐπὶ τῶν λεπτομερειῶν τῆς νομοθεσίας το Μωυσέως, διότι ἐπεκτεινόμεθα ἀρκούντος ἐντὸς το πονήματος. Ἀλλ' ὡς πρὸς τὰ ἀποτελέσματα και τοὺς ἀγλαοὺς αὐτῆς καρποὺς, νομίζομεν εἰσθῇ και ἐν ταῦθα ἀναγκαίαν ευρυτέραν τινὰ ἀνάπτυξιν, διότι ἐξ αὐτῶν θέλει ἐπὶ μάλλον προκύψῃ ὅχι μόνον ἡ ὄντως θεία ἐκείνης ἐμπνευσις, ἀλλὰ και ἡ μεγάλη ἀξία και ἡ εἰς ἅπαν το ἀνθρώπων γενεὸς ἠθικὴ και πραγματικὴ ὠφέλεια.

Εἴαν τὰ ἐργα τῶν ἀνθρώπων πρέπει να ἐκτιμῶνται, να θαυμάζονται και να μιμῶνται, ἔνεκα τῆς οὐσιαστικῆς αὐτῶν ἀγαθότητος, τῆς διάρκειας και τῆς ποικιλίας τῶν υγιῶν καρπῶν τῶν, ἡ νομοθεσία το Μωυσέως μὰς παρέχει ἀναμφισβητήτως

όλους τους εξόχους αυτούς χαρακτήρας, διότι λαός δούλος και ακτήμων, κατέστη εν ολίγω διαστήματι χρόνου ελεύθερος και κυριάρχη μιας εκ των ωραιότερων και γονιμότερων χωρών της γης, διετηρήθη ανεξάρτητος επέκεινα των δεκαεξών αιώνων, απετέλεσεν έθνος κραταιόν και ανέδειξεν ηρωισμόν εφάμιλλον των ισχυροτέρων εθνών, αφήκεν όπισθεν του ίχνη μεγάλα και ανεξάλειπτα δόξης, σοφίας και ιδίου πολιτισμού, έθυσεν επί τέλους τας πρώτας βάσεις και μετέδωκε τα άφθαρτα σπέρματα του νέου χριστιανικού κόσμου.

Θεωρούντες δε το μέγα τούτο έθνος και υπό ιδιαιτέρας και πρακτικώτερας επόψεως, θέλομεν πάντοτε και πανταχού να ευρεί άξιον του υψηλού αυτού προορισμού, διότι και κατά την έξοδον του και μετά την αποκατάστασιν του ανέδειξε πλείστας πολεμικάς αρετάς, εχορήγησε τρανώτατα παραδείγματα μαχίμου και ανδρικού χαρακτήρος, κατετρόπωνσεν αλλόφυλα έθνη, κατέκτησε την κληρονομίαν των πατέρων του και υπερίσχυσε πολλάκις απέναντι και αυτών των ρωμαϊκών λεγεώνων.

Εις δε τα έτερα της διανοίας των έξοχα προϊόντα απαντώντων τους Εβραίους καθ' όλα πρωτοτύπους, δεινούς και μεγάλους. Η ιερά Βίβλος περιέχει όλην την αρχαίαν σοφίαν των. Εξ αυτής μανθάνομεν ότι η μουσική και η ποίησις εκαλλιεργούντο έως από την εποχή της εξόδου των από την Αίγυπτον, διότι μετά την διδβάσιν της Ερυθράς θαλάσσης εψάλλοντο δια του ήχου των οργάνων ενθουσιώδη και αρεϊμάνια άσματα.

Η υψηλή όμως Μοῦσα των, δεν ενεπνέτο μόνον από τον ήχον της λυρικής ωδής, αλλά μετά την σύστασιν κατ' εξοχήν της προφητικής σχολής, διέπρεπε και υπερείχεν εις όλα τα είδη της ποιήσεως.

Είναι μεν αληθές ότι των Εβραίων η ποίησις έχει όλως ιδίαν κατασκευήν, δεν συντίθεται εκ στίχων εμμέτρων, αλλά εκ περιόδων διαιρουμένων ως επί το πλείστον εξ ίσων μελών, τα οποία ανταποκρίνονται και κατά την έννοιαν και κατά τον ήχον· είναι όμως μοναδική και όντως θεία, και δια την ωραιότητα της εκφράσεως και δια την πρωτοτυπίαν των μεταφορών και δια την τόλμην και το ύψος των εννοιών και δια την ισχύν και την συντομίαν των περιόδων. Τις είναι λυρικότερος του Προφήτου Βασιλέως, ή υψιτενέστερος του Ησαΐου ή δραματικότερος του συγγραφέως των παθημάτων του Ιώβ ή περιπαθεστερος και ποιημικότερος εκείνου των βιβλίων της Ρουθ και του Άσματος των Ασματών;

Η δε ιστορία, η φιλοσοφία και η ηθική, κατέχουν ωσαύτως υψηλωτάτην θέσιν μεταξύ εκείνων των άλλων της αρχαιότητος εθνών. Η απλότης, η αφέλεια, η καθαρότης και η πολύνοια μετά της βραχυλογίας, διαλάμπουν εις όλες τας σελίδας της πεντατεύχου· η δε ορθότης, η εμβριθεια και ο πρακτικός νους χαρακτηρίζουν προπάντων των συγγραφέα των Παροιμιών και του Εκκλησιαστού.

Εάν δε εις την γραφικήν και την πλαστικήν δεν διεκρίθησαν οι Εβραίοι, τούτο προήλθεν εκ της θρησκείας των, ής ούτε εικόνες, ούτε αγάλματα παρεδέχτο ως αντικείμενα παραστάσεως και λατρείας του Υπεράτου Όντος. Εις την αρχιτεκτονικήν όμως ανεδείχθησαν λίαν έξοχοι, ως μαρτυρεί η κατασκευή του οικοδομηθέντος παρά τον Σολομώντος θείου Ναού. Εκ της ισορροφείας περιγραφής του ιερού τούτου ιδρύματος προκύπτει αριθμήτως ότι και κατά τας λοιπάς βιομηχανικάς τέχνας έθφασαν εις ικανόν βαθμόν τελειοποιήσεως και πολιτισμού.

Ο πολιτισμός ούτος, καίτοι ίδιος αυτών των εκ του εξαιρετικού θρησκευματος, επόσυνεν όμως την προσοχήν και τον σεβασμόν όλων των πεπολιτισμένων και συγχρόνων εθνών. Οι Αθηναίοι δι' επί τούτου ψηφίσματος εξέφρασαν προς τους Ιουδαίους το σέβας και την ευγνωμοσύνην των. Οι Σπαρτιάται και οι Ρωμαίοι απήτησαν την συμμαχίαν των. Και οι Πτολεμαίοι διεκόσμησαν την βιβλιοθήκην των με τας ιεράς εκείνων Βιβλίας, τας οποίας εθεώρουν ως θησαυρόν και αποθήκην θείας σοφίας.

Αλλ' ό,τι προπάντων εξυψώνει και μεγαλύνει το έθνος των Εβραίων, είναι το ευκλείς και γόνιμον αυτού βλάστημα, ο χριστιανισμός. Ούτος και την ύπαρξιν ενός δημιουργού των ό-

λων, ως εκείνο παραδέχεται και το κοσμογονικόν αυτού σύστημα και την θεόπνευστον νομοθεσίαν του και την αγιότητα των προφητών του και την ιερότητα των παλαιών Βιβλίων του· τον δε Μωσαϊκόν δεκάλογον θεωρεί ως το πολυτιμότερον εγκόλπιον της χριστιανικής θεολογίας και ηθικής. Την πρώτην λοιπόν αυτού σύστασιν οφείλει ο Χριστιανισμός εις τον Εβραϊσμόν. Η νέα διαθήκη, ήτις είναι η συμπλήρωσις της παλαιάς, είναι και το μεσότειχον μεταξύ αμφοτέρων.

Ο διαχωρισμός όμως ούτος, όστις διακρίνει τας δύο θρησκείας, δεν χορηγεί και κανένα αποχρώτα λόγον, όπως διάκινεται εχθρικός προς αλληλάς, ως τοιούτον ποτέ δεν παρέχει και η διάφορος δοξασία μεταξύ γονέων και τέκνων. Εάν δε οι γονείς οφείλουν πάντοτε να αγαπήσι τα τέκνα των, ταῦτα εξ ετέρου μέρους οφείλουν όχι μόνον να ανταγαπούν, αλλά και να σέβονται τους γονείς των προς τους οποίους χρεωστούν την ύπαρξιν. Οιαδήποτε δε ήθελεν εισθαι τυχόν των γονέων τα λάθη προς τα ίδια τέκνα, ουδέποτε ταῦτα αποκτούν το δικαίωμα να εξυβρίζουν, ή οποσδήποτε να κακοποιούν τους γεννητοράς των, διότι αν όχι δι' άλλο, τουλάχιστον δια την ζωήν, οφείλουν εις εκείνους άπειρον ευγνωμοσύνην. Η φύσις βδελύττεται πάσαν μεταξύ αυτών άσπονδον εχθρότητα· η δε θεία εντολή επισφραγίζει τους νόμους της φύσεως.

Κατά τον αυτόν τρόπον και ο Χριστιανισμός, ως γνήσιος γόνος του Εβραϊσμού, οφείλει εις τούτον αγάπην, σεβασμόν και ευγνωμοσύνη· και τοσοῦτο μάλλον, καθόσον ο Εβραϊσμός διάκειται σήμερον εις θέσιν ατυχή, ενώ ο Χριστιανισμός διατελεί εις την ακμήν της δόξης και της ισχύος του. Η ισχύς όμως και το μεγαλείον του δεν του παραχωρεί και το δικαίωμα της κακοποιήσεως ή περιφρονησεως, αλλ' απεναντίας του επιβάλλει το ιερόν καθήκον της περιθάλψεως και της αντενεργείας.

Η διαφορά του θρησκευματος είναι έργον συνειδήσεως, του οποίου όχι μόνον η φιλοσοφία, αλλά και ο ορθός Χριστιανισμός επιβάλλει την ανοχήν και τον σεβασμόν. Η πίστις δεν επιβάλλεται δια της βίας, αλλά μεταβάλλεται δια της πειθοῦς. Εάν δε η προς αυτήν επιμονή και σταθερότης είναι εις τον μόνον μια υψηλή αρετή, διατί εις τον έτερον καταδικάζεται ως εν πλημέλημα; Αν όμως εις τούτον υπάρχει λάθος, ας τον δικάσει εκείνος, κατά του οποίου το λάθος πράττεται, αλλ' όχι ποτέ και ο χριστιανός άνθρωπος, προς τον οποίον και το θρησκευμά του υπαγορεύει να αγαπά και αυτόν τον εχθρόν του.

Είναι δε λίαν δυσάρεστον, μάλιστα πολύ απάνθρωπον και αναχριστιανικόν, να παρατηρεί τις και επί των ημερών μας, ότι τα εντός των διαφόρων εθνών διεσπαρμένα λείψανα του άλλοτε μεγάλου και ευεργετικού έθνους των Εβραίων, πρόκεινται εϊσπί αντικείμενα ύβρεως και καταδιωγμού, δια τον μόνον λόγον ότι πρεσβεύουν διάφορον θρησκείαν, ενώ καίτοι εις τοιαύτην θέσιν ευρισκόμενα, διαπρέπουν και κατά την παιδείαν και κατά τας τέχνας και συντελούν όχι ολίγον προς την πρόοδον του πολιτισμού.

Όφειλον τέλος πάντων να εκλείψωσι τα άγρια πάθη του φανατισμού και αι χυδαίκαι δεισιδαιμονίαι, αίτινες και των αιώνων μας καταισχύνουν και την θρησκείαν μας εξυβρίζουν. "Ο συ μισείς έτέρω μη ποιήσης". Η αξία του ανθρώπου πρέπει να τεθεί υπεράνω των παθών και των προλήψεων. Τα δίκαια και τα καθήκοντα, εχορήγησεν εις όλους η φύσις κοινά, ανεξαρτήτως των ιδιαιτέρων εκάστου δοξασίων. Είναι δε και του καλώς εννοουμένου συμφέροντος των κοινωνιών να καταργηθεί παν είδος ειλωπισμού, διότι εκείνοι μόνον ενδιαφέρονται περί της προόδου αυτών και της διατηρήσεως της τάξεως, όσοι συμμερίζονται και τα δίκαια, ως υποβάλλονται και εις τα καθήκοντα.

Από τοιαύτας αρχάς και ιδέας εμπνεόμενοι και εκδιδόντες το μικρόν τούτο πόνημα, ηθέλαμεν νομίσαι εαυτούς ευτυχείς, εάν κατά τι συνετελούσαμεν προς εξέλιψιν αγενών παθών και ποταπών προλήψεων και ανύψωσιν φυλής, ατυχούς μεν σήμερον, αλλά δικαίως απαιτούσης τον σεβασμόν, την ευγνωμοσύνην και τα ευεργετήματα του χριστιανικού πολιτισμού.

Ένας άγνωστος Ελληνοεβραίος καλλιτέχνης

Το Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τραπέζης εξέδωσε στα τέλη του 1991 μια μελέτη του διευθυντού του κ. Ε.Χ. Κάσδαγλη για τον μεγάλο Έλληνα χαράκτη Γιάννη Κεφαλληνό, με τον τίτλο: "Γιάννης Κεφαλληνός, ο χαράκτης".

Στη μελέτη αυτή αναγράφεται ότι το φθινόπωρο του 1932 αρχίζει ουσιαστικά η οργάνωση του εργαστηρίου της Χαρακτικής της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών που δίδασκε ο Κεφαλληνός και στο οποίο, σύμφωνα με τον κανονισμό που είχε συντάξει ο ίδιος ο Κεφαλληνός, "γίνονται δεκτοί το maximum πέντε μαθητές κάθε χρόνο". Στην πρώτη αυτή πεντάδα ήταν ο Γιώργος Δήμου, ο Αναστάσιος Αλεβίζος (Τάσος), ο Κώστας Ντάκος και ο **Μωυσής Ραφαήλ**.

Για την "ατμόσφαιρα του εργαστηρίου" στο πιο πάνω βιβλίο του ο κ. Κάσδαγλης γράφει τα εξής: "Την πρώτη χρονιά της λειτουργίας του εργαστηρίου, την άνοιξη του 1933, ένας από τους μαθητές του Κεφαλληνού, ο Μωυσής Ραφαήλ, αρρωσταίνει βαριά: ένα λεβεντόπαιδο από τη Θεσσαλονίκη, με βαθιά γνώση και αγαθή καρδιά, μαθητής ταλαντούχος του Παρθένου και του Κεφαλληνού, προσβάλλεται από οξεία σκωληκοειδίτιδα που εξελίσσεται σε περιτονίτιδα. Μόλις το πληροφορείται ο Κεφαλληνός, τρέχει στον διευθυντή της Σχολής να τον παρακαλέσει να φροντίσει αμέσως για τον άρρωστο σπουδαστή. Εκείνος ενήργησε αστραπιαία και ο Ραφαήλ μεταφέρθη-

κε στον "Ευαγγελισμό". Τον εγχείρησε επείγοντως ο ίδιος ο διευθυντής του νοσοκομείου, αλλά ήταν ήδη αργά: η σήψη είχε ανεπανόρθωτα προχωρήσει. Ο άτυχος σπουδαστής δεν μπόρεσε να σωθεί: και μόλις είχε σκαλίσει την πρώτη - και τελευταία του - ξυλογραφία σε όρθιο ξύλο. Η κηδεία του - που την παρακολούθησε ο Κεφαλληνός και μερικοί άλλοι καθηγητές - έγινε με έρανο των συμμαθητών του. Ύστερα, με πρόταση του Κεφαλληνού, έγινε έρανος μεταξύ των καθηγητών και της γραμματείας της Σχολής για την ανέγερση μικρού μνημείου στον Μωυσή Ραφαήλ. Από τον έρανο συγκεντρώθηκε το ποσό των 700 δραχμών". (Βλ. Επίσημα Πρακτικά της Σχολής, Συνεδρίαση 16 Ιουνίου 1933).

Δυστυχώς, δεν είναι γνωστό κανένα βιογραφικό ή άλλο στοιχείο για τον άτυχο χαράκτη Μωυσή Ραφαήλ. Από το πιο πάνω βιβλίο του κ. Ε.Χ. Κάσδαγλη είναι και οι δύο ξυλογραφίες που δημοσιεύουμε. Σε επικοινωνία που είχαμε με τον χαράκτη και ζωγράφο κ. Γ. Δήμου, μας είπε ότι μετά τον θάνατο του Μωυσή Ραφαήλ, η μητέρα του και οι άλλοι συγγενείς του που ζούσαν στην Θεσσαλονίκη έφυγαν για την Παλαιστίνη και γλίτωσαν από τον χιτлерικό διωγμό. Ο μεγάλος χαράκτης Τάσος, συμμαθητής του Ραφαήλ, με τον οποίο συνδεόμασταν από πολλά χρόνια, δυστυχώς δεν υπάρχει σήμερα στη ζωή για να μας δώσει περισσότερα στοιχεία.

Μωυσής Κ. Κωνσταντίνης

Ιουδαϊσμός - Χριστιανισμός - Μωαμεθανισμός

ΟΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΟΥ EDGAR MORIN

Σε συνέντευξη του Γάλλου κοινωνιολόγου και στοχαστή Edgar Morin που δόθηκε στους Σπ. Παπασηλησιόπουλο και Π. Βασιλόπουλο και δημοσιεύθηκε στον "Οικονομικό Ταχυδρόμο" (8.9.1988), περιέχονται οι παρακάτω απόψεις. Από τα 24 βιβλία που έχει δημοσιεύσει ο Morin, στην Ελλάδα έχει μεταφραστεί μόνον το "Αφήνοντας τον 20ό αιώνα" (Εκδόσεις "Ροές"):

“Θα ήθελα, σε σχέση με τον μαρξισμό, ν' ανατρέξω στον ιουδαϊσμό και το χριστιανισμό. Στην αρχή, ο ιουδαϊσμός είναι η θρησκεία του Αβραάμ κι απ' αυτή τη θρησκεία βγαίνουν δύο κλάδοι: του Ισραήλ και του Ισμαήλ, που βρίσκεται στην απαρχή του μωαμεθανισμού. Στη συνέχεια έρχεται ο Μωυσής, που ίσως δεν είναι καν Εβραίος, αφού, όπως ο Φρόυντ κατέδειξε, ήταν Αιγύπτιος, ίσως γιος του Ραμ-

σή κι είχε αιγυπτιακό όνομα. Ο Μωυσής φέρει κάτι καινούργιο, που δεν βρίσκεται στον Αβραάμ: τους νόμους από το Σινά.

Όταν αργότερα ο Δαβίδ αποφασίζει να ανεγείρει τον Ναό της Ιερουσαλήμ, κάνει μια παρέκκλιση: οι Σαμαριτες, άλλωστε, δεν το αποδέχονται κι επιμένοντας ότι δεν πρέπει να υπάρχει ναός, βρίσκονται πιο κοντά στην ορθοδοξία. Μόνο που αυτοί καταστράφηκαν κι επικράτησε η άλλη άποψη.

Δημιουργήθηκε το βασίλειο του Ισραήλ κι όταν ήρθαν οι Ρωμαίοι, υπήρχαν τέσσερις ιουδαϊσμοί: οι Εσσαίοι, που είναι μυστικιστές, οι Ζηλωτές, που είναι πατριώτες, οι Φαρισαίοι που είναι τυπολάτρες και οι Σαδουκαίοι που είναι αριστοκράτες.

Ο Ιησούς, φέρνοντας την δική του άποψη, εισάγει ένα νέο στοιχείο παρέκκλισης. Στην αρχή υπήρχαν δύο χριστιανισμοί: ο ιουδαιοχρι-

στιανισμός της Ιερουσαλήμ και ο ελληνοχριστιανισμός του Παύλου. Στο ξεκίνημα αναπτύσσεται σημαντικά ο πρώτος, αλλά αυτός τελειώνει οριστικά με την κατάστροφή της Ιερουσαλήμ και την εκτόπιση των Εβραίων από τον Ρωμαίο αυτοκράτορα Τίτο, πράγμα που βοηθάει τον Παύλο στην αποστολή του.

Ο Παύλος κάνει την δική του πολιτιστική επανάσταση κι αποφαίνεται ότι δεν τον ενδιαφέρουν η περιτομή, το Σάββατο, οι νόμοι του Μωυσή, η Παλαιά Διαθήκη. Διακηρύσσει ότι δεν υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στους Εβραίους και τους μη Εβραίους κι ότι αυτός έχει ένα μήνυμα για όλους. Ο Παύλος πραγματοποιεί έτσι μια παρέκκλιση και δημιουργεί μια καινούργια θρησκεία σε σχέση με τον Χριστό: στη συνέχεια ήρθαν κι άλλα σχίσματα, όπως μεταξύ καθολικών, ορθόδοξων και προτεσταντών. Πού βρίσκεται η ορθοδοξία σ' όλα αυτά;”.

Επιστολές στα "Χρονικά"

• Κροάτες έσφαξαν Εβραίους

Σε επιστολή του ο κ. **Ελ. Γιουλόντας** - Θεσσαλονίκη, γράφει μεταξύ άλλων:

"Σήμερα, εδώ στην Βαλκανική υπάρχει μια απειλή και αυτή είναι οι Σκοπιανοί, αυτοί οι βάρβαροι του Βορρά. Μην παραξενεύεστε γι' αυτό. Συγγενής μου το 1941 ευρήθη στα Σκόπια κατά την εισοδο των Ναζί, τους οποίους υπεδέχθησαν οι βάρβαροι με χιλιάδες ναζιστικές και βουλγαρικές σημαίες, με τραγούδια και χορούς και μουσική. Όπως τους υπεδέχθησαν οι "πολιτισμένοι" Κροάτες και οι οποίοι κατέσφαξαν περί τους 700.000 Σέρβους και 46.000 Εβραίους! Ουδέν κρυπτόν υπό τον ήλιον κύριοι... Τώρα απεκαλύφθη, ότι οι Εβραίοι της Κροατίας εσφάγησαν από τους Κροάτες συνεργάτες των Γερμανών

και όχι από τους Γερμανούς".

• Αναμνήσεις από τους Εβραίους των Τρικάλων

Ο κ. **Γιάννης Π. Δαμασκόπουλος** - Αθήνα, θυμάται τα παρακάτω:

"Πέρασαν 50 χρόνια από τότε που είχα την πρώτη γνωριμία με Εβραίους. Σας είχα γράψει και παλαιότερα για τον εκλεκτό φίλο του πατέρα μου, τον Ραφαήλ Φελούς, στον οποίο του σπιτι μείναμε λίγους μήνες στην εβραϊκή συνοικία των Τρικάλων το 1942.

Θυμάμαι ακόμα την πίστη αυτών των ανθρώπων στη θρησκεία τους, τις παράξενες μηχανές τους που έφραχναν τα νήματα, την μεγάλη αλληλεγγύη που είχαν μεταξύ τους, χωρίς να διακηρύσσουν τις αγαθοεργίες τους. Ο Χαραή Φελούς μ' έστελνε συχνά σε διάφορα σπι-

τια Εβραίων με τρόφιμα και κάρβουνα, γιατί ήμουν ξένος και δεν ήθελε να ξέρουν ποιός τα στέλνει. Όταν έτρωγε, φόραγε πάντα ένα μικρό σκούφο. Θυμάμαι ακόμα μια μικρή κοπελίτσα 8 - 10 χρονών, Λουίζα την έλεγαν, που φορούσε πάντα ένα άσπρο φουστανάκι.

Ακόμα μια μεγάλη επιγραφή σ' ένα σπίτι της συνοικίας αυτής, που με τεράστια γράμματα έγραφε: Δαυίδ Εσδρά Δαυίδ. Τότε διερωτώμουν, αν η οικογένεια που έμενε εκεί είχε σχέση με τον βασιλέα Δαυίδ. Ήμουν μόλις 14 χρονών και η φαντασία μου κάλπαζε, αλλά δεν τολμούσα να ρωτήσω...

Είχαμε φύγει πια από την εβραϊκή συνοικία, όταν ένα πρωί χάραμα οι ναζί μάζεψαν τους Εβραίους. Γλίτωσαν μόνο όσοι είχαν φύγει στα βουνά... Δεν ξαναείδαμε από τότε τον Ραφαήλ και την Μαρίκα Φε-

λούς. Ήσαν εξαιρέτοι άνθρωποι... Μας βοήθησαν πολύ σε δύσκολες ώρες. Θα τους θυμάστανε".

• Οι Εβραίοι για τη Μακεδονία

Ο π. υπουργός - βουλευτής Ρεθύμνης κ. **Γιάννης Κεφαλογιάννης** γράφει:

"Παρακολουθώ πάντα με προσοχή το περιοδικό σας "Χρονικά", το οποίο διακρίνεται για τα υψηλού περιεχομένου δημοσιεύματά του. Στο τελευταίο φύλλο διάβασα για τα στοιχεία περί της ελληνικότητας της Μακεδονίας, όπως προκύπτουν από αρχαία εβραϊκά κείμενα. Σας συγχαίρω για την πρωτοβουλία σας να παρουσιάσετε τα στοιχεία αυτά, τα οποία αποτελούν πολύτιμες ιστορικές αποδείξεις πάνω στο κυρίαρχικό αυτό εθνικό θέμα".

Βιβλία για Εβραϊκά θέματα

Από τον "Χαρτοκόπη" του περιοδικού **Αντί** (1.5.1992) μεταφέρουμε τα παρακάτω:

Ψάχνοντας στα ράφια των βιβλιοπωλείων της Νέας Υόρκης, βρήκα και ένα βιβλίο που μας αφορά. Πρόκειται για το βιβλίο της Rae Dalven, *The Jews of Ioannina* (Cadmus Press, Philadelphia 1990). Μια υποδειγματική έκδοση, η οποία εκτός από το να μας περιγράφει την ιστορία των ρωμανιώων Εβραίων της κοινότητας των Ιωαννίνων - των Εβραίων της "Μικρής μας πόλης" -, προσφέρει και τη γνωστική εμπειρία της θρησκευτικής και κοινωνικής τους ζωής. Η Rae Dalven, Γιαννιώτισσα η ίδια, τιμά κατά τον καλύτερο τρόπο τους προγόνους της: με την στερεοποίηση της μνήμης σε γραπτό λόγο. Αλλά και με τη φευγαλέα θεατρική της δημιουργία: "Our kind of People", το αυτοβιογραφικό έργο της που παρουσιάστηκε στις αρχές Μαρτίου στο Sephardic House της Νέας Υόρκης.

Χρυσώνω το χάπι διαβάζοντας το βιβλίο του Andre Chouraqui *Η καθημερινή ζωή των ανθρώπων της Βίβλου* (μετάφρ. Σταύρου Βλοντάκη, εκδ. Παπαδόπουλου, Αθήνα 1992). Περιγραφή της καθημερινής ζωής των Εβραίων: των βασιλιάδων, των ιερέων, των προφητών, των αγροτών και των ποιμένων, των ανδρών και των γυναικών βασισμένη στο κείμενο της Βίβλου, σε ιστορίες του Ισραήλ, σε αρχαιολογικά ευρήματα. Μια συναρπαστική περιγραφή, καθώς δραπετεύουμε πς Πύλες της γης, του χρόνου και του ουρανού (για να προσγειωθούμε, ατυχώς, πάλι στα καθ' ημάς...).

Γαλλικές εκδόσεις για εβραϊκά θέματα

• **Les Juifs d' Espagne** (Histoire d' une diaspora 1492 - 1992). Τόμος μελετών με την ευκαιρία του Sefarad '92, υπό την διεύθυνση του Henry Meuchoulan. Πρόλογος Edgar Morin. Εκδόσεις Liana Lévi, 721 σελίδες.

• **Les Juifs pendant l' occupation** του André Kaspi. Το βιβλίο πραγματεύεται την αδιαφορία που επέδειξαν οι Γάλλοι και η κυβέρνηση του Vichy για την τύχη των Εβραίων της Γαλλίας κατά τη γερμανική κατοχή. Εκδόσεις Le Seuil, 420 σελίδες.

• **Theodor Herzl ou le Labyrinthe de l' exil**, του Ernst Pawel. Μετάφραση από τα αγγλικά (ΗΠΑ) της Fr. Adelstein. Βιογραφική ανάπτυξη του έργου και της προσωπικότητας του Th. Herzl, που αποκλήθηκε "Νέος Μωυσής", πατέρα - ιδρυτή του κράτους του Ισραήλ, προφήτη των νέων χρόνων. Εκδόσεις Seuil, 524 σελίδες.

• **Poesie épique du IVe au XVIIe siècle**: Επιλογή εβραϊκών ποιημάτων που είχαν αρχικά μεταφραστεί στα αγγλικά από τον T. Carmi, Ισραηλινό ποιητή. Η μετάφραση στα γαλλικά έγινε από τον Franz de Haes. Εκδόσεις Gallimard, 166 σελίδες.

• **La vie conjugale**, του David Vogel. Μυθιστόρημα μεταφρασμένο από τα εβραϊκά από τον Michel Eckhard Elial. Εκδόσεις Nouveau Cabinet cosmopolite, 405 σελίδες.

• **Au pays des roseaux**, του Aharon Appelfeld. Η ιστορία μιας εβραϊκής οικο-

γένειας την εποχή της καταστροφής της αυτοκρατορίας μεταφέρει τον αναγνώστη από τη Βιέννη μέχρι την παλιά Bu Kovine. Μετάφραση από τα εβραϊκά του A. Pierrot. Εκδόσεις Belfoud, συλλογή "Voix juives", 185 σελίδες.

• **Ma vigne a moi**, του Miriam Akavia. Χρονικό μιας εβραϊκής οικογένειας της Κρακοβίας που μετανάστευσε στην Πολωνία μετά τον Μεγάλο πόλεμο. Μετάφραση από τα εβραϊκά της Sylvie Cohen, πρόλογος του Elie Wiesel. Εκδότης Noir sur Blanc, 300 σελίδες.

• **Le Marginal**, του Ouri Nissam Guessin, δίνει τον τύπο του σύγχρονου Ισραηλινού. Μετάφραση από τα εβραϊκά του Erwin Spata. Εκδότης Nöel Blandin, 144 σελίδες.

• **Nerfs**, του Yossef Haim Brenner, διαφέρεται την ιστορία ενός Εβραίου της Ρωσίας που εγκατέλειψε τη γενέθλια γη στο τέλος του 19ου αιώνα για να καταλήξει μέσω ενός δύσκολου δρομολογίου στην Χάφα. Μετάφραση από τα εβραϊκά Michel Eckhard Elial. Εκδότης Nöel Blandin, 95 σελίδες.

• **Salonique, 1850 - 1918 (La "ville des Juifs" et le reveil des Balkans)**. Συλλογή μελετών για τη Θεσσαλονίκη υπό τη διεύθυνση του Gilles Veinstein. Πρόκειται για έναν πολύ ενδιαφέρον τόμο τεκμηριωμένο με σημαντικά στοιχεία, ανέκδοτες φωτογραφίες της εποχής που καλύπτει όλους τους τομείς της εβραϊκής παρουσίας στη Θεσσαλονίκη. Εκδόσεις "Autrement", σειρά Mémoires No 12, 1992, 294 σελίδες.

Η ελληνική γλώσσα και ο Εβραϊσμός

Του ΓΟΥΣΤΑΒΟΥ ΚΑΛΟ

→ Συνέχεια από τη σελ. 2

έχον κατά γράμμα ως εξής. "Ιάφτ ελοήμ λείεφει βείσκον μπεαολέ Σεμ", δηλαδή "ας επεκτείνει ο Θεός τον Ιάφεθ και να κατοικήσει εις τας σκηνάς του Σημ"². Αλλ' ένας ραββίνος, ο Μπαρ Καππαρά, μετέφρασε κατά τον εξής τρόπον την ευλογίαν του Νώε. "Ας καλλωπίσει ο Θεός τον Ιάφεθ και να κατοικήσει εις τας σκηνάς του "Σημ", ερμηνεύων ως εξής. "Ας αναγνώσθαι η Τορά (ο θεός Νόμος) εις την ωραίαν γλώσσαν του Ιάφεθ εντός των σκηνών του Σημ". Αλλ' επειδή η Ιαπετική ομοιοθνία περιέχει πολλούς λαούς διαφόρων γλωσσών, προσέθηκε ότι η "ωραία" γλώσσα του εθνολογικού τούτου κλάδου είναι η ελληνική. Αυτό λοιπόν είναι το βιβλικόν ρητόν εκ του οποίου οι ημέτεροι Διδάσκαλοι εξήγαγον το συμπέρασμα ότι ήσαν εξουσιοδοτημένοι να μεταχειρίζονται την ελληνικὴν εις τας δημοσίας και τας ιδιωτικάς, εξ ίσου μετεχειρίζοντο την ελληνικὴν και την εβραϊκὴν. Εις την "Μισνά" κεφάλαιον Πεσαχίμ αναγιγνώσκουμεν. "Εἰς τρία δοχεία χωρητικότητος τριῶν σεά ερρίπτοντο εις τον Ναὸν οἱ σίκλοι· τα δοχεία διεκρίνοντο με τα τρία γράμματα του αλφαβήτου. Άλεφ, Βετ, Γκίμελ. Ο Ραββί Ισμαὲλ διατείνεται ὅτι εἶχον διακριτικὰ γράμματα τα ελληνική· Άλφα, Βήτα, Γάμμα".

Συζητούντες εις το Ταλμούδ της Ιερουσαλήμ περί του κατορθωτοῦ της μεταφράσεως της Γραφῆς, αποφαίνονται ως εξής: "Εζήτησαν και εὔρον (οἱ Σοφοὶ του Ισραὴλ) ὅτι ἡ Αγία Γραφή δεν ἡμπορεῖ να μεταφράζεται εἰμὴ εις την ελληνικὴν. Επίσης εις το Ταλμούδ της Βαβυλώνας ο Ραββί λέγει ως εξής. "Ἡ Αγία Γραφή· ἡ εις εβραϊκὴν ἡ εις ελληνικὴν". *

Εκτός της μεταφράσεως των εβδομήκοντα, ἔχομεν και ἄλλας μεταφράσεις της Γραφῆς εις την ελληνικὴν· τας μεταφράσεις του Ακύλλα, του Συμμάχου, του Θεοδοσίου και ἄλλων. Ο Ακύλλας ο διάσημος προσήλυτος, γνῶσθαι ἐξ ἴσου της εβραϊκῆς και της ελληνικῆς, ἐπεχείρησε ἐνθαρρυνθεὶς ἰσως ἀπὸ τους διδασκάλους Ελιέζερ, Ιησοῦα και Ακιβά, των οποίων ἦτο ο ἐκλεκτός μαθητής, να δώσει πιστὴν μετάφρασιν της Αγίας Γραφῆς εις την ελληνικὴν. Ἡ μετάφρασις του ἔλαβε τότεν ἐπιτυχία μεταξύ των Εβραίων ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἐγνώριζον μόνον την ελληνικὴν, ὥστε παρημέλησαν το κείμενον των εβδομήκοντα. Σήμερον σώζονται μόνον ὀλίγαι περικοπαὶ της μεταφράσεως του Ακύλλα, ἀρκεῖται ὅμως να ἀποδείξουν ὅτι ο σκοπὸς του μεταφραστοῦ να μείνει πιστός εις το γράμμα και εις την ἀπόδοσιν του εβραϊκοῦ κειμένου, ἔχεν ἐπιτύχει καθ' ὁλοκληρίαν. Ἡ μετάφρασις του Συμμάχου ἐκρίθη ἀρίστη ἀπὸ τον Ἅγιον Ἰερώνυμον και τον Ευσέβιον της Καισαρείας. Καὶ ἡ μετάφρασις του Θεοδοσίου ἐξετιμάτο πολὺ, διότι καθὼς λέγει ο Δε Ρόσση δεν ἀπεμακρύνετο πολὺ του συστήματος των δύο ἀνωτέρω μεταφραστών.

Ἡ ελληνικὴ ἀπετέλει την ἀνωτέραν ἀγωγὴν των ἀρχαίων εβραίων, οἱ ὅποιοι την ἐδίδασκον εις τα τέκνα των, ἄρρενα και θήλεα. Σχετικὰ πρὸς τοῦτο ἀναγιγνώσκουμεν εις το Ταλμούδ Ιερουσαλήμ εις το κεφάλαιον Ρεά. "Εἶπεν ο Ραββί Αρπαού ἐν ὀνόματι του Ραββί Ιωχανάν· Ἐπιτρέπεται εις τον Ἰσραηλίτην να διδάσκει την κό-

ρην του ελληνικά ως πνευματικὸν κόσμημα δι' αὐτήν". Ἐκ τούτου γίνεται φανερόν ὅτι ἡ ἀγωγή μιας νέας της Ιερουσαλήμ θεωρεῖτο ἐλλειπὴς εἴαν δεν ἐγνώριζε την ελληνικὴν³. Εἰς την Μισνά, κεφάλαιον Σοτά ἀναγιγνώσκεται· Κατὰ τον πόλεμον του Τίτου ἀπηγορεύθη να διδασθῇ εις τους νέους ἡ "Ιεβανίτ". Ἐκ της συζητήσεως του Ταλμούδ περί της ἀπαγορεύσεως ταύτης προκύπτει ὅτι δια την λέξιν "Ιεβανίτ" ἐννοοῦν ὅχι την γλώσσαν, ἀλλὰ ὁρισμένην ελληνικὴν φιλοσοφίαν ἐπικρατοῦσαν την ἐποχὴν ἐκείνην και ὡς μάθημα παρεχόμενον εις την νεαρὰν ηλικίαν, διότι μερικαὶ φιλοσοφικαὶ αἱρέσεις εἶχον ἀρχίσει να θέτουν εις κίνδυνον την εβραϊκὴν διδασκαλίαν. Ἀλλὰ και ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη ἡ προσωρινὴ δεν ἐχώρει πέραν της ὠρίμου ηλικίας κατὰ την ὁποίαν ἕκαστος ἐμάνθανε ὅτι ἤθελε. Προσέτι ἡ ελληνικὴ ἀγωγή ἐπετρέπετο ἀνευ περιορισμοῦ εις τους προορισμένους εις δημοσίας θέσεις και πολιτικὰ ἀξιώματα. Οἱ ἐξῆς λόγοι του Ραββάν Σιμεὼν Μπεν Γακμλιέλ "1000 μαθηταὶ ἐφοίτουν εις το σχολεῖον του πατρός μου 500 εις το τμήμα της εβραϊκῆς διδασκαλίας και 500 της ελληνικῆς φιλοσοφίας..." δεικνύουν ὅποσον ἡ ελληνικὴ ἀγωγή ἦτο διαδεδομένη.

Εἰς το Ταλμούδ Ιερουσαλήμ κεφάλαιον Σοτά ἀναγιγνώσκουμεν ἀκόμη ὅτι κατὰ τον Γ' αἰῶνα οἱ εβραῖοι της Καισαρείας ἔλεγον και το Σεράγγ (το Σύμβολον της πίστεως) ἐλληνιστί. Ἐκ της νεαρὰς δε 146 του Ιουστινιανοῦ μανθάνομεν ὅτι υπήρχε τότε εις Κωνσταντινουπόλιν κόμμα μεταξύ των εβραίων, το ὁποῖον ἀπῆτει να ἀναγιγνώσκειται εις την Συναγωγὴν ἡ Γραφή και ἐλληνιστί. Ο δε Παπαδόπουλος Κεραμεὺς ἐδημοσίευσε ἀποσπάσματα μεταφράσεως της Μισνά, τα ὁποῖα θεωρεῖ ἔργον ἐνὸς Κυρίου του ΣΤ' αἰῶνος.

Αἱ ἱστορικαὶ αὗται ἀναμνήσεις δηλοῦν πόσον ἡ ελληνικὴ γλώσσα ἐξετιμάτο και πόσον θεωρεῖτο ἀπαραίτητος εις τους προγόνους μας δια την διακόσμησιν του πνεύματος, οὕτως ὥστε εὐχομαί ἵνα το περιοδικὸν τοῦτο συντελέσει εις την διάδοσιν της ὡραιότερας των γλωσσῶν μεταξύ των ὁμοθρήσκων μας της Ἀνατολῆς, ἡ ὁποία προ αἰώνων την ελληνικὴν εἶχε ως κοινὸν ὄργανον συνεννοήσεως των διαφόρων λαῶν. "Ἡ ὡραιότερα γλώσσα του Ιαφέθ ας σκηνώσῃ πάλιν μεταξύ των Σημ δια την ἀρτίαν μόρφωσιν του πνεύματος".

Σημειώσεις

1. Ιδὲ Ιοελ 4 - 6.
2. Δια τους ἀγνοούντας την εβραϊκὴν, ἐξηγοῦμεν ὅτι το "Ιάφτ" παράγεται ἐκ της ρίζης "Ἡτάχ" ἀνοίγω, ἐπεκτείνω, ο δε ραββίνος παρήγαγε την λέξιν ἐκ του "Ιαφά" εβραϊκῶ.
3. Ο Ραββί Ιωχανάν, ο πρῶτος ραββίνος της ἐποχῆς του, ἐγεννήθη περὶ το 300. Μετὰ παρέλευσιν 16 χρόνων, ἕνας ἄλλος εβραῖος, ἐκ των προϋκόντων και αὐτὸς του λαοῦ του, εἰς των προέδρων του "Παγκοσμίου Ἰσραηλικοῦ Συνδέσμου", κηρύττει την ελληνικὴν ὡς μέσον ἀπαραίτητον δια τας νέας αἱ ὁποῖαι θέλουν να λάβουν πληρὴ ἀγωγὴν. Προ πινος πράγματι, ο ρηθεὶς λόγιος, ο ὁποῖος εἶναι ο Σολομὼν Ρεϊνά, ἐξέδωκε βιβλίον δια τας δεσποινίδας με τίτλον "La grec sans larmes", δια την εὐκόλον "χωρὶς κλάμματα!" ἐκμάθησιν της ελληνικῆς.

(Απὸ την **Ισραηλιτικὴν Ἐπιθεώρησιν**, που ἐξέδιδε ο αἰμνηστός Μ. Χαΐμς, ἔτος Α', ἀρ. φύλλου 2, Ἀπρίλιος 1912)

English Summary

of the Contents of Issue No 121

(May - June 1992)

- Early in the 20th century Gustave Kalo wrote an interesting paper entitled **The Greek Language and the Judaism**, in which he argued that although the Jews were sensitive to the appeal of Greek culture they maintained the essence of Judaism intact.
 - An article by professor of Cardiology D. Kalogirou is devoted to the great physician and philosopher **Maimonides (Moise Ibn Maimon)** who lived in the 12th century (1135 - 1204). Professor Kalogirou deals principally with Maimonides as a medical philosopher. The next article is also on Maimonides and it refers to the celebrations held in 1935 in Spain, Egypt and in Jewish Palestine, as it then was, to mark the 800th anniversary of the birth of Maimonides. The celebrations focused on Cordobe in Spain and they provided that country with an opportunity to seek the forgiveness of the Jews for the tribulations to which it had subjected them. As a text written in April 1935 puts it: "This was a warning based on bitter experience, and it was addressed primarily to the National Socialists of Germany".
 - In his "Report to Greco" - translated into the major European languages - the great Greek author **Nikos Kazantzakis** makes a number of references to **Jewish thought**.
 - A paper by G. Zoumbos examines the personal names used by the **Jews of Corfu** in the late 18th century and the occupations they practised.
 - An article by S. Spanakis contains particulars of the **Jewish Synagogue at Herakleio - Crete**, which was bombed by the Germans in 1941.
 - An article written in by L. Zois deals with the **Jews of Zakynthos**: their occupations, personal names, customs, etc. The Jewish community of Zakynthos, founded in the late 15th century, passed into history in 1953, when its last members emigrated to Israel.
 - K. Grammatopoulos provides an epic, lyrical and philosophical approach to the theme of **Babel**.
 - Thirty years ago, the well - known author and member of the Academy of Athens Petros Haris published his impressions from a trip to the then newly - founded **State of Israel** under the title "Old and New Peoples".
 - Historian G. Apostolatos introduces the "**Thoughts - Views on the Jews**" of Ilias Zervos Iakovatos (1814 - 1892), leader of the Radical party in the Ionian Islands. This text, first published as part of Iakovatos, book "**The Origins and Laws of the Jews**" (Cephallonia, 1862), expresses its author's admiration for Jewish history and their contribution to humanity.
 - **Moisis Rafail, a Jewish engraver**, who died while still a student in 1933, is the subject of an article by M. Konstantinis. On other pages: the views of Edgar Morin on the **points held in common by Judaism, Christianity and Mohammedanism**, books on **Jewish topics** published abroad, and readers letters on subjects including: 1) the massacre of Jews by Croats during Hitler's occupation, 2) Reminiscences of the Jewish community of Trikala and 3) The ancient Jewish testimony as to the Greekness of Macedonia.
-

